

glasul
BUCOVINEI

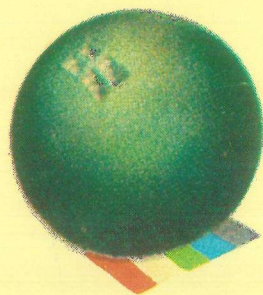
CERNAUȚI

BUCUREȘTI

3 / 1996

An III. Nr.11

FUNDAȚIA CULTURALĂ ROMÂNĂ

Revistă digitalizată gratuit de Asociația Rădăuțiul Civic, pentru păstrarea memoriei Bucovinei și pentru ca tot efortul oamenilor de cultură din Bucovina să fie accesibil și generațiilor de astăzi.

www.radautiulcivic.ro

Mai 2020

Fundația Culturală Română

GLASUL BUCOVINEI

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ DE ISTORIE ȘI CULTURĂ

CERNĂUȚI – BUCUREȘTI

1996, Nr. 3

Anul III, Nr. 11

Redactor-șef : ALEXANDRINA CERNOV

COLEGIUL DE REDACȚIE : prof. dr. Petru Ciobanu (Brașov),
prof. dr. Mihai Iordache (Suceava), prof. dr. Ștefan Munteanu (Timișoara),
prof. dr. Ion Popescu-Sireteanu (Iași), Z. Ornea (București),
acad. Vladimir Trebici (București), prof. dr. D. Vatamaniuc (București).

REDACȚIA : prof. dr. Alexandrina Cernov, Ștefan Hostiuc, Ilie Luceac,
Vasile Tărățeanu (redactor-șef adjunct).

SUMAR

DIN ISTORIA NEAMULUI

- Acad. Ștefan Ștefănescu**, *Istoria și toleranța* 3
Gheorghe Platon, *Austria și Principatele Române în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Politică de anexiune sau misiune civilizatoare?* 5

BUCOVINA – PROCESE ISTORICE ȘI SOCIALE

- Marian Olaru**, *Mișcarea națională a românilor din Bucovina la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.*
Excurs bibliografic (continuare) 13
Ștefan Hostiuc, *Jocul de-a cultura sau cultura ca instituție? O retrospectivă tematică a presei românești din nordul Bucovinei* 31

PERSONALITĂȚI BUCOVINENE

- Rodica Șcraba**, *Membri marcantă ai Societății Academice „Junimea” din Cernăuți (de la înființarea ei în 1878 și până la jubileul semicentenar din 1928)* 47
Acad. Nicolae Corlăteanu, *Maeștri ai filologiei române din Bucovina* 62

TEORIE, ISTORIE ȘI CRITICĂ LITERARĂ

- Ștefan Munteanu**, *Despre arta cuvântului* 67
Dan Horia Mazilu, *Petru Movilă sau adevărata europenizare a Estului* 76

ANIVERSĂRI CERNĂUȚENE Vasile Levîțchi – la 75 de ani

- Arcadie Suceveanu**, *Cartea de vise, niciodată întreagă* 85

POEZIE

- Vasile Tărățeanu**, *Cu un mugur de credință legată de catarg* 90
Ilie Motrescu, *Poezii* 94

ARHIVA BUCOVINEI

- Din arhiva familiei Nandriș: Satul nostru Mașala din Bucovina. Însemnări pentru mai târziu (continuare) de dr. Ionică Nandriș** 105

CĂRȚI, REVISTE

- Ilie Luceac**, **Ion Alexandrescu**, **Ion Bulei**, **Ion Mamina**, **Ioan Scurtu**, *Enciclopedia partidelor politice din România (1862-1994)* 110
Ștefan Purici, **Ioan Căpreanu**, *Bucovina: istorie și cultură românească (1775-1918)* 114
Vasile Tărățeanu, **Ion Beldeanu**, *Bucovina care ne doare* 116

Ilustrăm acest număr cu desene de Sam Kaz, student la Facultatea de Limbi Străine a Universității din Cernăuți, semnând prin acest debut în revistă un nume care, în perspectivă, ar putea să însemne ceva pentru grafica de carte.

Din istoria neamului

ISTORIA ȘI TOLERANȚA

Acad. Ștefan Ștefănescu

Natura profesiei lor face ca viziunea istoricilor asupra lumii contemporane să includă retrospectiva. Istoricii înregistrează experiența umană, realizările ei, concomitent cu suferințele pe care le-a înregistrat omenirea.

Privind în oglinda istoriei constatăm cât de greu a fost drumul înălțării omului, cu câte dificultăți s-a înfăptuit avântul culturii și cât de lesne au intervenit stihiele distrugerii, întruchipate de războaie, ca și de calamități naturale, foamete, epidemii, cutremure.

La temeliiile istoriei ca știință se află un imens potențial umanist. De-a lungul veacurilor cele mai strălucite minți omenesti au năzuit spre o lume fără războaie, a egalității între națiuni, a cooperării și înțelegerii, a toleranței, înțeleasă ca acceptarea publică a diferitelor convingeri de credință și forme de cult. Războaiele religioase au demonstrat că o credință nu poate fi stârpită cu forța. Pacea religioasă de la Augsburg (1555) și Edictul de la Nantes (1598) au consacrat acest rezultat și au recunoscut libertatea conștiinței și a cultului. Triumfa, astfel, ideea de toleranță.

Nevoile politice au făcut ca ideea toleranței să se impună în viața politică, în stabilirea raporturilor dintre state. Se cunoaște faptul că de-a lungul istoriei popoarele nu au dus numai războaie; ele au și colaborat uneori foarte activ, deși aparțineau unor sisteme politice diferite, unor sisteme diferite de valori.

Deosebiri ideologice și politice, unele chiar extrem de serioase există și azi; popoarele au însă și o imensă experiență politică ce le ajută la găsirea unui limbaj comun.

Variatatea intereselor naționale, varietatea concepțiilor ideologice constituie o parte inalienabilă a istoriei, un indiciu caracteristic al peisajului ei politic. Transpunerea contradicțiilor ideologice în zona relațiilor interstatale nu a dus niciodată nimănui nimic bun.

Numeroase conflicte și conflagrații au început în istorie cu dezumanizarea, cu ațâțarea sentimentelor de învrăjbire față de dușmanul potențial. Or, se știe, că ura este un rău sfetnic și ca fundament politic ea duce la catastrofă. George Washington arăta că „o țară care cultivă față de o altă țară ura continuă, devine ea însăși sclava ostilității sale“.

Încrederea se poate naște numai într-o atmosferă de înțelegere și, deci, de comunicare, de interes și cunoaștere a istoriei, a culturii și tradițiilor reciproce.

Un serios prejudiciu îl aduc înțelegerii „imaginile“ primitive ale „dușmanului istoric“, ale „amenințării permanente“. Istoria nu confirmă ideea „urii seculare“ dintre

diferite popoare. Examinarea unor perioade îndelungate în relațiile reciproce dintre țări permite spulberarea prejudecăților, a clișeeilor politizante. Legenda despre opoziția fundamentală dintre civilizații, culturi, tradiții nu rezistă în fața examenului faptelor. În procesul contractului istoric, realizările culturale ale unor popoare au intrat organic în albia dezvoltării culturale a altora. Diferite zone ale lumii se deosebesc una de cealaltă, ele sunt însă părți ale unui întreg unitar.

Analiza dezvoltării civilizațiilor în retrospectiva istorică ne conduce la înțelegerea faptului că spațiul politic al planetei s-a îngustat simțitor, am putea spune s-a concentrat. Diviziunea internațională a muncii se adâncește continuu, căpătând un caracter atotcuprinzător.

Se extinde și devine imperios necesar pentru toate țările schimbul de valori materiale și culturale, de experiența tehnică și socială. Un progres extraordinar îl cunosc mijlocele de transport și informație, precum și alte forme de comunicare între popoare. Din ce în ce mai stăruitoare devine necesitatea apărării în comun a mediului înconjurător. Într-un cuvânt sporește continuu interdependența dintre state, influențarea lor de către factorul internațional.

Sarcina ce se impune tuturor locuitorilor planetei este aceea de a asigura stabilitatea, securitatea și colaborarea între popoare, să nu admită distrugerea civilizației universale.

Cultura este liantul care trebuie folosit în construcția întregii lumi, o construcție care trebuie să fie solidă, omogenă, fără ca elementele care o compun să-și piardă identitatea. Intelectualii, istoricii, în primul rând, care sunt păstrătorii patrimoniului sacru, din care se împletesc conștiința și demnitatea unei națiuni, au datoria să contribuie prin educație, mass-media, cărți etc. la extirparea urii între popoare și la promovarea marilor idei ale contemporaneității.

SUMMARY

The author wants to demonstrate that history is totally in consonance with the idea of tolerance, it being a science that bases itself on huge humanistic potentialities. Along the centuries, the peoples haven't made only wars, but have also collaborated, sometimes extremely actively. A serious prejudice for the understanding is represented by the primitive „images“ of the „historical enemy“, of the „permanent threat“. History doesn't confirm the idea of the century-long hate between various peoples. Various regions of the world differ among themselves, but they are still parts of a unitary whole. The analysis of the evolution of civilisation through historical retrospection, help us understand the fact that the political space of our planet has palpably shrunk, we may even say that it has concentrated. Culture is the link to be used in the building of the new world, a structure that has to be solid, homogenous, while its components still preserve their identity. The history of the future is foreseen to be a history of the integrity of the civilizations, a history of the tolerance.

AUSTRIA ȘI PRINCIPATELE ROMÂNE ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA. POLITICĂ DE ANEXIUNE SAU MISIUNE CIVILIZATOARE?*

Gh. Platon

Iași

*„Cine ne poate spune dacă poporul român, situat între Rusia, care vrea să-l piardă, și Poartă, care nu-l poate salva, nu se va arunca în brațele Austriei care nu-i va refuza condițiile și garanțiile pe care le acordă popoarelor supuse Imperiului său.”¹
„... Italienii spun: oricum, contra Austriei. Tot astfel spunem și noi cu privire la Rusia. Dacă am fi obligați să alegem între două rele, Rusia și Austria, noi am prefera aceasta din urmă, căci este mai civilizată. La fel între Turcia și Austria, noi am prefera Turcia, nu numai pentru că aceasta este incapabilă să ne amenințe naționalitatea, pentru că sub influența Franței și Angliei cum va fi de acum înainte, ea nu va putea pune piedici evoluției Principatelor...”²*

De mult, încă, se știe, prin poziția geografică, interese strategice, politice și economice, Austria a influențat, într-o manieră care a fost consemnată, destinele poporului român și al istoriei sale. De la sfârșitul secolului al XVIII-lea, odată cu noua turnură a „Problemei orientale” și pe întreaga desfășurare a acesteia, vreme de mai bine de 150 de ani –, influența s-a accentuat, interesele au sporit, implicațiile asupra istoriei românești s-au multiplicat. Centrul de greutate al politicii europene s-a mutat spre vest. Prin cuceriri teritoriale importante, efectuate pe seama Turciei, mai cu seamă, cele două imperii – Rusia și Austria – și-au sporit considerabil spațiul, ajungând să aibă graniță comună. În expansiunea sa spre sud-est, Austria a anexat Ungaria, Transilvania și Banatul. Încercările de încorporare a celor două Principate (Moldova și Țara Românească) au eșuat. Pentru scurt timp, Austria a izbutit să anexeze Oltenia (între 1718 și 1739) și, apoi, în cadrul politicii de compensații

* Comunicare prezentată în cadrul Conferinței științifice internaționale, *Bucovina 1775-1862. Aspecte politice, sociale și culturale*, Rădăuți, 31 mai – 3 iunie 1996.

teritoriale, să obțină drept preț al neutralității manifestate în războiul ruso-turc din 1768-1774 partea de nord a Moldovei, numită impropriu Bucovina.

Căderea și împărțirea Poloniei în secolul al XVIII-lea a făcut să dispară o importantă forță de echilibru între cele trei imperii care se înfruntau în zonă, echilibru care fusese favorabil existenței Principatelor, ceea ce a sporit pericolul anexiunii acestora.

Pentru a include teritoriile cucerite în structurile Imperiului, Curtea de la Viena a desfășurat o politică cu adânci consecințe și implicații asupra populației românești. În primul rând, efortul a fost concentrat în direcția separării blocului etnic românesc, devenit național. Împiedicarea comunicării românilor de pe cele două versante ale Carpaților și supravegherea Principatelor au reprezentat obiective politice esențiale ale monarhiei, alături de *colaborarea sui-generis* cu Rusia, pe terenul „Problemei orientale”, *colaborare* în cuprinsul căreia se înscriau suspiciunea și atenta observare a uneia către cealaltă.

Consecințele noii stări de lucruri asupra spațiului românesc au fost considerabile. Acest spațiu a fost teatru de război, prada și moneda de schimb pentru învingători. Importante părți din teritoriul românesc au fost incluse în cuprinsul imperiilor care acționau în această zonă. În afara teritoriilor anexate de habsburgi, Basarabia, partea de est a Moldovei de peste râul Prut, a fost înglobată, în 1812, în Imperiul țarilor. Turcia, la rândul ei, pentru a-și păstra Principatele, deosebit de importante din punct de vedere strategic și economic – în afara unor anexiuni teritoriale directe, cum ar fi Hotinul (1713) – a introdus în Principate (în Moldova și în Țara Românească) regimul politic fanariot, încălcând grav autonomia acestora, prin înăsprirea controlului politic și a celui economic și prin favorizarea unui crunt regim de extorcare fiscală. Cele două Principate evoluau – fiind la fel de grav amenințate – între Scylla crucii și Charibda semilunii.

Congresul de la Viena (1815) a consacrat legitimismul și *status quo*-ul teritorial al Europei și, tacit, a stabilit *consensusul* între marile puteri în vederea respectării și a protejării *intereselor* fiecăreia. Prin legitimism și reacțiune, s-a încercat să se pună cămașa de forță mișcării naționale europene, dezlănțuită în urma Revoluției franceze. *Sfânta alianță*, ale cărei protagoniste principale erau Rusia și Austria, trebuia să fie instrumentul acestei politici.

Mișcarea națională europeană din prima jumătate a secolului al XIX-lea – care și-a găsit înalte forme de expresie în revoluția de la 1848 – a complicat considerabil situația internă și poziția internațională a Imperiului Habsburgic. Germanii din provinciile ereditare erau mult mai puțin numeroși decât naționalitățile care alcătuiau Imperiul, veritabil mozaic etnic; mișcările naționale ale ungarilor, slavilor din sud, polonezilor, cehilor, slovacilor și ale românilor au creat serioase dificultăți Curții din Viena. Situația era asemănătoare în posesiunile italiene ale Austriei și în Confederația germană, pe care Monarhia o controla, opunând tendinței de realizare a Germaniei Mici, sub egida Prusiei, ideea marelui Reich, care să unească pe toți germanii, sub egida habsburgilor.

Politica austriacă împotriva afirmării naționalităților și a constituirii statelor naționale venea în contradicție cu veleitățile legitime spre unitate politică ale statelor din Confederația germană. Iluminismul și iosefinismul au avut aceleași consecințe în cuprinsul Imperiului Habsburgic ca și bonapartismul în teritoriile cucerite de Franța în timpul războaielor Revoluției și ale Imperiului: au alimentat mișcările particulare ale naționalităților, pentru identitate și unitate politică.

Subminat din interior de mișcarea centrifugă a naționalităților, pierzând terenul în Italia și în Confederația germană, monarhia habsburgică s-a aflat la un pas de prăbușire în timpul Revoluției de la 1848. Această prăbușire ar fi produs consecințe pe care Europa (chiar și statele liberale, care erau Anglia și Franța) nu a avut curajul să și le asume. Intervenția armată a Rusiei, înfrângând revoluția ungară și, odată cu ea, orice speranță într-o nouă revoluție europeană, simphonă și sincronă, a restabilit ordinea monarhică. Mișcarea națională a fost din nou înlăturată, prin colaborarea celor două mari imperii absolutiste: Rusia și Austria.

„Primăvara popoarelor“ însă a deschis calea afirmării spiritului și a libertății naționale. Întoarcerea la absolutism și la reacțiune nu mai era cu putință. Războiul Crimeei și triumful principiului naționalităților, consacrat de Congresul de Pace de la Paris (1856), a stabilit echilibrul european pe baze noi. Rusia a pierdut războiul însă a câștigat pacea. Adevărata învinsă în războiul Crimeei (la care n-a participat) a fost monarhia habsburgică, împotriva și pe ruinele căreia s-a realizat, succesiv, unitatea celor două state românești (1859), unitatea Italiei, în jurul Piemontului și cea a Germaniei, în jurul Prusiei.

Înțelegem de ce, în anii crizei orientale, deschisă prin izbucnirea războiului Crimeei, la capătul căreia s-a situat unirea celor două Principate românești, adversara principală a unității acestora a fost Austria.

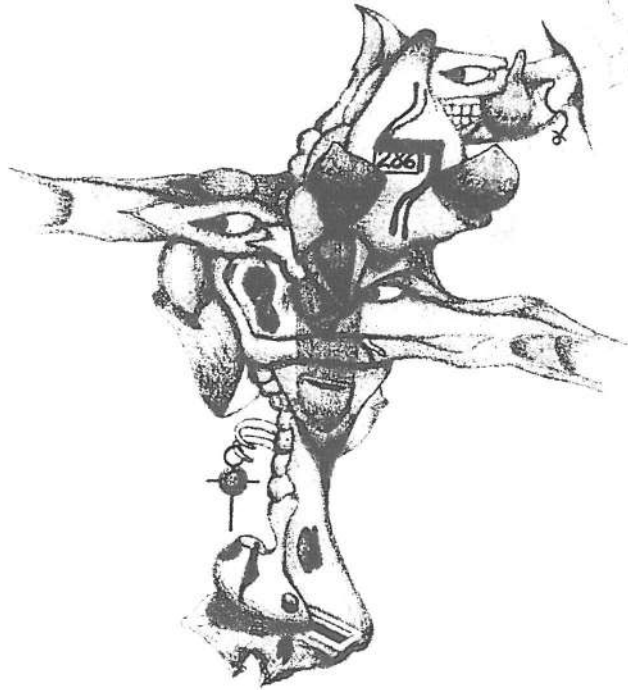
Dacă până în secolul al XVIII-lea, politica de expansiune a Austriei a fost de natură tipic feudală, după aceea, în noile condiții – fără să renunțe definitiv la acapararea de teritorii – politica de expansiune și-a modificat caracterul; cucerirea militară a cedat locul manevrelor politice și expansiunii economice pașnice.³

Temeiurile comunicării noastre se sprijină pe această stare de lucruri, pe care am expus-o numai în liniile sale generale. Din cele consemnate, se poate da un limpede răspuns la întrebarea formulată pe genericul demersului nostru. El este în dezacord cu aserțiunea în conformitate cu care Austria ar fi considerat înlăturarea turcilor din Europa și introducerea civilizației în sud-estul continentului ca o *misiune proprie*, care a generat o tradiție liberală, expansiunea habsburgică în această regiune fiind un reflex al mercantilismului.⁴

Despre *misiunea civilizatoare* a Austriei se poate vorbi în limitele deosebirii existente între cele două nivele de civilizație materială dintre Rusia și Austria. Pentru români, firesc, *alternativa* austriacă era preferabilă absorbției ruse. În ambele cazuri, însă, românii trebuiau să suporte pierderea identității proprii: acceptând *rusificarea* în primul caz, *germanizarea* în cel de-al doilea. Cât despre efectele civilizatoare de care românii au *beneficiat*, în urma ocupării Transilvaniei și a Bucovinei, lucrurile sunt mult prea cunoscute pentru a mai reveni asupra lor.

Comunicarea noastră are drept obiect înfățișarea și evaluarea unor percepții contemporane, de epocă (din prima jumătate a secolului al XIX-lea), cu privire la *locul alternativei austriece* în strategia luptei politice naționale a românilor, la rolul care ar fi trebuit să revină monarhiei în contextul în care amenințarea rusă și panslivismul reprezentau o importantă preocupare a lumii politice europene. Din imensul material documentar existent, am selectat câteva piese sau mărturii, pe care le-am apreciat drept reprezentative în sensul care ne interesează.

Prima piesă la care am făcut apel este un important *memoriu* (de curând publicat de acad. Cornelia Bodea), elaborat de Moise Nicoară, în 1842-1843 și destinat, se pare, cancelariilor europene⁵. Născut la Gyula, în Ungaria, cunoscând intimitățile politice ale Imperiului Habsburgic (M. Nicoară este primul român ortodox

Desen de Sam Kaz.

din cuprinsul monarhiei cu studii academice complete), el a trăit, multă vreme, la București, Iași și Constantinopol, fiind la curent cu realitățile naționale românești de pe întregul spațiu etnic.

Moise Nicoară atrage atenția puterilor occidentale atât asupra rolului important, din punct de vedere strategic și politic, ce l-ar avea un bloc compact românesc, capabil să oprească fuziunea lumii slave, urmărită în planurile strategice, de perspectivă, ale Rusiei. Totodată, referindu-se la politica de deznaționalizare exercitată asupra românilor din cuprinsul monarhiei, omul politic român stăruie asupra intenției Austriei de a realiza, prin colonizări masive, un bloc compact german, care să se întindă de la Marea Baltică până la frontierele Imperiului Otoman.

Documentul conține importante referințe la cele două Principate, la mișcarea națională a românilor și la opțiunile lor politice.

Revoluția din 1848 a deschis o etapă nouă în istoria Europei. Desfășurările din Principate și din Transilvania, locul important ocupat de problematica națională, evenimentele din Imperiul Habsburgic, transformarea acestuia în monarhie constituțională, conflictele interetnice din Transilvania și primejdia intervenției ruse, toate, au activizat tratativele și discuțiile cu privire la viitorul statut al Principatelor, la legăturile lor cu imperiile vecine, la maniera de rezolvare a complicatelor probleme de ordin național. Revoluționarii moldoveni trec în Transilvania și, apoi, își stabilesc centrul

activității la Cernăuți. Emisari ai revoluției din Muntenia sunt trimiși la Constantinopol, Viena, Frankfurt, Budapesta și Paris pentru a pune în discuția diplomației europene problematica românească. Între oamenii politici români, schimbul de scrisori și de mesaje este intens; sunt afirmate gânduri, schițate soluții, elaborate planuri și programe. Austria este prezentă în toate. Lăsând la o parte locul ocupat de aceasta în strategia politică a românilor din Transilvania (monarhia habsburgică *constituțională* reprezenta singura alternativă pentru supraviețuirea națională, împotriva tendințelor anexioniste ale revoluției maghiare), trebuie amintit că, în strategia particulară a românilor din cele două Principate, locul Austriei era mult mai puțin important. Alternativa austriacă era întrevăzută, doar, ca o soluție de ultimă instanță, de preferat anexiunii ruse, al cărui spectru se profila amenințător. Din planurile și soluțiile fruntașilor politici români, acest adevăr apare limpede.

Astfel, de pildă, I. Ghica, mizând pe „cartea turcă”, considera că turcii nu amenință naționalitatea românilor, scontând pe interesul puterilor europene pentru menținerea Imperiului Otoman și a integrității sale (garanție sigură pentru existența celor două Principate), se pronunța, practic, în favoarea existenței a *două Români*: una *turcească* și alta *austriacă*. Ambele imperii, aprecia el, vor intra în concurență pentru a face concesii românilor, urmărind, fiecare dintre ele, să-i absoarbă pe cei ai părții celeilalte. În raport cu natura acestor concesii, *România unită* se va constitui, fie sub egida Turciei, preferabilă și încă sigură pentru păstrarea naționalității, fie sub cea a Austriei, plină de amenințare, date fiind tendințele de germanizare, atât de primejdioase pentru viitorul național. Dacă, notează el în continuare, destinul românilor este de a se absorbi unii pe alții, este de preferat ca Principatele, sub suzeranitatea Porții, să-i absoarbă pe românii din Austria și din Rusia⁶.

Polemizând cu I. Ghica și criticându-l pentru așa-zisul său turcofilism (aceasta reprezenta, în fond, o expresie a lucidității sale politice), Nicolae Bălcescu se pronunță în favoarea unei *soluții naționale românești*, înfăptuită în cadrul mișcării generale, europene, pentru libertate și unitate politică. „România noastră va exista – își va exprima el credința fermă în viitorul național – este orb cine n-o vede! Ea poate exista în profitul Turciei sau al Austriei, după cum una sau alta se vor grăbi să o favorizeze. Ea poate exista fără amândouă și împotriva lor, dacă se opun”, încheia el.⁷

La rândul său, Alexandru G. Golescu avea convingerea că, în eventualitatea în care existența națională a românilor din Banat și din Transilvania va fi asigurată, soarta naționalității române nu mai poate fi amenințată, chiar în condițiile în care Principatele ar fi ocupate de Rusia. În consecință, îndemna el, „trebuie să facem pasuri ca să dobândim favorul Austriei (a Austriei constituționale, desigur) pentru românii din Transilvania și din Banat. Trebuie să dobândim acest favor ca să asigurăm ființa națională a Principatelor”⁸.

Un alt important memoriu, aparținând consulului Franței din Iași, Fabre⁹, din decembrie 1849, dă expresie aceleiași iluzii (care mai persistă încă) în legătură cu rolul de ocrotitoare ce ar trebui să revină Austriei față de naționalități, precum și a misiunii sale civilizatoare. În condițiile în care expansiunea spre Occident a Austriei a luat sfârșit, acesteia nu-i mai rămâne altă cale decât să-și îndrepte întregul efort spre Răsărit, unde-și poate exercita funcțiile superioare conferite de civilizația sa. Austria ar putea contracara intențiile anexioniste ale Rusiei și politica panslavistă a acesteia prin favorizarea românilor, ajutați să se constituie într-un bloc național unic, printr-o politică de încurajare a mișcării naționale de pe ambele versante ale Carpaților.

Monarhia nu era însă capabilă să se angajeze într-o asemenea politică fără riscul de a se sinucide. Nu se putea menține prin concesii făcute naționalităților, ci prin învrăjbiere și prin forța armelor, cum a făcut-o la 1848-1849. Astfel, revoluțiile slavilor și românilor au fost ținute în șah prin intermediul maghiarilor, aceștia fiind înfrânți, folosindu-se forța celorlalte mișcări naționale. Armatele ruse au consacrat victoria finală a Austriei; chemarea Rusiei pentru realizarea actului final a avut drept scop să nu acorde ascendent celorlalte mișcări naționale care ar fi putut participa la înfrângerea finală a revoluției maghiare. Românii au primit drept recompensă pentru loialitatea manifestată față de monarhia constituțională ceea ce ungerii au primit drept pedeapsă pentru nesupunerea și răzvrătirea lor.

Cea de-a treia secțiune a lucrării noastre are în vedere perioada *crizei orientale*, începută în Europa odată cu războiul Crimeei. Am făcut apel la trei piese documentare, pe care le-am considerat drept semnificative pentru reliefaarea poziției Austriei față de problematica națională românească: un memoriu semnat de I. Brătianu, în 1855 (*Mémoire sur l'Empire d'Autriche dans la question d'Orient*), o scriere asemănătoare, semnată de publicistul francez Paul Bataillard, publicată la Paris, în 1856 (*Premier point de la question d'Orient. Les Principautés de Valachie et de Moldavie devant la Congrès*) și un document oficios francez (*Affaires d'Orient. Réorganisation des provinces Danubiennes*), publicat în același an, 1856¹⁰. Toate aceste trei documente dau expresie atitudinii Austriei față de „problema orientală”, în general, față de cea a românilor, în particular, în noua perioadă istorică deschisă aplicării în practica politică europeană a principiului naționalităților.

Așa cum se știe, Rusia a fost înfrântă în război; datorită disensiunilor dintre aliații care i-au administrat înfrângerea și a abilității sale politice, ea a izbutit să câștige pacea, menținându-și forța militară și influența politică. Austria însă, *mozaic de naționalități*, a fost strivită sub acțiunile politice care au dat expresie principiului naționalităților. Regimul neoabsolutist introdus după 1849 și politica de germanizare forțată nu au mai putut fi menținute în situația postrevoluționară. Unirea Principatelor Române și formarea „Piemontului românesc” a însemnat prima lovitură, căreia i-au urmat pierderea posesiunilor italiene, în urma războiului cu Franța și Sardinia (1859), și, apoi, izgonirea din Confederația germană, în urma luptei de la Sadova (1866) care a consacrat primatul Prusiei în alcătuirea Micii Germanii. Monarhia habsburgică a fost marea învinsă a crizei orientale, începută în 1853. Dualismul a reprezentat deznodământul noii situații, o soluție pentru menținerea Imperiului, prin asocierea la conducere a Ungariei și aplicarea în interior a forței brutale.

Documentele, pe marginea cărora am stăruit, fără să fie, desigur, cele mai importante ale genului, reliefează, într-o manieră care poate servi exemplificării, rolul negativ al Austriei în această perioadă istorică de mare frământare națională. Poziția față de Principatele Române, *colaborarea sui-generis* cu Rusia (în competiție pentru spațiul românesc), mijloacele utilizate, ocupația militară a Moldovei și a Țării Românești ș. a. au scos în evidență obiectivele generale urmărite de Monarhie. Aceste obiective nu aveau nimic comun cu interesele naționalităților care o alcătuiau; urmăreau, invariabil, menținerea dominației politice, anexiunea teritorială. Paul Bataillard schițează următorul „portret” al Austriei politice: „Austria, notează publicistul, nu stăpânește decât prin divizare și nu se mărește decât prin dezordine. Politica sa nu urmează o linie dreaptă; Austria profită în mod egal de toate alternativele contrarii; lasă problemele să se amestece și să se angajeze conflictele, pentru ca, apoi, să poată interveni pentru a solicita față de unii prețul concursului acordat, față de alții,

compensații pentru interesele sale lezate, față de toți, garantarea echilibrului european, pentru a lua partea sa de pradă și a se retrage, apoi, cu câștigul războiului, dintr-o luptă ale cărei pericole nu le-a împărtășit. În acest fel ea întrunește sufragiile Confederației și ale Europei înseși, care o proclamă cea mai abilă și mai înțeleaptă dintre națiuni¹¹. Rusia și Austria, observă în continuare publicistul francez, sunt indisolubil legate una de alta. În privința Principatelor Române, Austria, având în interiorul granițelor sale o treime din populația românească, are interesul să le mențină în starea de dezorganizare, de slăbiciune și de înapoiere în care se află, pentru a-și putea legitima amestecul, a lăsa Turcia descoperită (în vederea unei viitoare posibile anexiuni) și a preveni absorbția românilor din cuprinsul Monarhiei de către cei din Principate și construirea, aici, a unui alt Piemont. Fiind interese austriece, încheie Paul Bataillard, acestea sunt, totodată, interese antieuropene, ostile și națiunilor occidentale.

Firește, problematica sugerată de genericul comunicării noastre este schițată, doar, aici. Răspunsul apare limpede, totuși. Când politica de anexiune nu a mai fost posibilă în spațiul românesc, monarhia habsburgică, pentru a-și menține dominația asupra românilor din Transilvania, din Banat și din Bucovina, a recurs la alte mijloace; acestea, însă, nu au avut nimic în comun cu o așa-zisă *misiune civilizatoare*, de natură să contribuie la prosperitatea economică, socială și politică a ținuturilor locuite de ei. În obiectivele sale politice, Austria a secondat Rusia. Principatele Române au reprezentat un câmp de dispută, pe care cele două rivale s-au înfruntat nu pentru a le ridica la nivelul de civilizație (cum ar fi fost în logica timpului); au colaborat pentru a le menține în situația în care se aflau, pregătindu-le pentru o viitoare posibilă anexiune. Desigur, politica ambelor puteri nu a fost lipsită și de anumite consecințe pozitive pentru români. Acestea, însă, în ceea ce privește Austria, mai cu seamă, sunt cu mult mai puțin importante, decât factorii negativi care au marcat și-au pus pecetea asupra istoriei noastre.

NOTE

1. N. Bălcescu, *Opere, IV, Corespondență*, ediție critică de G. Zane, Elena G. Zane, ediția a III-a, București, Editura Academiei Române, 1990, p. 91 (N. Bălcescu către Ali Pașa, sfârșitul lui august 1848).
2. Valeriu Stan, *Un memoriu inedit al lui Ion C. Brătianu din perioada exilului*, „Revista istorică”, serie nouă, nr. 3, 1992, nr. 7-8, p. 843 (Ion C. Brătianu către Thouvenel, 25 februarie 1855).
3. L. Boicu, *Austria și Principatele Române în vremea războiului Crimeei 1853-1856*, București, Editura Academiei, 1972, p. 33-34.
4. Cf. Eugene Bagger, *Franz-Joseph*, Zürich-Leipzig-Wien, 1972, p. 233 și Gheron Netta, *Expansiunea economică a Austriei și explorările ei orientale*, București, 1931, p. 10-11. Apud L. Boicu, *op. cit.*, p. 33.
5. Cornelia Bodea, *Moise Nicoară 1784-1861. Motivația unui mit*, Academia Română, „Memoriile secției de științe istorice și arheologice”, seria a IV-a, t. XIX, 1994, p. 91-130.
6. Ion Ghica, *Opere*, vol. IV, ediția I. Roman, București, 1985, p. 656-657 (I. Ghica către N. Bălcescu, 14 august 1850 și *passim*).
7. N. Bălcescu, *Opere, IV*, ediția citată, p. 206-207, 244-246 (N. Bălcescu către Al. G. Golescu, 4 martie 1850, către I. Ghica, 16 octombrie 1850).

8. *Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente*, vol. V, p. 658-663 (Al. G. Golescu către I. Ghica, 17 decembrie 1848).
9. Cf. Gh. Platon, *Principatele Române între Scylla crucii și Charybda semilunii. Soluții politice ale „problemei românești“ la sfârșitul revoluției de la 1848*. Academia Română, „Memoriile secției de științe istorice și arheologice“, seria a IV-a, t. XVIII, 1993, p. 103-119.
10. *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, vol. II, p. 856-885, vol. III, p. 372-426, 118-123.
11. *Ibidem*, vol. III, p. 372-426 (p. 380).

SUMMARY

This material reproduces the paper presented at the International Scientific Conference *Bukovina 1774-1862. Political, social and cultural aspects* (Radautzi, May 31-June 3, 1996). The author brings forward the problem of the political relations between Austria and the Romanian Principalities. Being placed, by their geopolitical position, within the sphere of the political and territorial interests of the three empires: Austria, Russia and Turkey, the Principalities suffered a lot. In its political designs, Austria came second after Russia. The Romanian Principalities represented a battlefield, on which the two rivals confronted each other, preparing themselves for a future possible annexation. These factors marked and put the stamp on the Romanian's history – the authors concludes.

MIȘCAREA NAȚIONALĂ A ROMÂNILOR DIN BUCOVINA LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA*

Excurs bibliografic

Marian Olaru

Rădăuți

*
* *

MIȘCAREA de emancipare națională poate fi definită ca ansamblu coerent de acțiuni cu caracter economic, social, politic, cultural și de altă natură, întreprinse de anumite clase sau categorii sociale, grupuri de interese sau de elitele culturale și politice ale unei națiuni, destinate eliberării de sub dominația străină, reunirii sau înfăptuirii patriei libere a unei națiuni.

Bucovina, integrată structurilor imperiale ale Cisleitaniei, cunoaște la sfârșitul secolului al XIX-lea o intensificare a mișcării naționale românești. Aceasta se datorează evoluției factorilor interni – specifici societății românești din Bucovina și din provinciile românești aflate sub dominație străină și din Regat, dar și faptului că imperiul dualist cunoaște, cu deosebire în ultimul deceniu al secolului trecut, o accentuare a procesului de disoluție prin intensificarea acțiunii „factorilor centrifugi”³⁷. Deși Austria reprezenta „un paradox politic și, totodată, un anacronism în viață”³⁸, afectată tot mai mult de crizele interne și de evoluția raporturilor de forțe pe plan mondial, ea este privită nostalgic de către unii istorici, fiind oferită ca model pentru organizarea contemporană a Europei.

Fără a fi un „fenomen de import”³⁹ – mișcarea națională a românilor bucovineni se încadrează firesc în procesele istorice de afirmare națională⁴⁰ care, după cucerirea independenței și constituirea Regatului, găesc în România sprijinul și imboldul către care trebuiau să tindă. Marcată profund de ideea serbării de la Putna, mișcarea națională a fost stimulată de tinerimea română strânsă în jurul mormântului marelui voievod, încât era anunțată „lumea ce va să vină”, fiind, în același timp, expresia „cuprinsă în sufletul poporului românesc”⁴¹ – cum scria M. Eminescu. „Necalculabilele rezultate” ale acestei manifestări și ale primului Congres al studențimii române de pretutindeni au fost reprezentate și de mersul continuu ascendent al

* Începutul acestui studiu vezi: *Glasul Bucovinei*, nr. 2 (10), 1996, p. 23-28.

mișcării naționale: afirmarea Partidului Național Român din Transilvania ca reprezentant legitim al poporului din această provincie; procesul Memorandumului – 1892-1895 și afirmarea generației politice a Marii Uniri condusă de Ion Rațiu, Ștefan Ciceo-Pop, Vasile Goldiș ș. a., sprijinirea demersului cultural și național al românilor din teritoriile ocupate de către elitele politice din Regat; afirmarea unității culturale și naționale prin mijloacele specifice de către Astra, Iredenta Română, Societatea „Carpați”, Liga Culturală, Societatea pentru Cultura și Literatura Română din Bucovina, Societatea „Transilvania”⁴² etc.; formarea și afirmarea Partidului Național Român din Bucovina – între 1892-1899; lupta pentru școala românească și prosperarea culturală a românilor bucovineni; afirmarea demnității naționale împotriva opreliștilor austriece de a purta tricolorul etc. Aceasta ne îndreptățește să afirmăm că perioada analizată a fost dintre cele mai bogate în realizări pe tărâm național-cultural.

În ciuda evidenței, mai sus subliniate, există numeroase subiecte în care abordările istoriografiilor ruso-ucraineană și austro-germană se diferențiază net de punctele de vedere exprimate în istoriografia română – uneori fiind chiar în contradicție – fără să aducă în sprijinul acestor idei o argumentație suficientă.

În legătură cu locuitorii acestui ținut și folosirea termenului de „țară” pentru a desemna teritoriul ocupat în 1774-1775, punctele de vedere sunt foarte diferite. Ion Simionescu în lucrarea sa *Bucovina*, apărută în 1939, constata cu îndreptățire că atunci când te nimereai lângă „cordun”, hotar nedrept pe trupul fostei Moldove, te apuca sentimentul revoltei. Precaritatea hotarului care „nu era uneori decât o simplă potecă, alteori mai mult un pârâiaș secăt în mijlocul verii; nici nu le știai numele: Lucanița, Molnișa, Somușul-Mare, Somușul-Mic. Hotarul făcea numai colțuri, ba de-a lungul Prutului, ba al Siretului ori Sucevei. Se cunoștea tendința de a fura tot mai mult din pământul fără stăpân”⁴³. I. Simionescu arăta că denumirea de „Bucovina”, cu care a fost numită de austrieci partea ocupată a Moldovei, „a fost dată pentru a i se pierde urma originii ei moldovenești”⁴⁴. Bucovina istorică reprezenta pentru autor „piatra prețioasă în încheietura inelului” al cărei contur întregea „cercul aproape desăvârșit care formează granița României Mari”. Pe pământul ei „încheindu-se Basarabia, Transilvania, Moldova și Maramureșul”⁴⁵. „Țară clasică a trecutului românesc” – cum o definea Dimitrie Onciul, Bucovina nu reprezenta decât o etapă în cucerirea în întregime a Moldovei de către austrieci – scria N. Iorga. Ea nu a fost o „țară” pentru că austriecii s-au oprit la granițele cunoscute numai sub presiunea „protestărilor celui despoiat”. Atunci când se întâmplă aceasta, austriecii n-au putut crea „până la hotarele opririi lor o formă capabilă de viață proprie, ci avem a face numai cu un accident istoric”⁴⁶. Dovada acestei aserțiuni o constituie faptul că, după primul război mondial, dominația austriacă din Bucovina „n-a fost sfărâmată, ci suflată, cum se suflă un lucru netrebnic”⁴⁷. În această „țară” poporul român a fost năpădit de regulamente austriece, totul se făcea „uitând” trecutul românesc, în consecință neputându-se crea o cultură originală „măcar ca titlu de laudă pentru vreo expoziție jubiliară”⁴⁸. „Informă” în ceea ce privește granițele și „desfigurată național” prin colonizările practicate de austrieci și prin alipirea la Galiția – Bucovina a fost pentru austrieci o problemă, dovadă fiind faptul că nici n-au știut cum s-o denumească, folosind la început termenii de „district”, „voievodat”, „ducat”. Analiza de mai sus se constituie ca o continuare firească a aceleia întreprinsă în 1905. Atunci, Nicolae Iorga constata că Bucovina este „Țara mică, dar bogată cum nu mai e alta în deosebiri, în nepotriviri și în dușmăanii – ale pământului și ale oamenilor”⁴⁹. Semnul de unire al locuitorilor

săi „vrăjmași“ era prezența evreilor⁵⁰ care, alături de funcționarii austrieci, prin bunăvoința „Cărmuirii“, dominau asupra țaranului român⁵¹.

În anii dramatici ai celui de-al doilea război mondial, Al. Procopovici scria că o „țară nu este numai o bucată din scoarța pământului, cuprinsă cu bogățiile ei naturale între anumite hotare geografice, ea este înainte de toate suflet omenesc“⁵². Din acest punct de vedere Bucovina istorică poartă „în întregimea ei, în toată expansiunea ei cronologică și spațială... pecetea duhului românesc“⁵³. Sesizând această realitate, Karl Lemayer, funcționar în Ministerul Instrucției Publice din Austria, credea, în 1875, că politica Vienei în Bucovina trebuia să se rezime pe ucraineni și evrei⁵⁴. Profesorul universitar D. Marmeliuc, fost primar al orașului Cernăuți în timpul ministeriadelor liberale din perioada interbelică, scria nostalgic dar și cu acribie despre mișcarea națională românească din Bucovina și rostul ei în cultura neamului. Trece în revistă sintagmele cu care a fost definită partea din Țara de Sus a Moldovei răpită de austrieci. Astfel, Vasile Alecsandri o definea ca „veselă grădină“, Mihai Eminescu – „diamant din stema lui Ștefan“, Nicolae Iorga – „cunună a Moldovei“ și „țara dumnezeiască“, iar cărturarii și românii de rând din această parte a Țării Moldovei o denumeau „tezaur voievodal“⁵⁵ – referire directă la bogatul patrimoniu artistic medieval care amintea de trecutul istoric al statalității românești de la răsărit de Carpați. De aceea, Bucovina este pentru români „cea ce Sfântul Mormânt înseamnă pentru pelerinii creștini sau Mecca pentru cei mahomedani“⁵⁶.

Recenta lucrare a lui M. Iacobescu destinată istoriei Bucovinei până la 1862, care a stârnit vii reacții în istoriografia austro-germană și ucraineană, readuce în discuție sintagma folosită de habsburgi pentru Bucovina, de „cheie a Moldovei“. Autorul demonstrează, pe baza unei informații extrem de bogate, etapele politicii imperiale austriece în țelul ei de atingere a gurilor Dunării⁵⁷. Demonstrația în sine arată caracterul artificial al unor construcții de genul „homo bucovinensis“ sau așa-zisa „țară a Bucovinei“ – deosebită de celelalte provincii românești, ca urmare a politicii austriece pe acest teritoriu.

Lucrările istoricilor austro-germani mai vechi și mai noi recunosc că „Ținutul așezat pe povârnișurile Carpaților cu o suprafață de 10 442 km²“ a fost desemnat ca „Bucovina“ din 1775, că aceasta înseamnă „Țara Fagilor“⁵⁸ – termenul a fost preluat din ucraineană și se referea la început la un ținut păduros din apropierea graniței cu Galiția⁵⁹. Lucrările menționate la care putem adăuga pe cele jubiliare⁶⁰, precum și lucrarea citată a lui V. Roman și H. Hofbauer⁶¹, recunosc faptul că acest teritoriu a aparținut principatului român al Moldovei. Deși R. Wagner vorbește despre „câștigarea Bucovinei de către împăratul Joseph al II-lea“⁶², consideră că istoria Bucovinei a fost cea a Moldovei până la 1775. În urma dominațiilor tătară și poloneză, în nordul Moldovei, acest ținut, menționează istoricul german, „s-a destrămat“ într-o jumătate nordică-poloneză și una sudică-moldovenească. Așa cum este împărțită „Bucovina“, azi, între Ucraina și România, în urma ultimatumului sovietic⁶³ din 1940. Acest mod de prelucrare a datelor este specific istoricului menționat, care scria în lucrările sale precedente că termenul de „moldovean“, cuprins în statisticile inițiale ale austriecilor, ar include și pe ucraineni⁶⁴. Demonstrația de mai sus constituie, probabil, o justificare a raportului sovietic, din 1940, îndreptat împotriva României.

Istoriografia ruso-ucraineană consideră că denumirea de „Bucovina“ are din străvechime o semnificație politico-administrativă, fiind locuită de slavi din cele mai vechi timpuri. Pentru Arkadii Jukovski denumirea de „bucovinean“ este echivalentă cu cea de ucrainean. Autorul menționat consideră că istoria „Bucovinei“ cuprinde

patru perioade: slavă, moldovenească, austriacă și română. Ruptă de context și de legăturile sale firești, începând de la 1775, istoria ținutului este prezentată începând cu secolul al V-lea, apoi perioada Rusiei kievene, a principatelor Halici și Halici-Volinia și în perioada „vasalității” Bucovinei față de turci etc., în volumul I, pentru ca în volumul al II-lea al *Istoriei Bucovinei*, A. Jukovski să „demonstreze” permanența și preponderența rutenilor în Bucovina în viața economică, socială și politică a acestui ținut⁶⁵.

Istoriografia română a analizat în mai multe rânduri datele statistice cuprinse în recensămintele austriece din Bucovina, cu deosebire cele din anii 1880, 1890, 1900 și 1910. Acestor recensăminte li se impută lipsa unor criterii obiective de evidențiere a populației (recenzarea populației după limba de conversație – „Umhangsprache” – criteriu contestat și de Raimund Friedrich Kaindl) și tendința autorităților, evidențiată de documentele vremii, de a reduce în mod artificial numărul românilor. Pentru anul 1775 este de regulă acceptat că numărul locuitorilor provinciei, nou create de austrieci, să fie considerat de 75 000. Ei locuiau în 3 orașe și 229 de comune. La sfârșitul secolului al XIX-lea populația Bucovinei se ridica la 723 504 locuitori, aceștia formând 5 orașe, 11 târguri și 320 de comune⁶⁶. În intervalul menționat populația a crescut de 10 ori, cu o rată medie anuală de 1, 8%. În anul 1910, politica austriacă de sprijinire a colonizării alogenilor își arată roadele. Conform statisticii oficiale, românii reprezentau 34, 4% din populația Bucovinei, iar rutenii 38, 1%. În perioada menționată, numărul românilor a crescut de 4, 3 ori, al rutenilor de 36 de ori, iar al evreilor de 196 de ori⁶⁷. Campania de presă desfășurată de români cu prilejul recensământului din 1910 i-au procurat lui I. E. Torouțiu motivele recalculării datelor statistice oficiale. Acesta ajunge la concluzia⁶⁸, că numărul românilor era de 313 254 – adică 39, 4% – iar al rutenilor de 263 013 – adică de 33, 1%. În această ordine de idei, acad. Radu Grigorovici, într-un studiu recent⁶⁹, dedicat recensământului din 1880, compară datele cuprinse în (1) *Rezultatele recensământului efectuat asupra populației și animalelor din gospodăriile Bucovinei la data de 31 decembrie 1880*, editat în 1882 și (2) *Repertoriul special al localităților din Bucovina*, editat în 1885. Concluzia acestui studiu este edificatoare pentru practica autorităților austriece care au căutat să mărească numărul alogenilor în detrimentul românilor. Acest lucru a fost posibil prin includerea a 30 119 (vezi 2) locuitori care își aveau domiciliul în afara Bucovinei, la numărul populației autohtone. Dintre aceștia, 24 315 locuitori recenzați își aveau domiciliul, la data recensământului, în Galiția⁷⁰. Acest lucru trebuie raportat la populația autohtonă cuprinzând 551 651 locuitori (limita inferioară) și 554 055 locuitori (limita superioară). Aceeași contestare o face și George Bogdan-Duică folosind datele lui H. Rauchberg, din 1899. Numai că, la data menționată, fenomenul era mult mai amplu. În 1890, în Bucovina, 1 din 20 de locuitori era de origine galițiană, iar numărul străinilor era de 54 la mia de locuitori (în Galiția 6 străini la 1 000 de locuitori). În cifre absolute, la acea dată, trăiau în Bucovina 31 614 galițieni la 646 591 locuitori, iar în Galiția – 9 097 bucovineni la 6 607 816 locuitori⁷¹. Datele menționate mai înainte reliefează modul în care imperiul austriac a evaluat „multiethnicitatea” în Bucovina, sau a făcut din această provincie românească o „Elveție a Austriei”⁷². Aceeași demonstrație o susțin Aurel Morariu⁷³, George Bogdan-Duică⁷⁴, I. E. Torouțiu⁷⁵, C. Lancea⁷⁶, Nicolae Iorga⁷⁷ ș. a.

Istoriografia ruso-ucraineană după ce pune semnul identității între termenii de „moldovean” și „ucrainean”, pentru recensămintele lui Spleny și Enzenberg, cu scopul de a „demonstra” preponderența slavă în teritoriul moldovenesc ocupat de

Austria, în 1775, contestă prelucrarea datelor, furnizate de I. Nistor⁷⁸. Toate acestea pentru a susține că „Bucovina e ruteană“ sau slavă⁷⁹, conform tezelor panslaviste.

Istoriografia austro-germană de după cel de-al doilea război mondial nu pune în discuție procesele de deznaționalizare, nu folosește termenii de „ucrainizare“ sau „germanizare“. Sunt utilizate cifrele așa cum sunt furnizate de statisticile oficiale austriece – fără nici un fel de interpretare sau nuanțare a „realităților“ consemnate de acestea⁸⁰. Cu toate acestea, E. Turczynski recunoaște că „Bucovina n-a fost un teritoriu multinațional, ci unul național românesc“, unde populația s-a împărțit în două categorii: autohtoni și imigranți. „Torentul“ de imigranți s-a datorat avantajelor oferite de autorități alogenilor, ca: scutirea de serviciul militar pe 30 de ani, la care se vor mai adăuga, împământinirea acestora pe pământurile Fondului Religionar Ortodox din Bucovina și scutirea pe un anumit număr de ani de unele taxe și impozite, sprijin material etc. În felul acesta s-a conturat, în Bucovina, „cel mai clar“ ideea „Statelor Unite ale Austriei Mari“⁸¹.

Încă din 1875, unele lucrări austriece sunt preocupate să demonstreze progresul economic pe care-l realizase Bucovina sub stăpânire austriacă⁸². Dr. Julius Platter, în lucrarea citată⁸³, arată o slabă preocupare a austrieților pentru economia agrară a Bucovinei, iar despre ideea influenței pozitive a germanilor, în acest domeniu, asupra românilor și rutenilor, trebuie amendată, susține Hacquet. Aceasta, deoarece coloniștii germani din Bucovina, ca și cei din Galiția, proveneau, în general, de la Rinul inferior – puțin preocupați de o viață laborioasă⁸⁴. Menționăm că influența coloniștilor germani asupra agricultorilor băștinași a fost minoră, românii – de obicei – continuând să lucreze pământul după metode tradiționale. Rudolf Wagner constată, în lucrarea *Vom Meldauwappen zum Doppladler*, că germanii din „Țara Fagilor“ (Buchenland), fiind în număr de 75 533, în 1910, erau activi în agricultură (25, 2%), meserii (10, 4%), comerț (23, 4%), erau zilieri, casnici și liber profesioniști (17, 5%). Deci o structură foarte diversă, în timp ce românii și rutenii erau preponderent agricultori. Evreii erau liber profesioniști sau se ocupau cu comerțul⁸⁵. Deși consideră „Bucovina un avapost al Apusului“ – E. Turczynski constată că după cei 144 ani de stăpânire austriacă, Bucovina rămâne o „regiune austriacă subdezvoltată“ – o regiune menită să facă legătura între Ucraina și estul Europei⁸⁶. H. Hofenbauer și V. Roman constată că Bucovina, ca și Transilvania, «au rămas până la căderea monarhiei imperiale și regale „colonii interne“»⁸⁷.

Organic legată prin formele de relief ce înconjoară coloana vertebrală a Carpaților, Bucovina, cu toate stăruințele autorităților austriece, a continuat să graviteze și din punct de vedere economic în spațiul național românesc. Situația practicării agriculturii, a creșterii vitelor, exploatarea bogățiilor solului și subsolului se regăsește amplu reflectată în lucrările lui P. S. Aurelian⁸⁸, George Bogdan-Duică⁸⁹, Ion Nistor⁹⁰, Aurel Morariu⁹¹, I. E. Torouțiu⁹² ș. a. Concluziile acestor lucrări arată că Bucovina se afla pe locul penultim între provinciile Cisleitaniei, ca dezvoltare economică, înaintea Galiției⁹³. Acest fapt se datorează menținerii unei structuri economice arhaice și unei slabe preocupări a autorităților pentru dezvoltarea economică modernă. În același timp Bucovina mai mult importa decât exporta. În condițiile unei dominații străine în comerț, industrie și finanțe (în general evrei, germani, poloni, armeni), românii și ucrainenii sunt prin excelență agricultori. Dar și-n acest domeniu – predomina proprietatea mică apăsată de numeroase datorii față de cămătarii evrei, proprietarii de cârciumi etc. Marea proprietate românească este treptat înlocuită de una străină, la sfârșitul secolului al XIX-lea⁹⁴. În condițiile unei situații economice dezavantajoase

și a preponderenței străinilor⁹⁵, apare fenomenul emigrării spre America. În aceste condiții, I. E. Torouțiu scria: „Avem o clasă de țărani care trăiesc în ignoranță și mizerie, care sunt exploatați, speculați, nedeșteptați prin cultură și prea puțin apărați de jupuiitorii străini. Pătura de jos: temelie bolnavă și de tot slabă în măsură cu aspirațiile noastre de neam. Câtă vreme nu vom căuta să ne întărim acolo jos, în zadar ne vom strădui să ne zidim cetățuia noastră”⁹⁶. Datele statistice furnizate de I. E. Torouțiu pot să ne ofere o imagine veridică despre situația economică, socială și politică a românilor din Bucovina istorică. Astfel, raportându-ne la populația înscrisă în recensământul din 1910, din Bucovina, meseriașii români erau în număr de 737, adică 7,9% din totalul meseriașilor (9 322). Meseriașii evrei erau în număr de 5 091, adică 54,6% – iar ceilalți, proveniți din rândul rutenilor, germanilor etc., erau 3 494, adică 37,5%. Numărul negustorilor⁹⁷ români era de 444, ceea ce reprezenta 4,3% din totalul de 10 312, al celor evrei era de 8 642 – adică 83,8%, iar ceilalți erau de 1 226, adică de 11,9%. Situația clasei intelectuale este și ea relevantă pentru stabilirea caracteristicilor situației social-economice și politice a românilor din fosta Bucovină. Este în general cunoscut că intelectualii români erau mai ales preoți (sprijinul material al Fondului Religionar Ortodox pentru cei ce doreau să devină preoți), învățători, profesori, avocați și mai puțin înalți funcționari în administrația centrală din Cernăuți, medici sau farmaciști. Astfel, din cei 445 judecători înregistrați de I. E. Torouțiu, în 1911, 76 erau români (17,07%), 141 erau evrei (31,6%) și 228 aparțineau celorlalte naționalități (51,33%). Din cei 161 de avocați existenți la acea dată în Bucovina 11 erau români (6,8%), 136 erau evrei (84,4%) și 14 aparțineau celorlalte naționalități (18,8%). Notari erau 21 în toată Bucovina, 8 erau români (38,9%), evrei 4 (19,04%) și 9 aparținând celorlalte naționalități (57,3%). În ceea ce privește persoanele încadrate în întreg sistemul justiției, românii erau 95 (15,1%), evreii 281 (44,8%) și 251 (40,1%) aparținând celorlalte naționalități. În domeniul învățământului⁹⁸, ca urmare a eforturilor făcute de diferite societăți național-culturale românești, cu toate opreliștile autorităților, la sfârșitul secolului al XIX-lea și-n primul deceniu al celui următor, situația este ceva mai bună. Fapt sesizat și de unii cercetători contemporani⁹⁹. Numărul „puterilor didactice” românești era, după Torouțiu, de 860 – 3,09 la 1 000 de români, al celor evreiești de 203, adică 1,97 la 1 000 de evrei și 1 232 aparținând celorlalte naționalități, 2,94 la 1 000 de minoritari.

Așa cum sesizează numeroase scrieri din epocă, în Bucovina funcționarii de stat erau în majoritate străini. Astfel pentru guvernul central lucrau doar 33 de români, față de 39 de evrei și alți 243 „străini”. „Importați” din Vest, uneori trimiși în Bucovina în mod „disciplinar”, aceștia se întorceau acasă prezentând în modul cel mai defavorabil starea lucrurilor din acest ducat austriac. În felul acesta contribuiau la potențarea imaginii defavorabile a românilor în spațiul lingvistic german¹⁰⁰. Membru al unei categorii sociale privilegiate, funcționarul din Bucovina, fie chiar și unii români, caută să urce treptele ierarhice cât mai repede – uitându-și originea etnică, limba maternă etc., căutând a fi prin limbă, port și loialitate acceptați în societatea germanilor austrieci. „E tipul renegatului lipsit de convingeri naționale”¹⁰¹ – scria Ion I. Nistor – posibilă întruchipare a ceea ce istoriografia contemporană austro-germană numește „homo bucovinensis”.

În teritoriul ocupat, denumit Bucovina, austriecii au urmărit pe lângă aspectele economice specifice și o întărire a autorității lor prin acțiunea de colonizare. Este evidentă, încă de la începutul stăpânirii austriece, folosirea coloniștilor și a urmașilor acestora pentru realizarea unor noi ordini „rituale” și economice în provincie și ca o

contrapondere pentru populația majoritară românească¹⁰². În condițiile unei intensificări a proceselor de deznaționalizare, mai ales în regiunea dintre Prut și Nistru¹⁰³, a lipsei pământului (în 1900 – 91% din proprietăți aveau până la 5 ha), intensificării emigrației spre America, a ruinei economice (între 1862-1892, 77 165 de gospodării au fost scoase la licitație pentru datorii) și a dezvoltării unei burghezii cămătărești străine, asistăm la înrăutățirea situației țărănimii. Situația evocată capătă noi accente în timpul războiului vama dintre Austro-Ungaria și România (1886-1893). În aceste condiții intelectualitatea română acordă importanță fenomenelor sociale ce rezultă din această stare: sărăcie, analfabetism, lipsa de igienă, alcoolismul, superstițiile etc. Faptul acesta duce la multiplicarea și diversificarea eforturilor de ridicare culturală și națională prin diverse societăți național-culturale: Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina (1862)¹⁰⁴, Societatea Academică „Junimea” (1878)¹⁰⁵, Academia Ortodoxă (1884), Societatea Mazililor și Răzeșilor (1900), Societatea Academică „Dacia” (1905)¹⁰⁶, Școala Română (1888)¹⁰⁷, Asociația Corpului Didactic Român (1905) etc.

*

* *

Istoricii austro-germani și ruso-ucrainieni se arată deosebit de preocupați a demonstra faptul că de la 1848 se poate discuta despre o mișcare cultural-națională a românilor și, în special după 1862, mai ales sub impulsul unor transilvăneni ca Aron Pumnul¹⁰⁸. Istoriografia română a dat pe parcursul timpului numeroase studii și lucrări dedicate mișcării cultural-naționale din Bucovina istorică. În ele se subliniază buna organizare a acesteia, continuitatea și încadrarea ei în contextul general românesc¹⁰⁹, prin cauze, modalități de manifestare și consecințe.

Nicolae Iorga a fost pentru perioada de început de secol XX genialul luptător pentru înfăptuirea unității naționale. Născut la Botoșani, în apropierea nedreptului „cordun”, care despărțea ținutul voievodal al întemeierii românești de la răsărit de Carpați, marele istoric a însuflețit pe românii de o parte și de alta a granițelor nedrepte, mai întâi, prin lucrări de referință ca *Istoria lui Ștefan cel Mare*, apoi, prin analize profunde, dedicate diverselor aspecte de cultură și civilizație românească din Bucovina istorică. În 1905, făcea o radiografie la zi a situației claselor românești din ducatul Bucovinei¹¹⁰, constatând situația dramatică a țăranului român, important pentru „Cârmuire” doar pentru că plătea impozite. Învățătorii erau supravegheați de stat și unii dintre ei erau chiar tipul funcționarului austriac perfect. Deplângea faptul că unii preoți nu aveau aderența necesară la cultură, mai ales la cea națională. Dezamăgit, Iorga constată: „Creșterea austriacă, din care iese spirit de clasă, fetișism față de Stat, iubirea bunurilor materiale ale vieții... Încrederea în popor, în românimea toată, în alt viitor, nu se vede”¹¹¹. Activ în tot ceea ce putea determina soarta românilor, Iorga prin *Neamul românesc*, cursurile „Universității de vară” de la Vălenii de Munte (la care au participat și numeroși intelectuali din Bucovina), activități culturale în cadrul Ligii Culturale etc. devine pentru austrieci cel mai periculos om politic român. Și, ca urmare, în 1909, i se interzice intrarea pe teritoriul Bucovinei. În vara lui 1919, după zece ani, revine în Bucovina și ține un șir de conferințe, ulterior publicate¹¹². În aceste conferințe combate ideea așa-zisei „autonomii” a Bucovinei, definește ideea „iredentismului românesc”¹¹³, abordează problema colonizării practicate de austrieci, a primilor străini veniți pe teritoriul Moldovei, demonstrând că sub regimul austriac elementul românesc n-a prosperat, ba, dimpotrivă. Critică ideea unor

oameni de cultură germani care denumeau Bucovina ca „țara urșilor“. Pentru a evita trecutul românesc, „împodobitorul“ Palatului Administrativ din Cernăuți a reprezentat niște țărani păscând oile într-un verde crud, nefiresc. Niște huțani trăgând bârne, iar în vitraliu „Trei țărani idioți care se iau la trântă cu un urs! Bucovina, cu toate veacurile ei de dezvoltare, în aceasta se rezumă pentru austrieci!“¹¹⁴ Cu același prilej abordează „politica tradițională“ a lui Carol I – sprijinirea de către acesta a cauzei românești și chestiunea jertfei poporului de rând pentru înfăptuirea României Mari, în momentul intrării în Războiul de reîntregire a neamului¹¹⁵. În 1936 – arăta că-n anii 1890-1900 o altă lume românească se naștea, o nouă generație politică se afirma în lupta pentru înfăptuirea idealului românesc. O generație cu „conștiința mai adâncită a trecutului“, cu mai cuprinzătoare cunoaștere a ținuturilor românești, „creatoarea unei literaturi naționale și „naționaliste“ care-i oglindea starea de spirit, în adevăr nouă și revoluționară“¹¹⁶.

În lucrarea *Românismul în trecutul Bucovinei*, Nicolae Iorga abordează activitatea complexă a lui Silvestru Morariu-Andrieș, fost mitropolit al Bucovinei, pentru ridicarea culturală, socială și politică a neamului românesc din Bucovina. Acesta se remarcă prin preocuparea pentru îmbunătățirea stării culturale a neamului românesc (între 1874-1880 a fost vicepreședinte al Societății pentru Cultură); convocarea Congresului bisericesc (iulie 1882); înființarea unei tipografii (care-i va purta numele mai târziu); conservarea monumentelor istorice medievale prin lucrări de restaurare (îl sprijină pe E. Bucevschi); lupta împotriva „uniației“ în Bucovina, pentru care Ion I. Nistor îl critică etc. Este prezentată noua generație politică reprezentată de Iancu Flondor și Gheorghe Popovici, caracterizați de Iorga ca fiind mai democrați și „liberi de superstițiile dinastice“¹¹⁷. Activitatea lui Arcadie Ciupercovici care i-a urmat lui Silvestru Morariu, atitudinea politică dușmănoasă față de români a lui Bourguignon, care lupta împotriva portului tricolorului de către români, activitatea mitropolitului Vladimir de Repta, înființarea Partidului Național Român din Bucovina în 1892, ridicarea curentului democrat condus de Aurel Onciul și viața politică din Bucovina istorică după reforma electorală din 1907 – toate acestea sunt analizate de N. Iorga cu talentul unui bun cunoscător al mișcării național-culturale a românilor din teritoriile aflate sub dominație străină. Condamnându-l pe Fischer, „călăul Bucovinei“ din anii primului război mondial, pentru faptul că „nu cunoștea în Bucovina decât trei nații: germanii, evreii și trădătorii“¹¹⁸, Iorga constată că în Bucovina istorică se regăseau încă „rămășițele unei populații ai cărei strămoși au fost odinioară cei mai viteji apărători ai Moldovei, luptând pentru cruce și civilizație, rămaseseră încă acolo, în mijlocul ruinelor, reprezentând vechiul drept al autohtonilor care, prin munca lor îndărătnică, au creat pământul însuși pe care-l călcau în picioare armatele“¹¹⁹.

Ion I. Nistor, apropiat prin metodă de școala critică, a urmărit, prin întreaga sa operă și activitate, înfăptuirea unirii tuturor românilor și consolidarea acesteia printr-o politică adecvată. Profund atașat de istoria locurilor natale, Ion I. Nistor a realizat o importantă operă istoriografică – fixând, prin acestea, principalele momente și mijloace de înfăptuire a mișcării naționale. Un loc important în opera sa îl ocupă descrierea evenimentelor de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea. Istoricul scrie despre Biserica Ortodoxă din Bucovina și rostul ei național-cultural, analizează politica guvernatorilor austrieci, Pace și Bourguignon, și condamnă atitudinea servilă a mitropolitului Arcadie Ciupercovici, evidențiază rolul deosebit al lui Vladimir de Repta în mișcarea național-românească din Bucovina, surprinde momentele de tensiune în rândul politicienilor români din această provincie¹²⁰ etc.

Titularul catedrei de *Istoria Europei sud-estice, cu deosebită considerație a istoriei românilor*, Ion I. Nistor a abordat în discursul de recepție la Academia Română *Un capitol din viața culturală a românilor din Bucovina, 1774- 1857* (publicat în „Academia Română. Discursuri de recepțiune“, XLIV, București, 1916, p. 1-64). Acest fapt a condus la realizarea unui întreg șir de lucrări tematice, influențând în mod hotărâtor abordarea acestei problematici în istoriografia română interbelică și postbelică. Cunoscut prin rolul său în momentele Marii Uniri, Ion I. Nistor nu uită să-l pună în umbră pe Iancu Flondor¹²¹ – liderul politic de necontestat în Bucovina, până la 1918, devenit concurrent politic incomod în provincia reunită cu Țara. În lucrarea *Problema ucraineană în lumina istoriei*, Ion I. Nistor constată că politica de concesiuni a austrieșilor, față de ucrainenii și-n defavoarea românilor, se intensifică după 1850. Aartă că din punct de vedere politic în rândurile rutenilor erau două curente politice: filorus („rutenii bătrâni“) și naționalist („rutenii tineri“). Dacă „rutenii bătrâni“ visau o Rusie Mare care să cuprindă și Basarabia și Bucovina, „rutenii tineri“ doreau înfiptuirea unei provincii autonome care să cuprindă și Bucovina. Surprinde activitatea asociațiilor culturale și politice „Proswita“ (1868), „Ruska rada“ și jocurile politice austriece care sugerau rutenilor ideea înfiptuirii unei Ucraine sub obediența habsburgilor. Dovadă arhiducele Karl, vărul ultimului împărat, își ia numele de Wasylii Wischewanii – hatman Stepanowitsch, care conta pe sprijinul a 15 000 de galițieni pentru a-și înfiptui un imperiu propriu¹²².

Membru activ al Academiei Române încă din 1915, Ion I. Nistor subliniază în lucrările sale unitatea de simțire și acțiune românească, în timpul marilor evenimente ale istoriei naționale, cum ar fi cele din 1859 și 1877-1878. Aceste două evenimente au stârnit adâncă însufletire în Bucovina și Basarabia. În 1927, cu prilejul semicentenarului neatârării, Ion I. Nistor susține în cadrul Universității Libere o conferință dedicată războiului de independență¹²³, în care afirmă că „Idea înfiptuirii idealului național zăcea ascunsă în sufletele tuturor ca și scânteia în amnar. Se aștepta numai ca oamenii politici să pregătească iasca și ca marele nostru rege Ferdinand I să lovească cu oțelul pentru ca să sară scânteia care a luminat mințile și a aprins sufletele celor care s-au adunat la Chișinău, la Cernăuți și la Alba Iulia pentru a vota Unirea“¹²⁴. Nistor subliniază, cu această ocazie, continuitatea de acțiune dintre generația de la 1877 și generația de la 1918. Susținător activ al Institutului de Istorie și Limbă din Cernăuți și al publicației „*Codrul Cosminului*“, editor de documente (*Documente privitoare la Istoria Românilor*, vol XIX) – a publicat amănunțit multe lucrări și articole¹²⁵ dedicate Unirii din 1918. În studiul introductiv la lucrarea *Unirea Bucovinei, 28 noiembrie 1918*, Ion I. Nistor arată constantele politicii austriece în Bucovina:

a) împiedicarea transformării ei în provincie autonomă românească prin faptul că nu se lua în seamă trecutul ținutului, ponderea populației românești, așezămintele de cultură românești etc.; b) frica de „Piemontul românesc“ a determinat politica de contrabalansare austriacă prin sprijinirea culturală, economică și politică a alogenilor cu consecința cea mai dureroasă – deznaționalizarea unor părți însemnate din neamul românesc din Bucovina. Sprijinirea evidentă a ucrainenilor în Bucovina – constată Nistor – se exprimă prin concesiunile pe țărâm religioasă (împărțirea arhidiecezei în două: ucraineană și română), falsificarea recensămintelor populației în „dauna românilor“; întreținerea discordiei din rândul clasei politice românești etc. Serbarea de la Putna, din 1904, este considerată de autor ca fiind momentul afirmării unui nou curent politic și cultural care „pornea de la tineretul intelectual ce-și făcuse educația sufletească la lectura produselor literare din România liberă“, prin publicațiile

„Sămănătorul“ și „Neamul Românesc“ și care se grupează în jurul revistei „Junimea Literară“ din Cernăuți. „Reprezentanții acestui curent propovăduiau cu hotărâre și curaj ideea unității culturale a românilor de pretutindeni care trebuiau să premergea unirii politice a tuturor românilor în hotarele etnice și politice“¹²⁶. Fără să punem sub semnul îndoielii cele afirmate mai sus de I. I. Nistor, constatăm deja o tendință de minimalizare a rolului altor factori politici și personalități din Bucovina istorică.

Fiind în „situația rară și fericită nu numai să scrie istorie, ci și să facă“, Ion I. Nistor „și-a îndreptat străduințele de cercetător istoric“ asupra întregii Moldove și asupra părților ei înstrăinate¹²⁷. A abordat în scrierile sale toate marile probleme ale istoriei românești, de la istoria antică și până la cea contemporană, dar întotdeauna s-a preocupat de acele chestiuni care „se cereau corect receptate“¹²⁸ de cercurile științifice străine și opinia publică. De aceea, scrierile sale istorice au constituit o adevărată școală istoriografică. Considerat de Nicolae Iorga ca unul dintre istoricii români care prin studiile sale a adus în cercetare o informație „cu totul nouă“, dând istoriei provinciei natale „o lărgime necunoscută până atunci“ – Ion I. Nistor a lăsat în manuscris *Istoria Bucovinei*, lucrare capitală pentru înțelegerea istoriei provinciei românești detrușă, în 1775, din trupul Moldovei. Publicată în 1991, *Istoria Bucovinei* a lui Ion I. Nistor a readus în circuitul științific argumente temeinice care susțin dreptul românesc asupra acestui teritoriu, a doua oară detrușă în urma pactului Ribbentrop-Molotov.

Teodor Balan, fost profesor de liceu la Cernăuți și Suceava și conferențiar la Universitatea din Cernăuți (1938-1940), este considerat ca fiind unul din istoricii ideii naționale, alături de Augustin Bunea, Silviu Dragomir și Ioan Lupaș. Lucrările¹²⁹ sale privesc mișcarea națională românească din Bucovina în timpul revoluției de la 1848 și rolul familiei Hurmuzăcheșilor (denumiți „Gracchii Bucovinei“) în redeşeptarea națională din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Moșia Cernauca – arată T. Balan – a fost pentru români locul de convergență a eforturilor naționale românești și unde s-a formulat programul revoluționar de la 15 august 1848, în care se aborda problema unirii românilor. Tot aici, la Cernauca, în 1875, Doxachi Hurmuzachi a formulat cunoscutul testament politic care cuprindea cele „trei îndatoriri mari și sfinte: patria, limba și biserica“. Veritabil program politic ce poate fi regăsit în toate demersurile național-culturale din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Preocupat de diverse aspecte ale istoriei naționale și locale, T. Balan a fost și editor de documente. Între anii 1933-1942 a publicat 6 volume în colecția *Documente bucovinene*. În *Bucovina în războiul mondial*, T. Balan surprinde principalele aspecte ale evoluției politice a ucrainenilor în Bucovina istorică, evidențind diferența dintre „tinerii“ și „bătrânii“ ruteni. Subliniază contribuția Hurmuzăcheștilor la obținerea autonomiei Bucovinei și „austrofilismul“, de după 1861, al unor boieri români. Arată că înființarea Universității din Cernăuți, în 1875, a avut o contribuție importantă la formarea intelectualității române în Bucovina. T. Balan descrie etapele redeşeptării naționale și lupta pentru demnitate națională prin portul tricolorului, subliniind că după „o plutire îndelungă în apele austriece, neamul românesc din această provincie, îndemnat de intelectualii săi, ține să accentueze puternic sentimentul național și să demonstreze astfel izolarea sa de ceilalți cetățeni“¹³⁰. Lupta pe teren național, între români și maloruși (ucraineni), capătă noi valențe și noi domenii de manifestare pe tărâm școlar și bisericesc. T. Balan arată că „mișcarea ucraineană a servit ca armă împotriva curentului românesc iredent... În conducerea treburilor politice din Bucovina, partidul ucrainean nou creat a cerut întâi paritatea, iar mai târziu chiar exclusivă

conducere¹³¹. „Școala naționalistă“, cum îi spunea T. Balan, și-a găsit aderenți în rândul tinerilor profesori, a absolvenților universităților, care cereau, spre sfârșitul deceniului întâi al sec. al XX-lea, revenirea la exclusivismul național. Acest fapt este explicabil, deoarece curentul democrat al lui Aurel Onciul și Florea Lupu, prin înțelegerile cu ucrainenii, evreii și nemții, periclitase poziția românilor în ducatul Bucovinei.

Alexe Procopovici – profesor universitar la Cernăuți – a slujit prin scrisul său cauza națională a românilor bucovineni, mai ales din anii dramatici ai celui de al doilea război mondial. Preocupările sale istoriografice merg de la evocarea lui I.G. Sbiera – profesorul curajos care își ținea prelegerile în limba română în fața studenților de la Cernăuți, călăuză în păstrarea caracterului românesc al bisericii și provinciei¹³² – la evocarea luptelor din celălalt veac din Bucovina¹³³ și ilustrarea dezvoltării culturale a românilor și pe tărâm școlar pentru a rezista tendințelor evidente de deznaționalizare¹³⁴. Al. Procopovici insistă în scrierile sale pe misiunea europeană a românilor în această parte a Europei, pe faptul că românii au rezistat veacuri de-a rândul multor silnicii. Cu toate acestea, „Bucovina românească“ pășea la începutul secolului al XIX-lea cu o „vioaie“ mișcare economică și cooperatistă, cu numeroase case de lectură, cu o rețea de școli românești în comunele înstrăinate, toate înființate cu efortul organizatoric și material al Societății pentru Cultură – „mama tuturor societăților culturale“ românești din Bucovina¹³⁵.

Contribuții însemnate la cunoașterea dezvoltării cultural-naționale a românilor bucovineni, de la cumpăna secolelor al XIX-lea și al XX-lea, au adus C. Loghin¹³⁶ – prin studiile dedicate dezvoltării literaturii și rolului național-cultural al Societății pentru Cultură – D. Marmeliuc¹³⁷, Ion Grămadă¹³⁸, Filaret Doboș, Iorgu Toma ș.a.

Începând cu anii 1969, după relativa deschidere ce a urmat evenimentelor de la Praga, din 1968, istoriografia română, în mod special cercetătorii Muzeului Județean Suceava și colaboratorii lor au acordat atenția cuvenită studierii diferitelor aspecte de cultură materială și spirituală din spațiul fostei Bucovine. Preponderente sunt subiectele economice¹³⁹, cele culturale, despre diferite societăți culturale¹⁴⁰, cele privitoare la presa politică și partidele politice din fostul ducat austriac.

În legătură cu acest din urmă subiect este de remarcat contribuția lui Ioan V. Cocuz privitoare la cunoașterea vieții politice românești din Bucovina istorică¹⁴¹. Studiile sale, bazate pe informațiile din presa vremii, sunt analize pertinente ale fenomenului politic și cultural-național din fostul ducat al Bucovinei.

Intensificarea și diversificarea demersului istoriografic, după anul 1989, au fost dictate de interesul sporit, în țară și străinătate, față de istoria și cultura Bucovinei istorice și ca urmare a prezenței unei însemnate „diaspore bucovinene“ – mai ales în Germania și Austria – care prezintă experiența fostei stăpâniri austriece într-un mod idealizat. Istoriografii români, după revoluția din 1989, și-au îndreptat atenția spre acele personalități ale culturii române a căror activitate este indisolubil legată de mișcarea național-culturală de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Au fost reanalizate legăturile lui Alecsandri cu Bucovina¹⁴², activitatea lui Dimitrie Onciul¹⁴³, contribuția lui Nicolae Iorga¹⁴⁴ la mișcarea națională a românilor bucovineni, a fost repusă în lumina istoriei personalitatea lui Iancu Flondor¹⁴⁵ și contribuția lui Ion I. Nistor¹⁴⁶ la evenimentele din 1918 și în scrierea istoriei Bucovinei, a început rediscutarea rolului lui Aurel Onciul¹⁴⁷ în mișcarea politică și națională din primele decenii ale secolului al XX-lea, au fost începute demersurile pentru rescrierea sau lămurirea unor aspecte mai puțin cunoscute în știința istorică româ-

nească referitoare la Marea Unire din 1918 și generația care a înfăptuit acest act¹⁴⁸, la caracteristicile politicii austriece în Bucovina¹⁴⁹ etc. Demersul istoriografic contemporan se impune prin abordarea constantelor mișcării național-culturale românești, acestea fiind amplu analizate de istoriografia română¹⁵⁰ de până la 1944 – și prin accentul deosebit pe care îl pune pe istoria mentalităților (cu tentă imagologică) și a fenomenului spiritual general din Bucovina istorică¹⁵¹.

În peisajul publicistic, legat de preocuparea pentru cunoașterea trecutului istoric al fostei Bucovine, se impune tot mai mult revista „Glasul Bucovinei”, revistă trimestrială de istorie și cultură. Publicația amintită, care apare începând din anul 1994, își propune „recuperarea adevărului istoric”¹⁵². În mod deosebit, colectivul redacțional se arată preocupat de activitatea partidelor politice din Bucovina istorică, diversele aspecte ale vieții spirituale, prezentarea unor personalități marcante ale culturii românești din Bucovina istorică, de diferite aspecte ale demografiei istorice etc. Alături de istorici, oameni de cultură din România care publică în „Glasul Bucovinei”, remarcăm un grup de tineri istorici români de la Cernăuți preocupați de cercetarea permanențelor devenirii istorice pe aceste meleaguri înstrăinate. Evidențiem articolele lui I. Luceac¹⁵³, Ștefan Purici¹⁵⁴, Mircea Lutic¹⁵⁵, Dragoș Olaru¹⁵⁶ ș. a.

În fața cercetării istorice românești și străine trebuie să stea problemele încă neabordate sau mai puțin cercetate, precum: raporturile dintre mișcarea națională română din Bucovina și partidele politice ucrainene; consecințele „compromisului” dintre naționalitățile din Bucovina din anul 1910 („ausgleich”) etc. Se impune, de asemenea, realizarea unor temeinice analize privind interferențele culturale în spațiul „multiethnic” din fosta Bucovină și a unor studii de imagologie pe baza lucrărilor publicate până la cel de-al doilea război mondial. Pornind de la ideile lui J. Attali, considerăm că se pot realiza interesante analize pe tema ordinilor „rituală”, economică și militară instaurate (realizate) de austrieci în acest teritoriu românesc rupt din trupul Moldovei de Sus. Toate acestea se vor studiate profund, în sensul realizării unei atât de necesare idei culturale – apariția cărții *Enciclopedia Bucovinei*.

NOTE

37. Louis Leger, *Histoire de l'Autriche-Hongrie depuis les origines jusqu'à l'année 1894*, Paris, Librairie Hachette et Cie, 1895, p. 592-595; René Henry, *Question d'Autriche-Hongrie et question d'Orient*, Paris, Librairie Plan, 1907, p. 78; Henry Wickham Steed, *La Monarchie des Habsbourg*, Paris, Librairie Armand Colin, 1914, p. 41-43; Oscar Jaszi, *The dissolution of the Habsburg Monarchy*, Chicago-Illinois, The University of Chicago Press, 1929, p. 161-201; J. Droz, *L'Europe Centrale. Evolution historique de l'idée de „Mitteleuropa”*, Paris, Payot, 1960, p. 153-221.
38. Hugo Hantsch, *L'Autriche-Hongrie*, în *L'Europe du XIXe-et du XXe-siècle (1870-1914). Problèmes et interprétations historiques*, Milano, Marzorati Editor, f. a., p. 324-325.
39. Emanuel Turczynski, *op. cit.*, și Erich Prokopowitsch, *op. cit.*
40. Gh. Platon, *Ideea Daco-României în conștiința generației de la 1848. Geneză și continuitate*, Extras din „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol””, XIV, 1977.
41. Apud, Teodor Balan, *Serbarea de la Putna – 1871*, Cernăuți, Tipografia Mitropolitul Silvestru, 1932, p. 30
42. V. Netea, C. Gh. Marinescu, „Liga culturală” și unirea Transilvaniei cu România, Iași, Editura Junimea, 1978; Gh. Șora, *Vasile Goldiș. Militant pentru desăvârșirea idealului*

- național. 1 Decembrie 1918, Timișoara, Editura Facla, 1980; Pompiliu Teodor, Liviu Maior, N. Bocșan, S. Polverejan, D. Radosav, T. Nicoară, *Memorandul, 1892-1894. Ideologie și acțiune politică românească*, Ediția a II-a, București, Editura „Progresul Românesc”, 1994; Titu Maiorescu, *Istoria politică a României sub domnia lui Carol I*, nr. 5, București, Editura Humanitas, 1994.
43. Ion Simionescu, *Bucovina*, Seria „Cunoștințe folositoare. Din lumea largă”, București, Editura Cartea Românească, [1940], p. 1-2.
44. *Ibidem*, p. 2.
45. *Ibidem*, p. 3.
46. Nicolae Iorga, *Conferințe bucovinene*, București, Tipografia „Cultura Neamului Românesc”, 1919, p. 28-29.
47. *Ibidem*.
48. *Ibidem*, p. 30
49. Idem, *Neamul românesc în Bucovina*, București, Editura Institutul de Arte Grafice „Minerva”, 1905, p. 242-243.
50. *Ibidem*.
51. *Ibidem*, p. 118.
52. Alexe Procopovici, *Luptele naționale din celălalt veac: Bucovina, care a fost și care va să fie*, Extras din „Transilvania”, an. 73, nr. 12, Sibiu, 1942, p. 3.
53. *Ibidem*.
54. Idem, *Bucovina noastră*, Extras din „Transilvania”, an. 72, nr. 5-6, iulie-august, 1941, Sibiu, 1941, p. 2.
55. D. Marmeliuc, *Bucovina în cultura neamului*, Extras din „Revista cursurilor și conferințelor universitare”, București, 1944, p. 3.
56. *Ibidem*.
57. M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 11 și 49-91.
- 58) Termenul de „Bucovina” provine din limba slavă și înseamnă făget. În documentele moldovenești timpurii se vorbește de mai multe „bucovine” – fără ca prin aceasta să se dea termenului conotații politico-administrative, așa cum încearcă să „demonstreze” unii istorici din spațiul cultural est-slav. Termenul, deși de origine slavă, este format pe teritoriul limbii române (o „bucovină” – două „bucovine”, în sensul de făget – făgete). Austriecii au preluat termenul amintit din motivele enumerate mai sus, deși mai folosesc și corespondentul de „Buchenland”. Boierii români conduși de Hurmuzăchești au acționat pentru obținerea autonomiei acestui ținut, în 1861, Bucovina devenind „țară de coroană” („land”) cu titlul de ducat. Aceasta constituia o modalitate de salvare a caracterului românesc și slujea drept stavilă valurilor slave care se așezaseră în ținut cât timp acesta fusese unit cu Galiția. Aceasta nu înseamnă că, începând din 1861, a luat ființă o unitate etnică nouă, hotărâtor diferită de celelalte provincii românești aflate sub dominația străină (deși austriecii au dus o politică asiduă în acest sens).
60. *Die Bukovina. Eine allgemeine Heimatskunde...*, p. 7-14.
61. Hannes Hofbauer, Viorel Roman, *op. cit.*, p. 18-21. Autorii folosesc termenul de „anexare” a Bucovinei.
62. Rudolf Wagner, *op. cit.*, p. 267.
63. *Ibidem*, E. Turczynski în lucrarea citată, capitolul I, utilizează insistent termenii de „Südbukowina” și „Nordbukowina”, ca desemnând două regiuni deosebite.
64. Tudor Morariu, *Rudolf Wagner și Bucovina. Între principialitate și părtinire*, în „Analele Bucovinei”, I, nr. 2, 1995, p. 293. În lucrarea tradusă și cu un comentariu de O. D. Ohui și M. M. Saiko a lui Gabriel von Spleny, *Opis Bukovini (Beschreibung der Bukovina)*, Cernăuți, Editura „Ruta”, 1995, la p. 8, se spune: „În perioada dată (1775-1786, n. n) conștiința națională a populației nu era suficient de cristalizată, iar pe general (Spleny – n.n.) îl interesa nu apartenența etnică, ci cea confesională și de stat. În acest context „moldoveanul” reprezintă pe locuitorul acelei părți a Principatului Moldova care a fost alipită la Austria, adică e sinonim al termenului „bucovinean”.

65. Arkadii Jukovski, *op. cit.*, vol. I, p. 7-27; 41-69; vol II, p. 3-30.
66. Vladimir Trebici, *Bucovina. Istorie și demografie*, „Septentrion”, nr. 2-3, 1990, p. 11-12.
67. *Ibidem*, p. 12.
68. Apud Vladimir Trebici, *op. cit.*, p. 12.
69. Acad. Radu Grigorovici, *Studiu critic al recensământului din 1880 cu privire la populația Bucovinei. I. Manipularea ulterioară a datelor*, „Analele Bucovinei”, I, nr. 2, 1994, p. 351-357.
70. *Ibidem*, p. 354-357. Octavian Lupu, *op. cit.*, p. 35, arată că în 1870, în Bucovina, fuseseră înregistrați 12 500 locuitori care-și aveau domiciliul în afara acestui ducat.
71. George Bogdan-Duică, *Românii și Otreii*, București, 1913, p. 74. Până la 1890 populația românească a crescut în proporție de 334%, cea ruteană 1985% și ceilalți de 4834 % față de 1775, cf: Lupu, *op. cit.*, p. 35.
72. Expresia aparține lui Adolf Armbruster, *op. cit.*
73. Aurel Morariu, *Bucovina, 1774-1914*, București, 1915, p. 7-35.
74. George Bogdan-Duică, *Bucovina. Notițe politice asupra situației*, p. 119-215.
75. I. E. Torouțiu, *Poporația și clasele sociale din Bucovina*, București, 1916.
76. C. Lacea, *La Bucovina*, Paris, 1919, p. 22-26.
77. N. Iorga, *Histoire des roumains et leur civilisation*, Paris, 1920, p. 281-289.
78. Ion I. Nistor, *Istoria Bucovinei*, p. 16-23.
79. Ștefan Smal-Stocki, *op. cit.*, V. Botușanski, G. Botușanska, G. Skoreiko, *Naționalinîi i relihînîi sklad naseleinnia Cerniuțiv za uriadovîmi perepîsami druboi pol. XIX – pociatku XX st.*, în „Visnik Ţentru Bukovînoznavstva”, Seria istoricina. Vîpusk I, Cernăuți, 1993, p. 116-130.
80. Emanuel Turczynski, *op. cit.*, p. 30.
81. *Ibidem*, cap. II, *Colonizări și torentul de imigranți* și cap. III, *O nouă ordine socială și de drept*.
82. H. J. Bindermann, *op. cit.*, C. Kozak, E. Fischer, *op. cit.*
83. Iulius Platter, *op. cit.*, p. 31.
84. Apud George Bogdan-Duică, *op. cit.*, p. 28-29.
85. Rudolf Wagner, *op. cit.*, p. 271.
86. Emanuel Turczynski, *op. cit.*, p. 5-26.
87. H. Hofbauer, V. Roman, *op. cit.*, p. 27.
88. P. S. Aurelian, *Bucovina. Descriere economică*, București, 1916.
89. George Bogdan-Duică, *op. cit.*, p. 22-79.
90. Ion I. Nistor, *Istoria Fondului Bisericesc din Bucovina*, Cernăuți, 1929.
91. Aurel Morariu, *op. cit.*, p. 4-30.
92. I. E. Torouțiu, *Românii și clasa de mijloc din Bucovina. Studiu statistic. Partea întâia: Meseriași*, Cernăuți, 1912, *Românii și clasa de mijloc din Bucovina. Studiu statistic. Partea a doua: Neguțătorii*, Cernăuți, 1912.
93. C. Daicoviciu, M. Constantinescu (red.), *Destrămarea monarhiei austro-ungare*, București, 1964.
94. Ion I. Nistor, *Istoria Bucovinei*, p. 302-307.
95. I. E. Torouțiu, *op. cit.*, *Meseriași*, p. 129.
96. Idem, *Românii și clasa intelectuală din Bucovina. Notițe statistice*, Cernăuți, 1911, p. 5.
97. Idem, *Românii și clasa de mijloc din Bucovina. Studiu statistic. Partea a doua: Neguțătorii*, p. 145.
98. Idem, *Românii și clasa intelectuală*, p. 27-28, 30.
99. Radu Grigorovici, *Studiu critic al recensământului austriac din 1880 cu privire la populația Bucovinei. II. Știința de carte*, „Analele Bucovinei”, I, nr. 2, 1994, p. 130, Tabela II; p. 362-363; p. 366, Tabela IV.
100. Klaus Heitmann, *Imaginea românilor în spațiul lingvistic german, 1775-1918. Un studiu imagologic*, București, Editura Univers, 1995, p. 82-89; 122-175.
101. Ion I. Nistor, *Homo bucovinensis*, „Glasul Bucovinei”, I, nr. 23, 11 decembrie 1918, p. 1.

102. Emilian Dan-Petrovici, *Aspecte ale activității cultural-naționale românești din Bucovina în lumea satelor*, „Suceava – Anuarul Muzeului Bucovinei”, XVII-XVIII-XIX, 1990-1991-1992, p. 328.
103. Dimitrie Țopa, *Românismul în regiunea dintre Prut și Nistru din fosta Bucovină*, București, Editura Casei Școalelor, 1928, p. 43-52. În Bucovina – susține autorul – Austria a căutat să împlinească două obiective: a) slavizarea populației și b) convertirea ei la confesiunea unită. Primul scop era îndreptat contra României prin crearea „ucrainismului” și cel de al doilea scop era îndreptat împotriva Rusiei. Prin aceasta se urmărea împiedicarea creșterii influenței rusești prin intermediul ortodoxismului. Vezi și C. Olaru, *Urmele românismului în unele localități din nordul Bucovinei – anul 1991 în comparație cu 1926. (Un mic adaos peste 65 de ani de la lucrarea lui Dimitrie Țopa...)*, „Glasul Bucovinei”, I, nr. 1, 1994, p. 28-36.
104. C. Loghin, *Societatea pentru Cultura și Literatura română din Bucovina, 1862-1932. Schiță istorică cu prilejul jubileului de 70 de ani*, Cernăuți, Tipografia Mitropolitului Silvestru, 1932.
105. Ilie Dugan, *Istoricul Societății Academice Române „Junimea” din Cernăuți. Partea întâia: Arboroasa (1875-1877)*, București, Editura Societății, 1930; Emilian Dan-Petrovici, *Repertoriul societăților cultural-naționale românești din Bucovina (1848-1918)*, „Suceava – Anuarul Muzeului Bucovinei”, XX, 1993, p. 219-238.
106. Filaret Doboș, *Societatea Academică Română „Dacia”. 25 de ani de viață studențească, 21 mai 1905 – 21 mai 1930*, f. 1., 1930 și *Arcașii: Cărduri și fapte din Țara de Sus, 1905-1940*, Cernăuți, 1940.
107. Iorgu Toma, *Școala Română – Societate culturală în Suceava*, f. 1., 1908.
108. Erich Prokopowitsch, *Die rumänische national bewegung in der Bukowina und der Dako-Romanismus* p. 111.
109. M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 274-361, surprinde principalele momente ale mișcării cultural-naționale în perioada 1774-1848; Ștefan Purici, *Mișcarea națională românească în Bucovina în anii 1775-1861* (teză de doctorat), Chișinău, 1995. În lucrarea menționată sunt amplu analizate geneza și evoluția mișcării naționale a românilor bucovineni, legăturile cu românii din celelalte teritorii românești în afirmarea idealului unității naționale.
110. Nicolae Iorga, *Neamul românesc în Bucovina*, București, 1905.
111. *Ibidem*, p. 120.
112. Idem, *Conferințe bucovinene*, 1919; *Cuvântare pentru aniversarea intrării în războiu, ținută la Cernăuți, în ziua de 28 august 1919*, București, 1919.
113. *Ibidem*, p. 7-8: „iredentismul român – datează de pe la 1300, de când cel dintâiu țeran-român, voievod de Ținuturi și-a pus pe frunte coroana regală și și-a luat titlul de Domn a toată Țara Românească. De atunci datează iredentismul românesc”.
114. *Ibidem*, p. 27. Aceeași idee este pomenită și de Iorgu Toma, *op. cit.*, p. 340-341, ca fiind prezentă în publicațiile de limbă germană din Bucovina la începutul sec. al XX-lea și vehiculată de unii istorici. După cum se vede, cu unele nuanțări, aceleași idei sunt prezente și-n scrierile contemporane din spațiul lingvistic german.
115. Nicolae Iorga, *Cuvântare pentru aniversarea intrării în războiu*, p. 12: „Era ceva divin în aer. De câte ori o jertfă mare se împlinește, natura se divinizează printr-un fel de înțelegere, printr-un fel de presentiment al acelei jertfe”.
116. Idem, *Intrarea României în război*, Extras din „Revista Fundațiilor Regale”, nr. 8, august, 1936, p. 6.
117. Idem, *Românismul în trecutul Bucovinei*, București, 1938, p. 109.
118. *Ibidem*, p. 117.
119. *Ibidem*.
120. Ion I. Nistor, *Zür Geschichte des Schulwesens in der Bukowina*, Czernowitz, 1912; *Românii și rutenii în Bucovina. Studiu critic și statistic*, București, 1915; *Istoria Bisericii din Bucovina și a rostului ei național-cultural în viața românilor bucovineni*, București.

- 1916; *Istoria Fondului Bisericesc din Bucovina*, Cernăuți, 1929; *Problema ucraineană în lumina istoriei*, Cernăuți, 1934.
121. Ion I. Nistor, *Istoria Bucovinei*, p. 226, susține că după plecarea lui Gheorghe Popovici din Partidul Național Popular, care era singurul care avea încrederea tineretului și respectul bătrânilor, i-a urmat Iancu Flondor care „nu avea nici pregătirea, nici autoritatea și nici prestigiul lui Popovici. Era un tânăr însuflețit de frumoase simțăminte naționale, activ și impulsiv, dar *prea strâns legat de tagma boierească din care făcea parte și prea puțin apropiat de masele compacte ale țărănimii*, ale opincii, cum se zicea (s. n.)”.
 122. Octavian Lupu analizează pe larg acest moment din istoria dublei monarhii, *op. cit.*, p. 42-43.
 123. În *Războiul neatârării, 1877-1878*, Conferințe ținute la Ateneul Român, 1927, Ion I. Nistor, *Consecințele războiului pentru neatârare asupra românilor din Bucovina și Basarabia* p. 154-186.
 124. *Ibidem*, p. 179-180.
 125. Idem, *Unirea Bucovinei, 28 noiembrie 1918. Studiu și documente*, București, Cartea Românească, 1928.
 126. *Ibidem*, p. 9.
 127. Vasile Grecu, *Ion I. Nistor ca istoric*, Cernăuți, 1937, p. 26.
 128. Ștefan I. Ștefănescu, *I. I. Nistor și opera sa istorică*, „Analele Bucovinei”, I, nr. 1, 1994, p. 29-37.
 129. T. Balan, *Frații Gheorghe și Alexandru Hurmuzachi și ziarul „Bucovina”*, Cernăuți, 1924; *Moșia Cernauca și familia Hurmuzachi*, Cernăuți, 1925; *Eudoxiu Hurmuzachi. Discurs festiv rostit la 23 martie 1924 cu prilejul semicentenarului morții sale*, Cernăuți, 1924; *Bucovina în anul 1848*, Cernăuți, 1942; *Corespondența lui Gheorghe Tofan*, Cernăuți, 1943.
 130. Idem, *Bucovina în războiul mondial*, în „Codrul Cosminului”, IV, 1929-1930, p. 5.
 131. *Ibidem*, p. 8 și *Bucovina în războiul mondial*, Extras din „Codrul Cosminului”, IV, 1929, p. 5-15.
 132. Al. Procopovici, *I. G. Sbiera*. Discurs rostit la serbarea organizată de Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, în ziua de 1 noiembrie 1936, Cernăuți, 1936, p. 5.
 133. Idem, *Luptele din celălalt veac: Bucovina care a fost și care va să fie*, Extras din „Transilvania”, anul 73, nr. 12, 1942.
 134. Idem, *Bucovina noastră*, Extras din „Transilvania”, an. 72, nr. 5-6, 1941, p. 2.
 135. Idem, *25 de ani de la Unirea Bucovinei*, Extras din „Transilvania”, an. 74, nr. 11-12, 1943, p. 4-8.
 136. C. Loghin, *O sută de ani de la nașterea lui Alecu Hurmuzachi*, Cernăuți, 1942; *Istoria literaturii române în Bucovina*, Cernăuți, 1926; *Gheorghe Hurmuzachi. La 50 de ani de la moartea sa*, Cernăuți, 1932; *Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina la 80 de ani. Istoric și realizări (1862-1942)*, Cernăuți, 1943.
 137. D. Marmeliuc, *Bucovina în cultura Neamului*, Extras din „Revista cursurilor și conferințelor universitare”, București, 1944; în colaborare cu I. Andrieșescu, *Eroului de la Cîreșoaia – omagiu prietenesc și camaraderesc*, Cernăuți, 1936.
 138. Ion Grămadă, *Societatea Academică Socială Literară „România Jună” din Viena (1871-1911). Monografie istorică*, Arad, 1912.
 139. Mihai Lazăr, *Consecințele războiului vama dintre România și Austro-Ungaria asupra situației economice a Bucovinei*, „Suceava – Anuarul Muzeului Județean”, V, 1978; Ion Negură, *Industria, meseriile și sistemul financiar-bancar în Bucovina sub stăpânirea habsburgică (1775-1918)*, „Suceava – Anuarul Muzeului Județean”, X, 1983.
 140. Emilian Dan-Petrovici, *Aspecte ale activității societăților cultural-naționale românești din Bucovina în lumea satelor*, „Suceava – Anuarul Muzeului Bucovinei”, XVII-XVII-XIX, 1990-1991-1992; Brândușa Steiciuc, *Societatea scriitorilor români din Bucovina în preajma Marii Uniri*, „Suceava – Anuarul Muzeului Bucovinei”, XVII, XVIII, XIX, 1990-1991-

- 1992; Orest Tofan, *Societățile academice din Bucovina (1875-1938)*, „Suceava – Anuarul Muzeului Bucovinei“, XVII, XVIII, XIX, 1990-1991-1992; Olga Stefanovici, *Societatea Doamnelor Române din Bucovina*, „Suceava – Anuarul Muzeului Bucovinei“, XVII-XIX, 1990-1992; Sevastița Irimescu, *Relațiile societăților culturale din Bucovina cu celelalte provincii românești (1862-1918)*, „Suceava – Anuarul Muzeului Național al Bucovinei“, XX, 1994.
141. Ioan V. Cocuz, *Viața politică românească în Bucovina (1900-1914)*, „Suceava – Anuarul Muzeului Județean“, X, 1983; *Începuturile activității parlamentare în Bucovina*, „Suceava – Anuarul Muzeului Județean“, XI-XII, 1984-1985 și în colaborare cu Matei Hulubei, *Presa românească în Bucovina (1809-1944)*, f. 1., 1991.
142. Maria Platon, *V. Alecsandri și Bucovina: O lecție de patriotism și iubire*, „Analele Bucovinei“, I, nr. 1, 1994.
143. Gheorghe Platon, *Dimitrie Onciul (1856-1923). O persoanlitate exemplară a spiritualității românești*, „Analele Bucovinei“, I, nr. 1, 1994.
144. Gavril Irimescu, *Nicolae Iorga și Bucovina*, „Suceava – Anuarul Muzeului Bucovinei“, XVII-XVIII-XIX, 1990-1991-1992.
145. Radu Economu, *Iancu Flondor. Date inedite din Arhivele Statului*, „Analele Bucovinei“, I, nr. 1, 1994; Florin Pintescu, *Concepții politice la Iancu Flondor și Ion Nistor*, „Analele științifice de istorie „Codrul Cosminului““, [I], nr. 1 (11), 1995.
146. Ștefan I. Ștefănescu, *I. I. Nistor și opera sa istorică*, „Analele Bucovinei“, I, nr. 1, 1994; Doina Huzdup, *Ioan I. Nistor și rolul său în viața culturală a Cernăuțiului*, „Analele Bucovinei“, I, nr. 2, 1994; Doina Alexa, *Ion Nistor în acțiunea pentru realizarea Marii Uniri – itinerar cronologic*, „Analele științifice de istorie „Codrul Cosminului““, [I], nr. 1 (11), 1995.
147. Marin Olaru, *Aurel Onciul și revista „Privitorul“*, „Analele Bucovinei“, I, nr. 2, 1994.
148. Radu Economu, *Unirea Bucovinei – 1918*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1994; Vladimir Trebici, *Unirea Bucovinei cu România*, „Analele Bucovinei“, I, nr. 1, 1994.
149. Radu Grigorovici, *Die österreichische Politik der Bukowina und ihre aft unerwarteten Falgen*, „Analele Bucovinei“, II, nr. 1.
150. Petru Rusșindilar, *Hurmuzăcheshii în viața culturală și politică a Bucovinei*, Iași, Editura „Glasul Bucovinei“, 1995; M. Grigoroviță, *Învățăământul în nordul Bucovinei (1775-1944)*, București, Editura Didactică și Pedagogică R. A., 1993 și *Din istoria culturii în Bucovina (1775-1944)*, București, Editura Didactică și Pedagogică R. A., 1994; E. Satco și Ioan Pânzar, *Prefectura. Repere istorice locale*, f. 1., Editura Junimea, 1995.
151. Radu Grigorovici, *Bucovina, fereastră către vest a Moldovei*, „Analele Bucovinei“, I, nr. 1, 1994; D. Vatamaniuc, *Bucovina în viziunea a trei instituții de cercetare*, „Analele Bucovinei“, I, nr. 2, 1994 și *Eminescu și Bucovina*, „Analele Bucovinei“, II, nr. 1, 1995.
152. Alexandrina Cernov, *„Glasul Bucovinei“ – la început de drum*, „Glasul Bucovinei“, I, nr. 1, 1994, p. 5.
153. I. Luceac, *Un pictor bucovinean. Epaminonda Buceuschi*, „Glasul Bucovinei“, [I], nr. 1, 1994; *O corespondență dintre Ciprian Porumbescu și Epaminonda Buceuschi*, [I], nr. 3, 1994.
154. Șt. Purici, *Emigrarea populației bucovinene în Moldova (1775-1848)*, „Glasul Bucovinei“, [I], nr. 3, 1994; *Statutul limbii române în Bucovina între anii 1775-1861*, „Glasul Bucovinei“, [I], nr. 4, 1994.
155. M. Lutic, *Ierarhi ai Bucovinei. O făclie a credinței și etnicității românești*, „Glasul Bucovinei“, [I], nr. 1, 1994; *Ierarhi ai Bucovinei. Bărbat de aleasă simțire națională și de înaltă virtute creștinească*, „Glasul Bucovinei“, [I], nr. 4, 1994.
156. D. Olaru, *Sextil Pușcariu. Scrisori către Ion Nistor*, „Glasul Bucovinei“, [I], nr. 1, nr. 3, 1994.

SUMMARY

In the proposed bibliographical dissertation (see NR. 2/10/96, the beginning of the article) the economic, demographic, cultural and political problems Bukovina was confronted with are brought into discussion. This analysis shows that they were direct consequences of the document of 1775, but are differently minorred by the Romanian, Austrian-German and Russian-Ukrainian historiographies. For exemple, in the Austrian-German historiography the role of the German factor was idealised, while minimalizing the role played by the Romanians. Hence a lot of distortions and unilateral interpretations of the respective problem resulted. Or, for instance, in the Ukrainian historiography, the works of the Smal-Stocki and Jukovski start from the idea that the Slavs are the oldest inhabitants of the territories to the East of the Carpathians whereas the Moldavians appertained to the Halici-Volinia state. The historiography of the Eastern-Slav region has adopted a position of minimalization of the Romanians' national movement.

In this paper, the Bukovinean Romanians' activity is well presented, an activity that aligned itself naturally to the historical processes of national affirmation. There is also suggested a detailed analysis of the term „Bukovina“, with reference to concrete bibliographical sources.

JOCUL DE-A CULTURA SAU CULTURA CA INSTITUȚIE?

*O retrospectivă tematică a presei românești
din nordul Bucovinei*

Ștefan Hostiuc

Cernăuți

Cu câteva ore până la intrarea în Cernăuți a primului tanc al Armatei Roșii, faimosul tanc al lui Nikitin, care pare să se fi urcat chiar atunci, cu osârdie bolșevică, spre veșnică ruginire, pe postamentul de lângă Gara Mare, unde-l găsim și astăzi, și poate cu câteva zile după imprimarea la vreo tipografie cernăuțeană, nedemontată încă, a ultimului exemplar din tirajul ultimului ziar românesc (din cele 17 câte existau aici împreună cu revistele), în această atmosferă de neliniște sufletească și necontenită agitație vor fi părăsit gara, aruncând peste umăr, din mersul trenului, o ultimă și nostalgică privire către Dealul Dominicului, cei din urmă gazetari români, ducând odată cu ei și bucuria scrisului românesc, după care va rămâne să tânjească mult timp „orașul dintre ceturi”, veche capitală a Bucovinei. Aceștia o dată plecați, alții în loc nu se vor mai grăbi să vină. O dată dispărute revistele vechi, altele noi vor întârzia mulți ani să apară. Nelucrat și fără sămânță de aleasă cultură în el, ogorul, mănos altă dată, al literelor românești, rămâne de izbeliște, invadat de ciulini și bălării.

„Soarele de la Răsărit” ardea pământul, usca ariile, golea sufletele. Neofeudalismul roșu reintroducea în viața economică a ținutului o formă de muncă neoio-băgistă. Iar năpăstuita clacă de altădată, a cărei sămânță părea să se fi prăpădit demult în această binecuvântată și mult încercată țară a răzeșilor, mai demult decât acolo de unde o aducea acum vântul războiului, avea nume străin și doar rotacizat – corhoz – se preta rostirii țaranilor români. Cultura socialistă, în șalvari roșii, era și ea o cultură de clacă. Muncă de serv și cultură de serv. Puțini vor mai avea ambiția să se afirme cinstit în acest ingrat domeniu, apanaj al politrucilor. Producătorul sau consumatorul de cultură va fi ținut la regim de subnutriție intelectuală. Prea multă carte (sau minte, vorba lui Griboedov) strică. Creierul îngust se pretează mai ușor marcutizării. O baie de „internaționalism” spală bine memoria. Conștiința națională se trezește fără memorie, fără istorie. Remodelată, ienicerizată, ea devine astfel pe placul șovinismului venetic. Acesta, dacă nu reușește să-i schimbe vectorii, în sensul dobândirii unei noi identități, încearcă, cel puțin, să o țină într-o stare cronică de subcultură, de ignoranță. Ori o replămădește lingvistic, ori o marginalizează spiritual. Una din două. Ba uneori chiar amândouă deodată.

Sovietizați, mai întâi prin forța armelor de foc, apoi prin forța armelor ideologice, românii bucovineni, conform aceleiași strategii moscovite, urmau să se reverse

de-a valma cu celelalte națiuni și etnii, în mult trâmbițata „noua comunitate istorică de oameni – poporul sovietic“, nu însă înainte de a fi trecuți prin „purgatoriul“ rusofonizat al „moldovenizării“. Ei trebuiau să se lepede de „păcatul original“ de a se fi născut români și să-și schimbe identitatea. Măcar parțial, pentru început, dacă nu de tot. Debitând la infinit, cu nerușinare și cinism, mereu aceleași mincinoase superlative ale propășirii socialiste, regimul inventa, în această dublă strategie a sa, jocul de-a cultura, un fel de a se ascunde după deget.

Malaxoarele mașinii propagandistice măcinau încet, dar sigur, ființa lăuntrică a neamului, modelându-i subconștientul. Apar primele semne ale complexului de alienare națională. De aici și sentimentul angoasant al neputinței de a te simți în apele tale la tine acasă. De aici și resemnarea unora sau, ceea ce e și mai grav, dorința altora de a se da drept altcineva decât sunt.

Imunitatea neamului slăbește. Atâta timp cât nu respiră aerul oxigenat al culturii scrise, el ori se stinge pe picioare, ori, disperat, se zbate în spaimele ignoranței. Tânjind după libertate, pasărea cerului se sufocă în colivia cu canari. Captivitatea îi schimbă destinul. Aripa care nu mai răspunde la chemarea, în înălțimi, a văzduhului nu mai este o aripă de ciocârlie, ci de orătanie. Și peștele de baltă o fi fost cândva pește de mare. Acum însă despre el se discută în termeni de piscicultură.

În acvariile propagandei bolșevice cultura „moldovenească“ se chinuia să fluture, ca o drăgălașă efemeridă acvatică, la comandă, din năframele roșii ale aripioarelor de mare efect, numai bune de gădilat privirea. Braconieri inventivi, cu harpoanele deznaționalizării sub tunică, meșteri la scos icre roșii chiar și din pești de carton – darmite din cei de acvariu –, fanfaronii nomenclaturii, organizatori de filfizonade culturale, se întreceau, care mai de care, antrenându-i și pe alți slujbași în gâgâieli și gogorițe despre viața fericită de dincolo de obstacolul sticlei, cel care înșală ochiul și creează iluzia libertății. Jucăușile aripi, decorative, crescute exagerat din trupul tot mai împutinat al culturii „înnoite“, dau oarecum impresia prosperării acesteia. În realitate, însă, ea nu „înflorește“ decât, artificial, pe stadioane, în fața tribunelor, pe micul ecran sau în ziare, nicidecum în propriile instituții firești, distruse, de altminteri, încă prin anii '40. Transformată, la Cernăuți, în cultură „moldovenească“, ea se transformă, de fapt, aici, într-o instituție moartă. Împăiată, își etalează, pitoresc, anchilozarea. Înstrăinată, își devine sieși străină. Fetiș propagandistic. Vorbă goală de ziar, inițial tradusă din altă limbă, mai cu moț.

Timp de câteva decenii, regimul consideră că, pentru intoxicarea ideologică a românului bucovinean, sunt suficiente doar câteva echipe de interpreți, care să traducă, la Cernăuți, versiunea ucraineană originală a gazetei regionale de partid „Radianska Bucovyna“ („Bucovina Sovietică“), iar în centrele raionale Hliboca, Noua Suliță și Storojineț, aceeași versiune a gazetelor de interes propagandistic local, cum ar fi, *Budyvnyk Komunizmu (Constructorul Comunismului)* sau *Leninskim șleabom (Pe calea leninistă)*, de un format mai mic. Abonarea fiind forțată, acestea se găseau aproape în fiecare casă de kolhoznik și, în lipsa altor tipărituri, serveau drept unice modele (execrabile, de cele mai multe ori) de limbă literară. Așa au înțeles autoritățile să facă, prin interpreți, gazetărie „moldovenească“, aici, în partea de nord a Țării Fagilor, care, împreună cu județul Hotin al Basarabiei și cu o parte a ținutului Herța, din fostul Regat, avea să se numească, după cel de-al doilea război mondial, regiunea Cernăuți a Republicii Sovietice Socialiste Ucrainene. Această stare de lucruri a cam durat până pe la mijlocul deceniului al șaptelea, când ca printr-o minune, datorată, de fapt, dezghețului hrușciovist, apare primul număr al ziarului *Zorile Bucovinei*

(1967), și el organ al regionalei de partid. Dacă minunea nu se întâmpla atunci, cine știe de se mai întâmpla vreodată. Căci atmosfera politică era pe schimbate. U. R. S. S.-ul intra într-o nouă „eră socialistă“, cea a neostalinismului brejnevist, și apele, dezghețate nițel, erau pe cale să amortească din nou. Deasupra lor, la orizont, strălucea, tot mai staniolat, poighița de gheață a ideologiei susloviste.

Pentru spiritul românesc, în ușoară dezmoțire la acea vreme, constituirea unei redacții „moldovenești“ la Cernăuți era un eveniment. Or, cum spuneam, timp de două decenii cuvântul românesc fusese ținut pe rol de Cenușăreasă în redacțiile ziarelor de limbă ucraineană, limba oficială (ca și rusa, căreia i se dădea, totuși, prioritate, ca limbă imperială) a republicii, rezervându-i-se un colțișor mai dosit în babilonia de voci din biroul dactilografelor, unde, abia ieșit din gura tâlmaciului, era absorbit fulger! de urechea ageră a fetei de la mașina de scris – acesta-i era traseul de circulație orală. În redacția noului ziar el revine la funcția sa firească, de *element de gândire*. E un pas înainte făcut față de ceea ce fusese nevoit să fie până atunci – un *instrument de traducere*. Dar și această ipostază de descătușare funcțională, verbul matern încă nu se simte, în stihia limbii sale naturale, stăpân pe sine, ci e silit să facă figuri forțate, de broască testoasă, sub carapacea limbii de lemn.

Prinsă în țarcul ideologiei bolșevice, limbii române i se taie aripele să nu sară gardul. Schimbându-i numele, stăpânii ar fi vrut să-i audă, cât mai de curând, cântecul de lebdă, dar cum acesta întârzia să se producă, s-ar fi mulțumit s-o vadă, cel puțin, măcăind de-a valma cu rațele sau cobind cu alte păsări din curtea imperială, dând semne că e tocmai bună de sacrificat. În acest context fondarea noului ziar îi dă un pic de curaj de viață. Toată lumea trăiește, o clipă, bucuria inaugurării unei instituții de importanță regională în care se va vorbi, în sfârșit, românește.

Primul redactor, poetul Vasile Levițchi, va căuta să pornească din start cu o publicație cât mai deschisă către cultura națională. Dar ideea a displicut patronilor, care n-au întârziat să schimbe redactorul. Așteptările fiind, astfel, zădărnice, valul de entuziasm, ca să nu spun de euforie, se stinge. *Zorile Bucovinei* devine un ziar de politică nomenclaturistă, în care tot mai greu se strecoară câte un material, cât de cât plauzibil, despre destinul spiritual al plaiului bucovinean. *Obcom*-ul va servi zilnic redacția cu o ditamai porție de prețioase povețe. Ziariștii, unii mai zeloși și mai cu sârg, alții mai plictisiți și mai în silă le vor lua în primire pentru ca, adăugându-le doza de fantezie proprie și frământând bine pasta verbală, să producă acel gen de articol, peste care, după binecuvântarea

Desen de Sam Kaz.

cenzurii, să pogoare, odată cu „harul“ cernelei tipografice, și „minunea“ întruchipării dogmei în mult râvnita literă a paginii de ziar – satanică „epifanie“ a gândirii păgâne în limba de lemn.

Plin de gogorițe propagandistice, ziarul va ocoli mult timp temele de istorie și cultură națională, aflate în afara intereselor patronilor săi. O tonă de bălegar încăpea mai ușor într-o informație de pe prima pagină, decât un dram de poezie bucovineană într-o „Oră de răgaz“ (erzațul a ceea ce s-a numit cândva „Pagină Literară“) de pe pagina a treia, unde, la rândul său, mai degrabă putea să apară un profil literar despre „incomodul“ Ion Druță, în dizgrație pe (atunci!) la Chișinău, dar în plină vogă la Moscova, decât o informație „comodă“ (măcar o informație dacă nu se putea o dare de seamă) despre vreuna din întrunirile cenaclului, reînființat (după demolarea sa cu mai mulți ani în urmă) în cadrul filialei cernăuțene a Uniunii Scriitorilor din Ucraina, secția „moldovenească“. În redacție era încurajat servilismul și descurajată cutezanța. După acest principiu al politicii de cadre aici nu mai putea pătrunde nici un tânăr cu presupuse înclinații scriitoricești (cum era Arcadie Suceveanu, de exemplu), iar cei angajați deja, din neatenție, – un Ilie T. Zegrea, un Dumitru Covalciuc, un Simion Gociu – erau dați afară, unul câte unul, pentru a li se întârzia, dacă era chip să li se zădărnicească, definitiv, afirmarea ca oameni de litere. S-a ajuns până la situația în care un ziarist din Secția *Cultură*, bănuind de întreținerea unor „prea strânse“ legături cu lumea literară de aiurea, dar mai cu seamă din Chișinău, să fie transferat, pe te miri ce motive formale, mai mult în bătaie de joc, la Secția *Agricultură*. Acesta era Vasile Târâțeanu. După plecarea lui Ion Gheorghită la „Moldova“ și a lui Ion Țâbuleac la „Cultura“ din Chișinău și după înecarea în Prut a lui Ilie Motrescu, deviza tacită a conducerii ziarului era: o redacție fără scriitori. Mai exact: O redacție care nu trebuie să fie o pepinieră de scriitori. Această aversiune față de factorii de creație trăda de fapt o stratagemă a stăpânirii. În echipă, scriitorii vor porni reconstrucția edificiului dărâmat al culturii românești la Cernăuți; să-i prigonim în instituții pentru a le zădărnici organizarea sub forma instituționalizată de breaslă scriitoricească. Pentru români, „cultură socialistă“ se putea face și fără scriitori sau cu unul singur care, tot în scopuri propagandistice, justifica prezența românească în bufonada literară a „prieteniei popoarelor“.

Cât despre istorie, aceasta era o temă ca și cum interzisă, dacă prin ea nu se avea în vedere cumva vreo „dezmințire“ (citește: defăimare) a istoriografiei „burghezo-moșierești“ române sau vreo ponegrire a marilor noștri înaintași, în special a lui Iancu Flondor, pentru care se găseau, atunci, atâtea epitete veninoase. Prin asemenea „pamflete“ în stil peltic, foarte apreciate pe „sus“, fie că se avansa în grad, fie că se întârea vreun scaun mai slab la încheieturi. Peste ani, când s-au mai muiat nițel timpurile, unii autori, prin contribuții oneste pe aceeași temă, își vor spăla rușinea de a fi executat la comandă materiale („contra“) propagandistice, vehiculând ineptii și îngroșând paste pentru a mima sinceritatea.

Când imperiul începe să se clatine de bătrânețe, exercițiile de echilibristică nu-și mai au rostul. Nici măcar cârjele propagandei oficiale nu-l pot ține pe picioare: se rup și ele, mâncate de carii corupției. Căderea este iminentă. De mai mulți ani, sistemul sovietic, paralizat economic după ce fusese orbit de-a binelea de iluziile „raiului“ comunist, călca prin străchini. Din culmile bunăstării, anunțate pentru anii șaptezeci, U. R. S. S.-ul căzu în covata cu pâine de soia. Abia reuși să se scuture de plămădeala hrușciovistă, că iată-l pășind, mintenaș, dar la fel de utopic, în frunte cu alt cârmaci, spre noi altitudini. Cotele „socialismului dezvoltat“ i se par, acum, mai puțin priporoase decât piscurile „komunismului“, asaltate anterior. Dar de unde? Că

și de aici avea să cadă, poate chiar și mai rușinos, în covata spartă a „economiei economice...”. Și tot așa, din minciună în minciună, s-au mai călătorit două decenii și, de la înălțimea tot mai puțin absolută a stelei de rubin a Kremlinului, a pogorât mult trâmbișata *perestroika* gorbaciovistă. Deocamdată a pogorât, că adevărata cădere, definitivă de data aceasta, avea să intervină după un „cincinal” de utopice planuri de restructurare a sistemului.

Schimbându-se macazul politic, mai mulți ziaristi de la *Zorile Bucovinei* se folosesc de moment și semnează articole tot mai curajoase. Dumitru Covalciuc, de exemplu, publică masiv materiale despre trecutul istoric al Bucovinei, scoțând în evidență anumite aspecte obturate ale vieții politice și culturale. Numeroși cititori iau cunoștință atunci, pentru prima dată, de existența unor distinse personalități bucovinene. Apar materiale despre deportări, despre destinele tragice ale unor români bucovineni înstrăinați cu forța sau chiar ale unor localități românești șterse de pe fața pământului din „rațiuni” geopolitice imperiale, despre nedreptățile ce s-au făcut vieții culturale și bisericești. Cei mai activi autori sunt: tânăra ziaristă Maria Toacă, Simion Gociu, Ilie Gavanos, Ion Crețu ș. a. Ziarul întinerește, devine tot mai interesant. În ultimii cinci ani de „glasnost” ai administrației Gorbaciov, *Zorile Bucovinei*, care, cum spuneam, era, până la 7 octombrie 1990, unicul ziar românesc din Bucovina nedublat din altă limbă, publică de zeci de ori mai multe materiale inspirate din trecutul istoric și cultural al Țării Fagilor, decât în întreaga perioadă precedentă, de peste două decenii de existență a sa. Cu puțin timp înainte de destrămarea U.R.S.S.-ului gazeta devine organ al Consiliului regional de deputați ai poporului, statut pe care și-l păstrează până în zilele de astăzi. În ultimii ani își reduce simțitor periodicitatea: nu mai apare zilnic, ci de două ori pe săptămână. Interesul pentru cultura și istoria națională, manifestată tot mai vizibil în perioada gorbaciovistă, pare a fi acum în ușoară descreștere. Faptul era de presupus încă de la începutul anilor '90, ba chiar ceva mai demult, când românii din nordul Bucovinei, prin câțiva oameni de cultură bine intenționați, și-au pus problema editării unor publicații culturale independente. Astfel, apar la Cernăuți mai întâi societăți și alte instituții românești neguvernamentale, care, ceva mai târziu, vor da naștere unor ziare și reviste, cu egală deschidere către trecut și actualitate, vizând aspecte mai puțin sau deloc cunoscute ale istoriei și culturii românilor bucovineni.

PLAI ROMÂNESC. Organ de presă al Societății pentru Cultura Românească „Mihai Eminescu” din regiunea Cernăuți până în iulie 1996. Din august 1996 își schimbă titulatura în „Ziar independent al comunității românești din regiunea Cernăuți”¹. Apare din 7 octombrie 1990. Redactori: Vasile Tărășeanu (nr. 1 din 7 oct. 1990 – nr. 84 din 29 dec. 1994); Ilie T. Zegrea (nr. 87 din 3 apr. 1995), Ștefan Broască (începând cu nr. 88 din 29 iul. 1995 și până în prezent). Numărul 1 (85) din 24 febr. 1995 apare fără semnătura redactorului, fiind pregătit, de fapt, de același Vasile Tărășeanu, iar cel următor, 2 (86) din 28 martie 1995, cu mențiunea că a fost pregătit pentru tipar de colectivul săptămânalului *Arcașul* (citește: V. Tărășeanu) și de scriitorul Simion Gociu (care candida pentru postul de redactor).

Primele două numere din 1990 anunță apariția lunară a periodicului. În realitate periodicitatea aparițiilor va oscila în funcție de împrejurările complexe, care-i puneau viitorul mereu sub semnul întrebării. Acestea, ca să enumăr doar câteva din ele, erau: refuzul administrației regiunii Cernăuți de a sprijini material și financiar redacția²; sponsorizări ocazionale și departe de casă³; redactarea tehnică și tiparul executate la Chișinău, în condițiile în care la Cernăuți nu existau „caractere latine”⁴;

greutăți permanente de transport și de trafic de frontieră, ocazionate de aducerea în Bucovina a tirajului; lipsa cronică de fonduri pentru onorarea colaborărilor și pentru completarea redacției, alcătuită inițial dintr-o singură persoană, cea a redactorului Vasile Tărățeanu, cărui i se vor mai alătura pe parcurs, în perioade diferite și pentru un foarte scurt timp, ziaristul Gheorghe Gorda, mai întâi ca secretar de redacție, apoi, ca publicist, Gheorghe Constantinovici, ca redactor de limbă, un corector și o dactilografă. Din a doua jumătate a anului 1992 până la finele anului 1994, redactorul-șef rămâne iarăși de unul singur, ajutat doar de o dactilografă. Strâns mereu cu ușa, ziarul nu-și încetează, totuși, apariția. Dimpotrivă, după primii doi ani, devine publicație bilunară. În 1990, văd lumina tiparului 2 numere, în 1991 – 13 numere, în 1992 – 23 de numere (unele duble), în 1993 – 24 de numere, în 1994 – 23 numere, și doar în 1995 – an de criză⁵ – 9 numere. După plecarea lui Vasile Tărățeanu de la ziar, mai multe luni se discută noile candidaturi pentru postul de redactor. Apare funcția de director al publicației, ocupată de președintele nou ales, Arcadie Opaît, om de afaceri, unul dintre sponsorii ei mai vechi⁶. Din aprilie și până în iulie 1995, *Plai Românesc* e pe linie moartă. Apoi își continuă apariția, revenind la periodicitatea lunară a primilor ani de existență. În iulie 1996, cu două luni înaintea împlinirii a șase ani de slujire vrednică a neamului românesc din Țara Fagilor, își sărbătoresc, într-o ținută excelentă, evenimentul lansării celui de-al o sutălea număr.

Plai Românesc ia ființă dintr-o necesitate de afirmare a conștiinței naționale a românilor bucovineni. Preliminariile apariției sale ar putea face obiectul unei discuții aparte. Spre sfârșitul anilor '80 imperiul sovietic e pe cale de destrămare. Precum plesnise, balonată cu porumb verde, ideea de comunism a lui Hrușciiov, tot așa, poate doar un pic mai civilizată, va sfârși, sfârșind ca o jumară a bunăstării pe tigaia încinsă a ideologiei marxist-leniniste, și programul de reformă gorbaciovist, cu mirifice orizonturi de așteptare, proiectând, pentru naivii sistemului, iluzia optică a unei Uniuni Sovietice restructurate, deopotrivă, după două modele ce se bat cap în cap: unul leninist și altul occidental. Dar explozia de efect a păstăii de sulcină se amână de azi pe mâine. Între timp Kremlinul e în căutarea panaceului. Salubrizarea prin teroare, unica metodă care a tot dat rezultate de la Lenin încoace, nu mai e posibilă la vârsta de șaptezeci și ceva de ani ai sistemului. Sindromul nu mai poate fi tratat cu mijloacele stalinismului sadic. Eșecul tentativei de putci va demonstra acest lucru. De aceea, poate, perestroika preconizează dintru-început practici de terapie sadico-masochistă. De unde și autoflagelarea prin *glasnosti*, sabie capabilă – după același Lenin, ubicuu în stratagemele politice comuniste – „să vindece rănilor pricinuite de ea însăși“. Iată, deci, care era rolul *transparenței* (tradusă de interpreții moldoveni printr-un lapsus cărui Freud i-ar găsi motivații inconștiente, și ca publicitate), apanaj al mass-media oficiale. Cât despre adevăratele răni ale popoarelor subjugate, ele nu prea aveau șanse să transpară acolo, decât doar cu riscul unor redactori ce-și puneau în pericol cariera, iar în cazul în care perestroikăi i se sucea gâtul, și propriul destin. Unul dintre aceștia, la Chișinău, era Anton Grăjdieru, de la *Învățămintul Public*. La Cernăuți nu se prea găseau asemenea inși. Dimpotrivă, pentru a publica în *Zorile Bucovinei* un material ami bătaios, sau chiar foarte cuminte, dar cu revendicări legitime, cum era *Memoriul Societății „Mihai Eminescu“* adresat Comitetului Regional de Partid și Sovietului de Deputați ai poporului, s-a creat mai mult de o lună sfatul *Obcom*-ului. Iar pentru a se pune și ami bine la adăpost s-au pretins încă vreo zece semnături – pe lângă cele două existente deja, de președinte și secretar executiv, pe manuscris – adunate, ulterior, prin regiune, de la întreg prezidiul, cum se numea pe

atunci Comitetul director al Societății. Aici, la Cernăuți, în contextul intimidării culturale deosebite, curajul individual apărea hăt după linia de orizont a curajului general! Dar cum putea să se manifeste astfel un redactor nomenclaturist, că doar era slujitor al sistemului bolșevic și nu al instituției care, mereu bușită ideologic, își căuta numele de cultură românească în al cincilea colț din întunericul unei încăperi cu patru colțuri? Deci, pentru ca rănilor neamului să transpară cu adevărat, se impunea de la sine necesitatea înființării unor mijloace libere de informare în masă. Apare evident problema organizației fondatoare. Ucrainenii, mai numeroși și mai influenți, creează, la începutul anului 1989, cu participarea masivă a studenților și a universitarilor, sprijiniți de rector și de Senat, Societatea de Limbă Ucraineană „Taras Sevcenco“. A doua zi, o mână de profesori de la catedra de Filologie Română (atunci se mai numea Moldovenească) și Limbi Clasice, în frunte cu titularul ei, prof. univ. dr. Grigore Bostan, se constituie într-un grup de inițiativă pentru fondarea unei societăți culturale românești. Modelul istoric care-i însuflețește și pe care doresc să-l actualizeze, peste un vacuum de viață culturală de peste patru decenii și jumătate, este, firește, Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, fondată, în anii '60 ai secolului trecut, de marii cărturari Gheorghe și Alecu Hurmuzachi, Aron Pumnul, Ion alui Gheorghe Zbiera ș. a. Or, și acum, ca și în urmă cu mai bine de o sută de ani, imperiul, pentru a se salva, acceptă liberalizarea vieții politice. Și acum, ca și atunci, se deșteaptă conștiința națională nu numai la nivel de individ, ci și la nivel de comunitate.

Imediat după constituire, grupul de inițiativă alcătuiește prima versiune a proiectului de statut, pus în dezbatere ceva mai târziu într-o ședință lărgită, cu participarea a peste șazeci de profesori din învățământul superior și secundar, studenți, ziariști, cadre medicale, juriști, ingineri, primari, alți oameni de cultură români. Statutul, adoptat în mai 1989 la Adunarea de Constituire a Societății, prevedea editarea unui *Buletin Informativ*. Acesta urma să fie, pentru început, multiplicat la xerox sau prin alte mijloace mai la îndemână. Harnicul inginer Gheorghe Haficiuc pregătește primul număr (în manuscris), dar, din păcate, nu obține acceptul conducerii Societății pentru a finaliza lucrarea. Momiți cu promisiuni, parvenite din redacția „moldovenească“ a Editurii „Carpați“ (probabil făcute special pentru a zădărnici apariția *Buletinului*, așteptat ca pâinea caldă de românii din regiune), unii dintre membrii ei mai influenți trăiau (încă mai trăiau!) cu ideea că statul sovietic va ferici Societatea cu o revistă cu tipar înalt. Abia peste un an, când lucrurile s-au mai limpezit, se votează, la o ședință a Prezidiului, în favoarea editării unei gazete proprii. Se adună și un prim fond, cei de față cotizând cu câte 25 de ruble sovietice, iar domnul Gheorghe Ciubrei, membru al Prezidiului, se angajează să aranjeze tipărirea ei la tipografia din Hliboca. Dar nici de data aceasta ideea nu ia foc. Timpul însă trece. Evenimentele presează. În vara lui 1990, Prezidiul se întrunește din nou pentru a pune în discuție titlul ziarului. Se fac mai multe propuneri, unele reiterând denumiri de reviste existente aiurea (*Deșteptarea*, *Renașterea*, *Cuvânt Românesc*) sau în Bucovina interbelică (*Țara Fagilor*), altele originale (*Țara de Sus*, *Arboroasa*). Dar nici una nu satisface publicul. Cineva își aduce aminte denumirea unei antologii de poezie bucovineană, editată la sfârșitul anilor '60 la Cernăuți: *Plaiul Doinelor*, titlu criptic, esopic, or, un plai al doinelor este, indubitabil, un plai românesc. Profesorul Grigore Bostan prinde din zbor ideea și pune punctul pe „i“: *Plai Românesc*. Toată lumea votează în unanimitate pentru acest titlu, chiar dacă unii cred că s-ar putea să fie respins, la înregistrarea ziarului, de către autorități. Dar el și atunci și-ar fi avut

rostul său: ca berbece, capabil să spargă zidul precauției, lăsând să treacă un alt titlu, poate ceva mai puțin bătător la ochi. Așa va proceda Tărățeanu cu *Arcașul*. De astă dată el va reuși, fără modificări, însă nu fără dificultăți. Abia după apariția celui de-al cincilea număr, Direcția Regională pentru Presă, văzând că nu poate schimba denumirea *Plaiului Românesc*⁷, îi eliberează Certificatul de Înregistrare.

Începând cu nr. 5 din 22 noiembrie 1991, ziarul va avea introdus în titlu și firul de sârmă ghimpată, cu conotații jenante pentru oficialități, scos de acolo în decembrie 1994, ca o condiție esențială pentru înregistrarea, din nou, a publicației⁸, dar și cu prețul demisiei primului său redactor, care nu acceptă condiția.

Ales în postul de redactor în iarna anului 1991, prin concurs (contracandidați: D. Covalciuc și Gh. Gorda), Vasile Tărățeanu încearcă să aducă în actualitate modelul de cutezanță al vechilor publicații, elanul de altădată al scrisului românesc. Precum Societatea „Mihai Eminescu” își aproximase – căci era imposibil, în 1989, să-și identifice total – numele cu cel purtat de augusta sa predecesoare⁹, la fel procedează și *Plai Românesc*, organul său de presă, când își alege subtitlul, cu nobile ecouri hurmuzăchești în litera sa, de *Foaia* a Societății, flancat, în colțul stâng de sus al primei pagini, de voievodalul blazon mușatin, semn iconic de început de mesaj și de lectură.

Foaia se lansează bărbătește în apărarea adevărului, ca purtător de cuvânt al românismului bucovinean. Articolul de program, semnat în primul număr de poetul Ilie T. Zegrea, președinte al Societății, trasează linia tematică a publicației: oglindirea vieții culturale a românilor din nordul Bucovinei, scoaterea din umbră a istoriei neamului, revalorificarea trecutului literar, ținut până atunci sub lacătul fondurilor secrete (actualitatea literară e oarecum trecută cu vederea), viața creștină, probleme de ecologie, demografie etc. Un fragment din poezia eminesciană *La Bucovina*, așezat în pagină alături de imaginea fotografică a primului bust dezvelit în perioada postbelică, al poetului, la Cernăuți, în curtea casei lui Aron Pumnul, cu prilejul Podului de Conștiință „București-Chișinău-Cernăuți”, din iunie 1990, face să vibreze, simbolic, atmosfera solemnă din Sala de marmură a Universității. Surprinsă de fotoreporterul V. Cebotari, în momentul istoric, cu reverberații revelatoare în trecut, celebra Sală Sinodală a Residenței Mitropolitane trăiește evenimentul constituirii Societății onorată să poarte numele poetului național. Pe cealaltă pagină a *Foaiei* (iar primul număr nu are decât două pagini), sub titlul *Acțiuni de amploare*, sunt trecute în revistă realizările de vârf ale Societății în mai bine de un an de activitate rodnică. D. Covalciuc prezintă două documente-tabu: notele ultimative sovietice din iunie 1940. Iar ing. Gheorghe Haficiuc semnează, ca președinte al Comisiei Organizatorice, un *Raport* către Consiliul Societății, prin care demonstrează dreptul acesteia de proprietate asupra Palatului Cultural, rebotezat de sovietici „Casa Ofițerilor”, și asupra Casei Naționale a Românilor. Preacucernicul preot român Mihai Ivasiuc, șeful Comisiei pentru Religie, binecuvântează *Foaia*, invocând grația divină: „Reversă, Doamne, razele dulci ale candeliei Tale peste chipul îndurerat al spiritualității noastre și ajută-o să-și regăsească expresia nemuritoare...”. Vom găsi în acest număr de debut expresia concentrată a numerelor viitoare, acel spectru tematic, care, îmbogățindu-și nuanțele, se va extinde asupra întregii perioade de apariție a ziarului.

Totuși, ca orientare tematică de ansamblu și ca structurare a materialului prezentat, *Plai Românesc* va cunoaște două modele: (I) Modelul Tărățeanu, caracteristic anilor 1990-1994, și (II) Modelul Opaț-Broască, lansat din a doua jumătate a anului 1995 și continuă desăvârșire în anul 1996.

Modelul Tărățeanu e axat pe abordarea prioritară a problemelor de istorie a românilor bucovineni și pe scoaterea în relief a autohtonismului lor. Demonstrând legitimitatea revendicărilor, înaintea societăților naționale, ziarul le va argumenta dinamismul, argumentându-l, în contextul prefacerilor social-politice din ultimii ani de regim sovietic și din primii ani de stabilitate ucraineană liberă.

Întrucât se lansează ca publicație luptătoare, *Plai Românesc* va avea de îndurat multe nedreptăți. Ca urmare a scrisorii primită de la G. Galit, șef al Centrului de Presă al reprezentantului președintelui Ucrainei în regiunea Cernăuți, Direcția de Presă a Administrației Regionale de Stat îi intentează un proces judiciar, pe motiv că ar fi atentat la integritatea teritorială a țării, instigând și la vrajbă națională¹⁰. Procesul durează luni de zile, ținând redacția și Societatea editoare într-o permanentă tensiune. Uneori se mai aruncă câte o peitrică și din tabăra prietenilor¹¹. Dar ziarul, în frunte cu redactorul său, rezistă. Nu se mai lasă bătut. Dimpotrivă, în lupta pentru echitate națională, e mereu în ofensivă. Găzduiește, în special pe prima pagină, materiale prin care societățile (asociațiile) românești din Cernăuți își revendică drepturile: *Memorii* (Președintelui Ucrainei L. M. Kravciuc, în nr. 8/1992, p. 6; Președintelui Camerei Deputaților a Parlamentului României, Dl. Adrian Năstase, în nr. 8/1993, p. 7), *Scrisori deschise* (Către Președintele L. M. Kravciuc, în nr. 17/1993, p. 1; Către Doamna Catherine Lalumière, Secretar General al Consiliului Europei, nr. 19/1993, p. 1), *Apeluri* (Către românii de pretutindeni, în nr. 7/1991, p. 1; Către Secretarul General al O. N. U., în nr. 6/1991, p. 1); *Proteste* (Către executivul regiunii, în nr. 2/1991, p. 1; Către Comisia Electorală Centrală, în nr. 23-24/1993, p. 12); *Demersuri* (Către conducerea audio-vizualului din Ucraina, în legătură cu starea nesatisfăcătoare a emisiunilor în limba română, în nr. 3/1992, p. 2; Către Ministerele Învățământului ale României, Moldovei și Ucrainei, în nr. 14/1993, p. 3), *Adresări* (Către Președintele Ucrainei, în nr. 2/1991, p. 1; Către Președintele Sovietului Regional Cernăuți și către Șeful Direcției, pentru reg. Cernăuți, a Comitetului de Stat pentru Securitate, *Idem.*). Sunt date publicității și răspunsurile, unele favorabile, altele nefavorabile, primite din partea oficialităților sau organelor judiciare, uneori comentate de redacție¹².

Ziarul nu are editorial. Reflecțiile din prima pagină asupra momentului actual apar, sporadic, sub rubricile „Sic transit istoria mundi“, întreținută de redactorul-șef, și „Un poet privește lumea“, pe care o ține în 1992, cu unele întreruperi, Ilie T. Zegrea. Dar ele pot să apară și simplu, fără rubrică: Gr. Bostan, *Eminescu: lecții de patriotism* (în nr. 1/1991) sau V. Tărățeanu, *realitatea imediată și ecourile denaturate ale ei* (în nr. 2-3/1994).

Dialogul societăților românești cu oficialitățile constituie tema unor reportaje, meticolos realizate de publicistul Gheorghe Gorda. Tot el semnează o serie de articole incitante, inspirate din realitatea imediată: *De ce românii din regiunea Cernăuți nu li s-a dat cuvântul la Congresul naționalităților din Ucraina* (nr. 4/1992, p. 7); *Sabia lui Damocle deasupra Horecei* (nr. 4/1992, p. 7); *Nedreptatea triumfă doar prin minciună* (nr. 7/1992, p. 3); *Dl. Staric are toate șansele să avanseze cât timp va triumfa minciuna* (nr. 10/1992, p. 4-5) ș. a.

Plai Românesc va saluta constituirea celorlalte organizații independente românești (rezervând spațiu și pentru reportaje de la fața locului); Societatea Cultural-Bisericească „Mitropolitul Silvestru“ (nr. 2/1991, p. 3), Societatea Doamnelor Române (nr. 4/1991, p. 2), Alianța Creștină și Democrată, numită mai târziu Alianța Creștin-Democrată a Românilor din Ucraina (nr. 13/1991, p. 1, și nr. 2/1991, p. 16), Comitetul Ucrainean de Apărare a Drepturilor Absolvenților Școlilor Românești (nr. 18/1993,

p. 5), Clubul sportiv „Dragoș Vodă“ (Idem), Congresul Românilor (nr. 10/1992, p. 3), Consiliul Regional al Băștinașilor (nr. 2/1992, p. 4-5). E tratată cu prietenie, la început, și Societatea „Golgota“, cu liderul ei Petru Grior, care ulterior pornește o campanie de denigrare a Societății „Mihai Eminescu“ și a organului ei de presă. Încurajată de oficialități, aceasta va încerca, și pentru oarecare timp va reuși, să pună stăpânire pe sediul istoric al Societății pentru Cultură – cele câteva săli de la parterul Casei Naționale a Românilor, azi sediul Judecătorei Regionale (Piața Centrală nr. 9). *Plai Românesc* face publică această luptă, dând prilej istoricilor să constate că metodele vechi de o sută de ani, de pe timpurile lui Anton Pace și Bourguignon nu s-au învechit chiar într-atâta, încât să nu mai poată fi aplicate din nou cu succes în Bucovina (Vezi numerele: 4/1993, p. 3-4; 6/1993, p. 8; 18/1993, p. 1 și 6).

Și Conferințele care au loc la Cernăuți sub egida Societății își găsesc oglindirea cuvenită în paginile ziarului. Cuvântul de salut al profesorului St. Costișin, rectorul Universității din Cernăuți, la Conferința „Autohtonie și diasporă bucovineană“, impresionează prin aprecierile realiste: „Noi nu trebuie să ne bucurăm că românul vorbește ucrainește, iar ucraineanul românește, fără ca să-și cunoască și limba lui maternă“ sau, ceva mai jos: „...numai acel stat poate fi considerat democratic și constituit juridic, în care cele mai mici popoare sunt fericite“ (nr. 1/1992, p. 15). Analize ale situației politice, culturale, lingvistice, demografice și de altă natură poartă semnătura universitarilor Gr. Bostan, Al. Cernov, Ion Porescu. Academicianul Vl. Trebici, cercetătorul Mircea Grigoroviță, regretatul profesor Mihail Iordache, juristul Radu Economu, criticul și istoricul literar George Muntean, scriitorul Mircea Lutic, istoricul Șt. Purici, cercetătorul Dumitru Apetri ș. a. onorează publicația cernăuțeană cu studii deosebit de interesante. Printre cei mai frecvenți colaboratori locali se află, în afară de cei menționați deja, Ilie Gavanos, Maria Toacă, Tudor Andrieș (cu și fără pseudonim), Ion Suceveanu, Constantin Olaru, Ilie Paulencu, preotul Adrian Acostăchioaie, Vasile Bizovi, Simion Gociu, Vasile Ilica, Eugen Patraș, Eleonora Schipor, Magdalena Popescu, Ion Posteuca, Gheorghe Mihăiliuc, soții Traian și Valeria Pătrășescu, Nicolae Motrescu, Leonte Zvâncă, Gheorghe Zegrea, regretatul Lazăr Furnică (ordinea în care am citat este absolut irelevantă pentru valoarea fiecăruia în contextul general) și alți profesori, ziaristi, scriitori, preoți, pensionari, primari sau simpli gospodari de la țară, cu puțină carte, dar cu foarte mult suflet, dragoste și iubire de neam.

Chiar din momentul apariției, *Plai Românesc* e departe de a fi, la Cernăuți, un ziar comod. Dacă n-a fost lovit de fulgerul răzbnării e că l-a salvat, oricât de paradoxal s-ar părea, sârma ghimpată din titlu, aceasta absorbind, ca un foarte bun paratrăsnet, lovitura distrugătoare. Ținta atacurilor o constituie, cum am arătat deja, conținutul articolelor. Înțepat mereu, mai cu seamă de ziarul *Ceas*, dar și de alte publicații ucrainene, cum e *Moldyi Bucovyneti*, *Plai Românesc* nu se lasă bătut și, acolo unde crede că e cazul să intre în polemică, o face fără întârziere prin autorii săi cei mai buni: Vasile Levițchi (*Calul lui Kobevko*, în nr. 18/1993, p. 8: *Între vorbe și fapte*, în nr. 17/1993, p. 5 și 9.), Ilie Gavanos (*Voi, cei din calul Troian*, în nr. 1/1992, p. 13 și 15), Vasile Tărățeanu (*Lupu-și schimbă părul, dar năravul ba*, în nr. 2-3/1994, p. 14 și 13, și alte intervenții polemice, unele semnate cu pseudonim), Tudor Andrieș (*Cui Bono*, în nr. 4/1991, p. 8.), Șt. Purici (*Invitație la discuție*, în nr. 7/1992, p. 8.), Gh. Zegrea (*Fața adevărată a așa-zisilor „democrați“*, în nr. 4/1992, p. 8.), E. Satco (*Pe marginea unui program*, în nr. 21-23/1994, p. 5.), Horea Urban, Ion Erimciuc și alți curajoși mânăuitori ai floretei polemice. Unele din aceste materiale apar sub rubricile „Bumerang“, „Replică“, „În loc de replică“, „Gura păcătosului“ ș. a. La rubrica

„Oglinzi deformate“ sunt reproduse articole anti-*Plai Românesc*, apărute tot în *Ceas și Moldvi Bucovineți* (Vezi numerele 6/1993, p. 7, și 8/1994, p. 12).

Până în clipa apariției *Concordiei*, ziar republican pentru românii din întreaga Ucraină, *Plai Românesc* înțelege să satisfacă și cerințele consăngenilor din Maramureșul istoric, sudul Basarabiei, din satele, numite de Gh. Gorda (cel care le vizitează și le descrie cu dragoste în reportajele de largă inspirație) „insulițe românești“, din regiunile Kirovograd și Nicolaev¹³. Din sudul Basarabiei sosesc, mai ales în perioada aprilie–septembrie 1993, corespondențe semnate de Dumitru Hașdău și Vadim Baccinschi (nr. 7/1993, p. 6), Petru Grozavu (nr. 8/1993, p. 6.), Anatol Cocoș, președintele filialei Odesa a ACDR din Ucraina (*Idem*, precum și în numerele: 2, p. 8; 12, p. 8; 17, p. 1.)

Ca publicație de cultură, *Plai Românesc* prezintă și portrete literare, profiluri ale unor mari bărbați ai Bucovinei. Mircea Lutic scrie despre Dimitrie Onciul și George Voievidca (în numerele 6/1993, p. 3 și, respectiv, 7/1993, p. 7), Emil Satco, despre actorii Aurel Berariu și Costin Cristel (în nr. 10/1992, p. 8.), Radu-Mihai Chesaru-Cobilenschi, despre străbunicul său, Simion Cobilanschi, aducând date mai puțin cunoscute despre viața și, mai cu seamă, originea marelui iluminist bucovinean, descendent dintr-o veche familie de boieri moldoveni, la fel ca și vara sa, Olga Kobileanska, scriitoarea clasică a ucrainenilor bucovineni (în nr. 10/1997, p. 7); Ilie Paulencu, despre distinșii săi voloceni de odinioară, Tudor Onciulescu, Ioan Onifrei și Teodor Ionică (în nr. 9-10/1994, p. 10 și nr. 15-16/1994, p. 6-7). La rubrica „N-oi uita vreodată, dulce Bucovină“, Mihai Morăraș, scriitor și publicist bucovinean, stabilit la Chișinău, publică sistematic, cu începere de la nr. 7/1993, medalioane de marcă despre personalități de marcă ale vieții științifice, culturale, politice din capitala Basarabiei, bucovineni de origine, pe care-i cităm în ordinea prezentării în ziar: Vasile Pavel (lingvist), Ion Borșevici (politolog, diplomat), Arcadie Suceveanu (poet), Ștefan Andronic (maestru în arte), Ion Vatamanu (poet, parlamentar), Elena Gherman (cântăreață de operă), Lucian Cocea (viorist, interpret de muzică populară), Serafim Buzilă (eminent compozitor), Gheorghe Amihălăchioaie (jurist), Mihai Prepelită (poet), Ilie Bujeniță (om de afaceri, economist, om politic), Ion Paulencu (cântăreț de operă), Dina Cocea (actriță), Vasile Levițchi (poet). În 1994, apare și rubrica „Scriitorilor bucovineni“, deocamdată rezervată poezilor din partea nordică a provinciei: Mircea Lutic, Gr. Bostan, Simion Gociu, regretatul Ilie Motrescu ș. a.; din partea sudică: Ion Cozmei, Ion Beldeanu, regretatul Constantin Ștefuriuc). Ei sunt prezenți cu cicluri de versuri, însoțite de fotografii și curriculum vitae, la mijloc de pagină.

Despre această perioadă a *Plaiului Românesc* a scris cu multă pătrundere istoricul Ștefan Purici. Studiul său de sinteză¹⁴ e o primă încercare de abordare sistematică a materialelor cuprinse în paginile ziarului. Concluzia sa („Valoarea activității unice, la această oră, ziar românesc independent din Ucraina va fi apreciată, desigur, nu de contemporani, ci de generațiile următoare și de istorie“) consună cu opinia scriitorului clujean Teodor Tanco, care-și încheie articolul despre două numere din 1994 ale ziarului Societății „Mihai Eminescu“, pe o notă de admirație: „La încheierea lecturii acestor numere, regretul ce te încearcă vine din lipsa de a le avea, așa cum și când apar, pentru a te împărtăși și solidariza cu conținutul elevat și bine conceput, gazetărește“.

Numărul 3 (87) din aprilie 1995, pregătit de poetul Ilie T. Zegrea, anunță o ușoară schimbare de optică gazetărească, pe care noul redactor nu o va putea desăvârși din cauza plecării de la ziar.

Modelul Opaț-Broască. Odată cu investirea lui Ștefan Broască, ziarist de la *Zorile Bucovinei* și înzestrat comentator literar, mai întâi cu funcția de responsabil pentru pregătirea viitoarelor numere de *Plai Românesc*, apoi, din 28 noiembrie 1995, cu cea de redactor-șef, organul de presă al Societății „Mihai Eminescu” își schimbă prerogativele și ținuta grafică, structurându-și astfel materialele și introducând noi rubrici, precum ar fi: „Caleidoscop social-politic nord-bucovinean. Evenimente, fapte, declarații, cazuri...”, „O, lume, lume...” (care dublează, de fapt, „Caleidoscopul...”), „Mari bărbați ai neamului”, „Istoria necenzurată”, „Pășul Românilui”, „Viața literară bucovineană”, „Cronica literară”, „La poarta poeziei”, dar păstrându-le și pe cele mai pertinente – „Scriitori bucovineni” și „N-oi uita vreodată, dulce Bucovină”, consacrate în anii precedenți și în corespundere deplină cu noul profil al publicației.

Prima pagină va cuprinde de acum înainte un editorial semnat de redactorul-șef, sumarul titlurilor cu indicarea paginii și, la mijloc, o imagine fotografică reprezentând un monument de artă, o personalitate sau un important eveniment, fie din trecutul istoric, fie din actualitatea curentă, la care se mai pot alătura, după împrejurări, un anunț, o poezie sau un alt text scurt cu semnificație deosebită. În partea superioară a titlului apare epigraful „Hai să dăm mână cu mână” din *Hora Unirii*, iar în partea inferioară, în alt cadru grafic, cu albine și alt corp de literă, genericul ediției, un citat, foarte scurt, din opera marilor înțelepți. Uneori acesta servește și ca replică oponentilor („*Greu se ridică acela pe care l-a doborât odată opinia publică*”, Syrus Publius), alteori, ca îndemn spre desăvârșire pentru luptătorii cinstiți („*Cum să mă răzbun pe dușman? Devenind eu însumi desăvârșit*”¹⁵, Plutarch) etc. Nume noi de autori permanenți nu se vor impune, totuși, excepție făcând doar unul, acela al redactorului-șef care, bănuim, lucrează, ca și predecesorii săi, fără echipă. Colegiul de redacție, dintotdeauna mai mult simbolic, decât lucrativ, nu mai este consemnat pe ultima pagină, începând cu nr. 2 (97) din 24 februarie 1996. Ceva mai târziu va dispărea și numele directorului publicației. Are dreptate publicistul și poetul sucevean Ion Beldeanu, observator atent al vieții social-politice și culturale a românilor din nordul Bucovinei, când afirmă în ziarul *Românul*, că „după răsunătorul proces, intentat în urmă cu doi ani, *Plai Românesc* se susține tot mai greu. Din motive lesne de înțeles, Societatea „Mihai Eminescu” (editorul gazetei) a fost nevoită să apeleze la generozitatea Sucevei pentru a putea menține publicația. Așa se face că aparițiile acesteia, fără o periodicitate regulată, sunt susținute când de o firmă, când de o instituție sâritoare la nevoie, când de o persoană particulară”¹⁶.

Cartea de vizită a ziarului, care, sprijinit mai activ de colaboratorii externi, ar putea deveni revistă, o constituie, fără îndoială, editorialul său. Ștefan Broască are intuiția evenimentului politic și cultural major și capacitatea de a scrie bine pe orice temă de actualitate. E reflexiv și elevat atunci când, în preajma Sărbătorilor Limbii Române la Cernăuți, îi consacră acesteia un editorial plin de poezie, flancând, el din stânga și Grigore Vieru, cu *Graiul*, din dreapta paginii, imaginea fotografică a Columnei lui Traian, „coloana infinită a istoriei noastre”. E polemic și incisiv (fără a fi și impulsiv, cum se mai întâmplă în alte părți), atunci când indignat de nedreptatea ce se face Societății, ziarului sau colegilor de breaslă români, scrie despre „vânătoarea de vrăjitoare”, vânatul râvnit fiind, de fapt, V. Tărățeanu (nr. 5/1995); despre „delictul tricolorului de a exista” ca drapel al corului „Dragoș Vodă” (nr. 7/1995); sau al A.C.D.R. la dezvelirea, la Crasna, a monumentului în memoria românilor exterminați în GULAG-ul comunist; despre „un act istoric (Marea Unire, n. n.) ce nu poate fi

contestat“ (nr. 8/1995), despre „cine se teme de *Mărțișor*, adică Festivalul Folcloric organizat anual de Societatea «Mihai Eminescu»“ (nr. 2/1996); despre „umbrele vecinătății” și despre făcătorii lor“, răspuns la emisiunea televizată *Luminile și umbrele vecinătății*, realizată de echipa Dovghi, participantă la Congresul de la Băile Herculane (nr. 3/1996); despre alt „ecou deformat“, de data aceasta la postul național de radio din Ucraina (5/1996) etc.

Trăsătura distinctivă definitorie a modelului de ziar, preconizat de ultima conducere a acestuia, deplasarea accentului de pe tematica cu precădere istorică, pe tematica preponderent culturală, e și un ecou la ceea ce se întâmplă în Societatea „Mihai Eminescu“, mai exact la ceea ce ar trebui, după unii, să se întâmple aici. Câteva opinii extrase din luările de cuvânt în timpul dezbaterilor pe marginea Raportului președintelui la ultima conferință de dare de seamă și alegeri a Societății¹⁷ (citez în ordinea în care s-a vorbit): „Ca membru al acestei societăți, consider că ea trebuie să se ocupe de cultură, fiindcă de politică se ocupă Alianța Creștin-Democrată, iar de învățământ – Asociația «Aron Pumnul»“ (Gheorghe Covic), „Suntem mereu corigenți la capitolul «Cultură»“ (Simion Covic), „Putem și trebuie să facem mereu cultură, [...] să creăm o imagine a noastră de oameni intelectuali“ (Grigore Bostan).

Dar argumentul cel mai convingător în favoarea noii orientări îl găsim în eseu *Cultură exilată, cultură marginalizată*¹⁸ (formulare gen Monica Lovinescu, la microfonul *Europei Libere.*), unde autorul Ștefan Broască se întrebă cu îngrijorare: „Există oare o cultură românească în regiunea Cernăuți?” Răspunsul e nepărtinitor: „E greu să vorbim, începând cu anul 1940, de o cultură românească în nordul Bucovinei, de o oarecare contribuție a românilor de aici la cultura românească în ansamblu, deoarece toate eforturile le-au fost orientate spre supraviețuire, spre păstrarea spiritualității și identității naționale, spre împiedicarea stingerii acelei flăcări fragile ce uneori abia pâlpâia în condițiile regimului stalinist de ocupație“. E clar, din cele spuse, că autorul se referă mai puțin la cultura populară, cea păstrată, prin tradiție, de țărani la sate, și mai mult la cultura care ar fi trebuit să se mențină ca instituție. Aceasta, se întrebă el în continuare, „are... șansa să renască?”. Da, „dacă în statul în care ne aflăm s-ar respecta drepturile omului“, dacă nu s-ar pune piedici în „derularea cursului ei firesc“ sau „în relațiile «sale» cu cultura din Patria-Mamă“. Așa este. Dar ceea ce-i lipsește, în primul rând, culturii românești din nordul Bucovinei, ca să renască, e *statutul de instituție*. Până nu vom avea o Universitate (cel puțin de cultură) românească, un Teatru al nostru, un Ansamblu folcloric de tipul Ansamblului Bucovinean, de Căntece și Dansuri al Filarmonicii, din păcate, străin folclorului românesc, un Studiu de Artă Plastică, o Revistă Literară etc., subvenționate de statul ucrainean și având sedii corespunzătoare la Cernăuți, cum se poate să dăm culturii naționale o Sofia Vicoveanca a noastră, un Nottara al nostru, un Brâncuși al nostru, un nou Mircea Streinul sau să ne mândrim cu o altă, oricare ar fi, „contribuție a românilor de aici la cultura românească în ansamblu“. Cum e posibil să apară aici un Noica, dacă noi nici măcar un Păltiniș nu avem, unde, dacă nu statul, măcar niște călugări români să-i poarte de grijă, ca să poată și el, la rândul său, să scrie în liniște. Căci în liniștea cimitirelor, unica, hélas!, ce nu i s-a luat în 1940, românul nu mai poate produce valori. Iar sediile acestea, de bună pace și veșnică liniște, sunt, pentru cei care toată viața speră să se realizeze ca oameni de cultură, așa cum toată lumea știe, nefuncționabile. Din păcate, la vernisajul Culturii Naționale, nu putem trimite, deocamdată, altceva decât acest tablou cu natură (era să zic: cultură) moartă.

Societatea „Mihai Eminescu” și organul ei de presă, *Plai Românesc*, fac, la Cernăuți, după o jumătate de secol de agonie culturală, primele încercări de redresare, de renaștere a culturii românești ca instituție.

NOTE

1. *Plai Românesc*, an. VII, nr. 8 (101) din august 1996 apare, surprinzător, ca „Ziar independent al comunității românești din regiunea Cernăuți”. Societatea „Mihai Eminescu” nu mai este editor, ci doar fondator al publicației (cu mențiunea respectivă pe ultima pagină, împărțind această onoare cu colectivul de redacție). Adresa lui I. P. Vergun privind condițiile de înregistrare a ziarului, publicată la 31 mai 1994 de *Plai Românesc* (Vezi, în continuare, nota 8), era destinată Societății „Mihai Eminescu”. Și dacă statutul ziarului, înregistrat la 2 decembrie 1994 de Direcția Regională pentru Presă și Informații, îi permite actualei redacții să declare ziarul independent (Vezi: Ștefan Broască, *Judecarea presei sau un ștreang pentru redactor*, în *Plai Românesc*, an. VII, nr. 9 [102], septembrie 1996, p. 3), concluzia care se impune, e că Societatea, ca editor, ori a neglijat problema reînregistrării publicației sale, ori a fost credulă, lăsând-o pe seama redacției, fără să-i pese de ceea ce se va scrie în statut, ori, pur și simplu, a fost păcălită. Atul redacției ar fi acela că societatea, ca editor, nu s-a ostenit să găsească sponsori pentru organul său de presă, înstrăinându-l astfel. Acordându-i, la început, o relativă independență administrativă (fără a fixa, cu competență juridică, și limitele acesteia), ea s-a mulțumit să figureze, simbolic, pe frontispiciul ziarului, fără să-și pună problema că ar putea să-l piardă în condițiile aplicării stricte a statutului acestuia, atât de lunecos pentru ea ca editor. Dacă redacția nu a renunțat din capul locului la editorul său simbolic, ne determină să credem că a făcut-o din respect pentru instituția fondatoare. De ce tocmai acum și-a fi pierdut acest respect (dacă și l-a pierdut, totuși), de ce ruptura s-a produs abia acum? Lectura numerelor din august-septembrie ale ziarului e în măsură să creeze, la cititor, anumite supoziții. Și Societatea ar trebui să-și edifice poziția, informându-și membrii printr-un comunicat de presă. Căci înstrăinarea față de Societatea „Mihai Eminescu” a *Plaiului Românesc* reprezintă o pierdere foarte grea pentru ea, ca instituție.
2. Vezi: Vasile Tărățeanu, *Plaiule, plai răstignit*, în *Glasiul Bucovinei*, an. II, nr. 1 (5), 1995, p. 5; Ștefan Purici, *Ziarul „Plai românesc” – reflector și popularizator al renașterii naționale române în Ucraina*, în *Almanahul Societăților pentru Cultura Românească „Mihai Eminescu” din Cernăuți*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1993, p. 70; V. Tărățeanu, *Oameni buni!*, în *Plai Românesc*, <an. III>, nr. 4 (17) din 19 februarie 1992, p. 1.
3. Vezi Vasile Tărățeanu, *Plaiule, plai răstignit*, p. 5; „*Plai Românesc*” la al 100-lea număr! *Dialog între fostul și actualul redactor-șef al ziarului*, în *Plai Românesc*, an. VII, nr. 7 (100) din iulie 1996, p. 2.
4. *Idem*, Vasile Tărățeanu, *op. cit.*, p. 3.
5. Vezi: *Criza a fost depășită* (cor. nostru), în *Plai Românesc*, <an. VI>, nr. 2 (86) din 28 martie 1995, p. 1.
6. Vezi nota de mulțumire din *Plai Românesc*, <an. IV>, II (47) din 2 iunie 1993, p. 1, precum și „*Plai Românesc*” la al 100-lea număr!
7. Vezi: *Către cititori* (Adresare a Colegiului de redacție), în *Plai Românesc*, <an. II>, nr. 4 (6) din 30 mai 1996, p. 1.
8. Vezi: *Propunerile Direcției pentru Presă a Administrației Regionale de Stat referitoare la înregistrarea ziarului „Plai Românesc”* (Adresă către Societatea pentru Cultură Românească „Mihai Eminescu”, din partea lui I. P. Vergun, șef al Direcției), în *Plai Românesc*, <an. V>, nr. 9-10 (70-71) din 31 mai 1994, p. 1.

9. Prima versiune a proiectului de statut, lucrată de prof. univ. Grigore Bostan și subsemnatul, indica titlul de „Societate pentru Cultura Română (Moldovenească)”. Pentru prima dată în perioada de ocupație sovietică cuvântul „ROMÂN” era preconizat, la Cernăuți, pentru un titlu de organizație. Autoritățile țineau morțiș să păstreze situația cu limba și cultura „moldovenească” a românilor din ținut. Gândul nostru era să încercăm, totuși, la ședința lărgită a Grupului de Inițiativă, să înlăturăm, prin opțiunea reprezentanților din întreaga regiune, cuvântul pus între paranteze. Trimișii obcomului la ședința respectivă insistau, dimpotrivă, cum era și de așteptat, să dispară din denumirea Societății cuvântul „român”. Cum încă nu se putea face abstracție atunci de părerea oficialităților, se ajunge la un compromis, prin acceptarea formulei-hibrid „cultură moldo-română”. Aceasta a fost înlocuită în iunie 1990, la Adunarea Generală a Societății, prin vot unanim (propunerea din sală aparținând scriitorului Mircea Lutic), cu formula firească de cultură românească.
10. Despre procesul judiciar intentat *Plaiului Românesc* s-a scris în următoarele numere ale ziarului Societății: <an. IV>, nr. 19 (55) din 13 octombrie 1993, p. 4-5; <an. IV>, nr. 21-22 (57-58) din 19 noiembrie 1993, p. 9; <an. V>, nr. 1-2 (61-62) din 19 ianuarie 1994, p. 13; <an. V>, nr. 2-3 (63-64) din 17 februarie 1994, p. 10; <an. V>, nr. 4-5 (65-66) din 16 martie 1994, p. 10-11; <an. V>, nr. 8 (69) din 27 aprilie 1994, p. 9.
11. Preot Adrian Dețețina, *Credința Ortodoxă – chezașia conviețuirii pașnice*, în *Codrul Cosminului*, an. II, nr. 2, martie 1994, p. 13.
12. Vezi pagina întâi din *Plai Românesc*, <an. II>, nr. 4 (6) din 30 mai 1991; <an. IV>, nr. 11 (47) din 2 iunie 1993; <an. V>, nr. 7 (68) din 6 aprilie 1994.
13. Gheorghe Gorda publică în *Plai Românesc* reportajele: *Maramureșul istoric* (<an. IV>, nr. 14 [50] din 22 iulie 1993, p. 4-6), apoi, la rubrica „Insulițe românești în oceanul slav”, *Terra incognita* (<an. IV>, nr. 17 [53] din 9 septembrie 1993, p. 4; <an. IV>, nr. 18 [54] din 22 septembrie 1993, p. 3; <an. IV>, nr. 19 [55] din 13 octombrie 1993, p. 6.), *Românii din regiunea Nicolaev* (<an. IV>, nr. 23-24 [56-60] din 30 decembrie 1993, p. 8-9.), *Mă mândresc că sunt urmașul lui Ovidiu*, cu subtitlul *Recapitularea unor adevăruri cunoscute, dar ignorate* (<an. V>, nr. 4-5 [65-66] din martie 1994, p. 12).
14. Ștefan Purici, *op. cit.*, p. 69-74.
15. Teodor Tanco, „*Plai românesc*” din Cernăuți, în rev. *Steaua*, Cluj, an. XLIV, nr. 12, decembrie 1994, p. 39.
16. Ion Beldeanu, *O flacără de veghe întru apărarea românismului*, în ziarul *Românul* din ianuarie 1996, republicat în *Plai Românesc*, an. VII, nr. 2 (97 [corect: 95]) din 24 februarie 1996, p. 3.
17. Data Conferinței e anunțată, ca prealabilă (25 februarie 1996), în *Plai Românesc*, an. VII, nr. 1 (94) din 24 ianuarie 1996, p. 1, nu însă și ca efectivă, în următoarele două numere ale ziarului, unde se publică hotărârile și materialele Conferinței.
18. Ștefan Broască, *Cultură exilată, cultură marginalizată*, în *Plai Românesc*, an. IV, nr. 7 din 28 octombrie 1995, p. 2-3.

SUMMARY

The author tackles a topical theme for the Romanian press in the Northern Bukovina: „The culture game or culture as an institution?” After the division of Bukovina by the Soviets, Romanian culture in the North of the province was given the Cinderella part. Pouring forth without shame and with cynicism the same lies over and over again, about the excellency and superiority of the socialist prosperity, the regime invented „the culture game”, a kind of using shifts in its double strategy of denationalisation (by linguistic re/creation and by cultural marginalisation). In the aquarium of the Bolshevich propaganda, the Romanian culture, like a sweet little water ephemera, tried

hard to wave to order the red kerchiefs of the highly effective fins, only too useful for titillating the sight. The windbags of the nomenklatura, the organisers of cultural foppish flaunts, were competing in eager rivalry – entailing also the local press which the patronised (the Romanian version of the Ukrainian publications and later the sole original paper, „The Dawns of Bukovina“, the regime’s organ) in whoppers about the happy life beyond the glass obstacle that deceives the eye and creates the illusion of liberty. The playful decorative fins, exaggeratedly grown out of the ever thinner body of the „renewed“ culture give somehow the impression of its flourishing. In fact, it „floureshes“ but artificially, on the stadiums, min front of the stands, on the TV screen, in the papers of the nomenklatura, by no means in its own natural institutions, destroyed as a matter of fact since the ’40 s. Being transformed in Cernowitz in „Moldavian“ culture, in reality it changes into a dead institution. Stuffed as it is, it picturesquely display its ossification. Estranged, it becomes alien to itself, a mere propagandistic fetish. Only at the end of the perestroyka epoch, through the „Mihai Eminescu“ society and through its press organ, *Plai Românesc*, there are made the first attempts in Cernowitz to re-established the Romanian culture as an institution.

Personalități bucovinene

MEMBRI MARCANȚI AI SOCIETĂȚII ACADEMICE „JUNIMEA“ DIN CERNĂUȚI

(de la înființarea ei în 1878 și până la
jubileul semicentenar din 1928)

Prezentare și note de
Rodica Șcraba

Iași

Jubileul pentru a cărei sărbătorire pregătirile au început încă din preajma primului război mondial (vezi: *Șematismul*) a necesitat o activitate laborioasă, a cărui suflet a fost membrul emeritat Arcadie Dugan

În Comitetul de acțiune pentru serbarea jubileului, Arcadie Dugan a avut funcția de referent. Lui i-a revenit tot greul muncii, ca să amintesc doar de „Arhiva III“ care-i poartă numele și care însumează o multitudine de lucrări, printre care: *Albumul mare*, *Cartea Jertfelor*, *Șematismul*, *Listele de colectare pentru cămin* etc.

Printre multiplele piese prezentate în expoziția inaugurată cu acest prilej, cea mai reprezentativă, sub toate aspectele, poate fi considerată, fără a greși, *Albumul mare* în trei volume, fiecare în altă culoare (azi cu greu mai pot fi identificate). Aceste albume impresionează nu numai prin aspectul exterior, cândva elegant, dar și prin masivitate și dimensiuni: 35x50 cm, cu foi cartonate, liniate, cu text aproape caligrafic și cu una sau mai multe fotografii aparținând acelor membri care solicitați de societate au avut grijă să le trimită. Coperta, legată în pânză, are în colțul din stânga sus inscripția *Cronica* (pseudonimul lui Arcadie Dugan), la mijloc, emblema „Junimea“, apoi titlul: *Albumul mare* și sub el, Vol. I, 1-400; Vol. II, 401-800; Vol. III, 801-1200. Cifrele reprezintă numărul de membri incluși. Fiecare volum are câte 480 de pagini. De fapt există mai multe albume. De exemplu, *Albumul Portocaliu* (al VII-lea), destinat „prefecșilor“, adică copiilor, membrilor emeritați, incluși în viitorul eșalon de studenți și înscriși, cu puține date biografice și fotografii, în aliamente egale pe pagină. Deși incomplet, e „foarte admirat la expoziție“ (Ilie Dugan).

În cele trei volume ale *Albumului Mare*, sunt trecuți, după vechime, în ordine oarecum cronologică, cu fotografii și date biografice, membrii Societății Academice „Junimea“ și cei care provin din „Arboroasa“, desființată în 1877. Aproape fiecare pagină poartă pe frontispiciu un număr urmat de un nume. Sunt cazuri când textul se înscrie pe două sau chiar trei pagini. Pentru ducerea la bun sfârșit a acestei prodigioase lucrări s-a emis un apel vizând strângerea de material bibliografic suplimentar, de arbori genealogici și de câte două fotografii, la vârste diferite¹.

Din nefericire nu toți au răspuns și din această cauză multe pagini au rămas albe, doar cu numărul matricol și cu numele titularului sau numai cu două, trei rânduri extrase din Arhiva societății.

E păcat că în această situație sunt multe nume cu rezonanță istorică.

În timpul războiului trecut, volumul al II-lea a stat în condiții improprii, care au dus la deteriorarea lui, pierzându-se astfel multe biografii, foarte interesante, ce nu au mai putut fi descifrate.

În lumina celor relatate, am înțeles să operăm o primă selecție, astfel încât din cei 1200 membri menționați în *Albumul Mare*, vom reține doar 508 (184 – vol. I, 190 – vol. II și 134 – vol. III). Se poate trage concluzia că vol. II, deși deteriorat de intemperii, conține perioada cea mai prolifică a societății.

Gândul cu care am pornit în 1990 la cercetarea acestei arhive, la care au trudit Arcadie și Ilie Dugan (unchii mei), a fost acela de-a extrage niște lucruri interesante, de folos intelectualilor din Bucovina ocupată, dornici „să-și regăsească rădăcinile“ (Ilie Zegrea). În această arhivă a „Junimei“ am găsit un izvor de informații, de care nu aveam nici o cunoștință și care mă fascina prin ineditul ei. Cea dintâi selecție pe care am făcut-o a fost una de suflet, care poartă, inevitabil, girul subiectivității.

M-am orientat după nume, după obârșie, după activitate și, nu în ultimul rând, după acel „ceva“ specific care fie că reflectă o trăsătură de caracter, personală, fie că într-un anumit fel ne descoperea întâmplări, obiceiuri din societate sau etica înaltă a parlamentarismului democrat din ședințe, care se impunea obligatoriu. Peste toate acestea, patriotismul fierbinte era un liant care îi aducea la unison, iar mie îmi crea dificultatea de a-i putea diferenția și a mă putea decide asupra individualității fiecăruia. Acest material a fost conspectat. El a surprins esențialul și mărturisesc că pe mine m-a mulțumit.

Fără acea prealabilă trecere în revistă a membrilor „Junimei“, în totalitatea lor, mi-ar fi fost mult mai greu să pornesc la această a doua selecție, care trebuie să se impună prin rigurozitate științifică.

În cele ce urmează am să mă opresc la o serie de foști junimeni care, ca membri activi, emeritați sau onorari, s-au remarcat printr-o activitate ce o depășea pe cea încadrată în limitele obligativității statutare și care se desfășura pe o arie mai largă, superioară, în domeniul literar, didactic, politic, social. Voi începe cu cei mai vechi, care provin din „Arboroasa“, volumul I al *Albumului Mare*².

În final, îmi exprim două regrete, și anume: (1) că nu posed material de arhivă pentru toate personalitățile de vârf ale societății bucovinene din timpul ocupației austriece care și-au făcut stadiul în „Junimea“, dar mă mângâie gândul că istoria și-a spus demult cuvântul în privința lor, și (2) că mulți alți bărbați ai Bucovinei mai rămân uitați între paginile îngălbenite de vreme ale albumelor „Junimei“, deși fiecare, prin vrednică slujire a neamului, are dreptul să aspire la lumină, iar eu, din păcate, deocamdată, nu pot face nimic pentru ei. Dar – cine știe? – poate, într-o zi, altcineva va răsfoi aceste file și le va face dreptate. Nimic nu e cu neputință...

ALBUMUL MARE³

Nr. 43. Zaharie Voronca

stud<ii> teol<ogice>⁴

Dosarul <nr.> 43, bogat în date precise și interesante, scris de Elena Niculiță-Voronca, soția lui.

Familia Voronca a imigrat în Bucovina din Macedonia. Trebuind pentru mănăstirea Horecea un stareț, veni din Macedonia un oarecare „Oroancă“, cu doi frați. Acești doi frați se însoară, de la ei se trag Voroncenii.

Teodor Voronca, țăran în Horecea și negustor în Cernăuți – prăvălia lui era într-o casă, unde azi e marele hotel „Pajurea Neagră“* – el făcea negustorie până la Galați. A fost vechil la Hurmuzachi în Cernauca, care i-a zidit și casă în Horecea lângă rohatcă**. El era un om aspru, cerea de la copii multă și grea muncă, era harnic, zgârcit. Teodor Voronca era căsătorit cu Maria lui Gheorghe Dumitrescu din Roșa.

Zaharie Voronca, fiul cel mai mic, s-a născut la 30/XII/1851 în Horecea, el moștenește de la mama darul oratoriei, de la tata lipsa de egoism, hărnicia și firea impulsivă.

Cu patru ani Zaharie intră în școala primară și apoi în liceul din Cernăuți. La el se strângeau colegii și puneau la cale treburile naționale; la aranjarea maialului din pădurea Horecea el era sufletul și organizatorul. La un astfel de maial, el era pe atunci în cl. V-a, introduce steagul tricolor, arborându-l lângă cel negru-galben***. La serbarea din Putna, în 1871, el era *chelariul peste vinuri*, a ținut totul în ordine, dar l-a durut purtarea lui Xenopol și a izbucnit (cf. dosarul). Clasa a VII-a și bacalaureatul le-a făcut în Năsăud.

<Membru> Activ în „Arboroasa “: 1875/6-1876/7.

În 1875/6 e *Controlor* și se produce cu un studiu istoric: *Formarea de staturi române în secolul al XII-lea* (cf. dosar 63). În 1876/7 e în ambele sem<estre> *Vicepreședinte*, conduce și mai ades societatea, căci preș<edintele> Ciprian Porumbescu era prea ocupat cu muzica sa. În memorabila șed<ință> a com<itetului> din oct. 1877 el propune să se trimită la Iași cunoscuta telegramă a „Arboroasei“, împlinindu-se 100 ani de la uciderea lui Grigorie Ghica Vodă, care protestase la timpul său contra răpirii Bucovinei. El expediază telegrama, e arestat la 16 noem. 1877, se apără cel mai dârz, are adesea conflicte cu procurorul Mehoffer, e, în fine, achitat, dar e eliminat pe un an de la universitate.

Pleacă la Iași, la fratele său Ambrosie și devine acolo profesor pentru limbile greacă și latină, numindu-se *Zaharia Detruncheatul*.

După un an e rechemat la studii la Cernăuți, ia licența și se însoară. Nunta e în casa lui V. Bumbac în Suceava. La primul bal al „Junimei“ ea**** apare cu verișoara ei,

* Actualmente, Hotel „Verhovina“.

** Ieșirea din oraș.

*** Drapelul austro-ungar.

**** Elena Niculiță.

Maria Cerneavschi, sora lui Leon, în costum național. Zaharie devine catehet în Sirete în urma lui S. Fl. Marian, transferat la Suceava. Oamenii învățați cu Marian îi aduc folclor și Elena devine scriitoare (1883). Ea joacă teatru în Cernăuți în *Cărăbușul* de Stamate Cirea și Zaharie devine paroh în Mihalcea, unde reușește, după o muncă de 30 ani, să reorganizeze satul, să introducă școală românească, să înființeze bancă și prăvălie românească. Se înființează filiala Soc<ietății> „Doamnelor române“, „Soc<ietății> „Mazililor și Răzeșilor“ etc. Puhoiul slav se oprește la Prut. Ca secretar al Soc<ietății> politice „Concordia“, dezvoltă o activitate deosebit de rodnică, colaborează cu dr. Gh. Popovici și dr. Valeriu Braniște. Ca jurnalist a redactat *Gazeta Bucovinei*, *Sentinela* (împreună cu M. Teliman), colaborează la *Timpu* și la foile clericale *Dreptatea*, *Candela* etc.

În 1878/9 e membru sprij<initor> al „Junimei“, după acte intrate 1911/12, m<embru> onorar la „Dacia“.

După război e numit consilier consistorial în Cernăuți, împreună cu prietenul său de suferință C. Morariu. O boală de rinichi – urmată de uremie – îl răpune pe acest luptător aprig la 17 iulie 1920. E înmormântat în Cernăuți și are un monument unic în felul său. Soția îi venerează amintirea.

21/I </1>931
Cron<icarul>⁵
(p. 66-67)*

Nr. 47. Teodor V. Ștefanii

jur<ist> absolvat membru extraordinar⁶

Dosarele <nr.> 47 și <nr.> 726.

După o tradiție – confirmată abia mai târziu printr-un hrisov, – familia Ștefanelli este originară din Transilvania, iar numele adevărat al ei este Ștefănuță. Ascendenții acestei familii imigrate în Bucovina s-au așezat în orașelul Sirete, iar siretenii, cunoscând originea familiei îi numeau pe membrii acesteia „ungureni“. În matricolele (mitricele)** parohiei ortodoxe a Siretului, coborâtorii din această familie au fost trecuți cu numele de „Ștefaniuc“. Astăzi nu se mai poate constata cu siguranță, dacă schimonosirea numelui de familie în matricolele parohiei se datorește faptului că preotul respectiv, slav de origine, n-a auzit bine numele familiei sau dacă anume l-a schimonosit. Asta din urmă e mai verosimilă, căci după ocuparea Bucovinei de către austrieci s-a lățit slavismul în Bucovina, numele românești se slavizau de autorități și preoți de origine slavă.

Nevroind să poarte un nume slav, frații *Juvenal* și *Teodor V. Ștefanelli* solicită, în numele familiei, schimbarea numelui Ștefaniuc în Ștefănescu. Cererea, se înțelege,

* Aici și în continuare, numerele din parantezele de la sfârșitul articolelor vor indica paginile din volumul respectiv al *Albumului Mare*.

** Certificate de naștere.

a fost respinsă, căci guvernul<ui> austriac, protectorul slavismului, nu-i convenea un nume curat românesc „Stefănescu“. Frații intervin din nou, cerând schimbarea numelui Stefanuic în Stefanelli – cu sufix italian. Cererea e admisă.

După vreo 20 de ani, moare în Sirete tatăl acestor doi frați, *Vasile Stefanelli*; Teodor, fiul său, scotocind prin toate unghiurile* și podul casei, află un hrisov familiar scris de o autoritate din Transilvania, pentru unul din strămoșii familiei, în care hrisov familia este numită „Stefănuță“.

Frații Juvenal și Teodor V. Stefanelli, consultându-se, ori de n-ar fi bine a cere rectificarea numelui conform hrisovului aflat, au convenit a renunța la această idee, căci erau deja sub numele Stefanelli, prea bine cunoscuți în Bucovina și peste hotare <.....>

Teodor V. Stefanelli – [...] fiul lui Vasile Stefanelli, starostele breslei cojocarilor din Sirete, s-a născut desigur în Sirete. Studiile universitare le-a făcut la Facultatea Juridică din Viena, a fost membru al „României june“, contemporan și prieten cu Eminescu – cf. *Amintiri despre Eminescu* – colaborează cu acesta, Slavici și Xenopol la *grandioasa serbare din Putna, 1871*.

Ca tânăr magistrat vine la Cernăuți în timpul cel mai critic pentru viața studentescă română – 1875, când Bucovina capătă universitatea – strânge în jurul său, într-un birt, pe tinerii studenții și le povestește despre „România jună“ și îi câștigă pentru ideea de a înființa o soc<ietate> acad<emică> română „Arboroasa“ – cu fond și formă românească.

Viața stud<ențească> română din Cernăuți scapă de *flaus, cerevis, scrimă* etc.** (Cf. rapan*** al „Junimei“ pro 1908-1926, p. 9 sqq). El intră în „Arboroasa“ ca membru extraordinar, e *membru fără funcție în Comitetul ei*, ține o prelegere: *Principiul naționalităților în sec. XIX și starea culturală a Românilor din Bucovina*.

Teodor V. Stefanelli e în toate *Îndrumătorul, Sfătuito*rul vieții studentești române din Cernăuți.

A sprijinit „Arboroasa“, după apunerea ei „Junimea“; e autorul imnului festiv: *În țara mândră a fagilor*; el a *alcătuit statuetele „Arboroasei“*. Fiind starea materială a „Junimei“ slabă, se înființează la inițiativa lui, în 1911, Clubul M<embrilor> Emer<itați> ai „Junimei“. M<embrii> emer<itați> încep a solvi regulat taxe, veniturile cresc.

Primul președinte al Clubului e ales Teodor Stefanelli. El rămâne în această calitate până la izbucnirea războiului. M<embrii> sprijin<itori>. 1911/12 – 1913/14 – numit m<embrii> *onorar*, în adgen**** din 2/XI 1890.

Interesantă e epistola de mulțumire: Cf. *acte intrate 1890/91*.

Tudor tată<l> era, în 1911/12<și> 1912/13, preș<edintele> „Clubului“, <iar> fiul *Aurel*, preș<edintele> „Junimei“ active. Și ce bine mergeau treburile!

Era membru al „Academiei Române“, consilier aulic i. v.

A murit în vârstă de 71 ani, la 23/VII 1920, în Fălticeni.

31/XI <1> 929.

Cron<icaru>

(p. 71-73)

* Ungherele.

** Practici din ritualul societăților academice tradiționale.

*** Rap<ort> anual.

**** Adunarea generală.

Nr. 175. Isidor Stefanelli

stud<ii> jur<idice>⁷

Dosar <nr.> 175.

[...] Tatăl lui Isidor, *Juvenal (Ioan) Stefanelli* era fiul cel mai mare a<|> lui Vasile și a<|> Elisabetei Stefanelli din Sirete. El s-a născut acolo <în> 1834. După terminarea liceului din Cernăuți se înscrie la Institutul Teologic din Cernăuți...

Carierea preoțească o începe ca cooperador din Sirete și catihet la școala primară de băieți și fete, trece apoi la școala primară ort<odoxă> or<ientală> din Cernăuți în aceeași calitate, pe urmă fu numit prof<esor> de religie la liceul din Cernăuți și *docent* universitar*.

Intenționându-se de a crea și în România o facultate teologică, Ministerul Instrucțiunii din vechiul Regat trimite, începînd cu anul 1883, o pleiadă de preoți, cei mai mulți dintre ei bursieri ai Statului, la Facultatea Teol<ogică> din Cernăuți, obligându-i de-a studia aici teologia, a lua doctoratul, ca mai apoi să fie numiți profesori universitari la facultatea din București în momentul cînd numărul lor va fi suficient.

Toți acești bărbați trimiși de statul român la Cernăuți au fost membri ai „Junimei” și școlarii lui Juvenal Stefanelli, în a cărei casă ospitalieră erau cei mai deși și mai bine văzuți musafiri; mai că toți din ei au ajuns prof<esori> univers<itari> sau arhi<e>rei; așa *Canon Aramescu Donici* (nr. 147⁸) fost Mitropolit Primat; *Atanasie Mironescu*, ctitor al „Junimei”; Petru Georgescu (nr. 106), azi Mitropolit Pimen; *Gherasim Timuș*, *C. Chiricescu* (nr. 207), *Ioan Cornoiu* (nr. 89), *Varlaam Răileanu* (107).

Statul român, avînd nevoie de cărți religioase didactice, se adresează arhim<andridului> Juvenal Stefanelli și acesta le scrie și trimite manuscriptele Minis<terului> Instrucțiunii din București.

La universitate preda „Catihetica”. A publicat: *Catihetica bisericii dreptcredincioase răsăritene*, Sibiu, 1879; *Catehesa, tratînd istoria biblică a Test<amentului> vechi*, <indescifrabil> a Testam<entului> Nou și *Cateheza, tratînd învățăturile dogmatice și morale ale bisericii*. Toate patru opuri premiate de Acad<emia> Română. Regele Carol I-a decorat cu „Benemerenti” cl. I.

Juvenal Stefanelli moare în vîrstă de 80 de ani, la 1914, 31 iulie, cînd în acest oraș se declară mobilizarea generală.

Isidor, fiul lui Juvenal, s-a născut în Sirete la 18/30** ianuarie 1865, face liceul în Cernăuți.

Junimean activ: 1883/84 – 1886/7.

În 1883/4 e cassar***, în 1884/5, controlor, în 1885/6, sem. II, *vicepreședinte*, ales cu 13 voturi, în 1886/7.

* Funcție echivalentă astăzi cu cea de conferențiar universitar.

** Stil vechi și stil nou.

*** Gasier.

Președinte al „Junimei“.

A vorbit la Comers⁹ pentru Societatea pentru Cultură, „Armonia“, poate și pentru „Concordia“; e ales în comisiunea pentru „Coment“; în 29/VI 1887 <ales> în delegația pentru audiență la principele moștenitor Rudolf. Era orator talentat....

Ține două prelegeri, resp<ectiv> trei (sic!):

1. *Regulamentul Organic și administrațiunea rusească în Țările Române“.*

2. *Notițe relative la administrațiunea internă a Țărilor Române în jumătatea primă a veacului XIX;*

3. *Administrațiunea Justiției în Țările Române în jumătatea primă a veacului XIX.*

Numit emeritat: 23/XI 1887.

Fost m<embru> sprijin<itor>: 1897/8 – 1901/2, 1906/7, 1907/8, 1912/13, 1913/14.

După ședplen* din 21/V 1905 a donat „Junimei“ un orar de părete.... Const. Berariu propune numirea lui de m<embru> *onorar*, „fiind un sprijinitor și binefăcător al Soc<ietății> de lung timp încoace“.

Intră în procuratura de finanțe ca Dr. jur<ist> avansând până la procurator; de la 1926 în pensie, avocat în Cernăuți, locuiește în Căminul „Junimei“.

Jerfe p<entru> „Junimea“: pentru Cămin 200 lei pro 1919, până în 1929.

19/I <1> 930

Cron<icarul>

(p 222-229)

Nr. 174. Eusebie Stefanelli

stud<ii> jur<idice>

Dosarul <nr.> 174 și <nr.> 47, cf. <nr.> 175.

S-a născut în Sirete <la > 1863, fiul lui Juvenal <și> fratele lui Isidor și Claudiu Stefanelli.

După ce a terminat liceul din Cernăuți, devine membru activ al „Junimei“: 1883/4 – 1885/6.

Deși licențiat în drept, nu vroește să îmbrățișeze cariera de funcționar de stat, cum era pe atunci obiceiul, ci se dedică jurnalisticii, care-l atrăgea deja pe timpul studiilor sale universitare. Pe atunci, el și cu fratele său Isidor erau studenți. Se decide în Suceava de a scoate o foaie politică. Acolo se aflau Tudor V. Stefanelli, magistrat, Stefan Stefureac, prof<esor>, Simion Florea Marian, prof<esor>, Const. Cosovici, prof<esor>, și Lazăr Grigorovici, magistrat.

Foaia apare sub numele *Revista politică* și se tipărește în Cernăuți. Redacția e în Suceava.

* Șed<ință> plen<ară>.

Trebuia deci cineva în Cernăuți să ia asupra sa corectura și expedierea foii. Asta o fac frații Eusebie și Isidor Stefanelli. Ei primesc autorizația de a introduce în foaie știri mai noue și articole de interes obștesc, eliminând din manuscrisele sosite din Suceava articole de cuprins mai puțin actual.

În urma acestei ocupații, Eusebie rămâne jurnalist de profesie, colaborând la toate ziarele politice române, care apar în Bucovina și informându-i pe Pompiliu Pipoșiu, Gheorghe Bogdan->Duică, Dr. Valeriu Braniște (aduși din Ardeal), asupra stărilor din Bucovina.

Moare la 14/II 1905 – după moarte devine membru fondator.

15/XI <1>929

Cron<icărul>

(p 220)

Nr. 49. Teodor Bujor

stud<i> phil<osofice>

Dosarul <nr> 49.

Familia Bujor e originară din comuna Berhomet pe Sirete, fostul județ Vijnța. Sunt țărani.

Spița neamului: Gavrik Bujor, Vasile [...] Constantin (Costaș), [...] Teodor.

S-a născut la 15 februarie 1855 [...], cercetează cu fratele său Nicolai, cu mai mulți veri și alții, școala sătească creată <în>1861/2, învățând aici limba ruteană, ceva germană, în urmă și cea română, unii din ei, cel dintâi el însuși. Religia o avea Grigori (Hrețco) Procopovici.

Venind la ultimul examen anual și neuitatul boier Alexandru baron Wassilko-Serecki, Toader citește frumos din cartea românească, primește ca premiu o biblie și un florin nou de argint, iar Costaș Bujor primește sfatul să-și dea băiatul la școală la Cernăuți.

În toamna anului 1864/5 intră el la „Școala normală de căpetenie“ din strada Gen<eral> Prezan de sub conducerea cons<ilierului> V. Ilasievici, cu învățătorii: Gh. Constantinovici, *Nicolai Ieremievici-Dubău*, *Ioan Litviniuc Liteanu*, Stefan Bărbuță etc.; o absolvă în 1865/6 cu distincție.

În 1866/7 intră la liceul din Cernăuți de sub conducerea directorului Stefan Wolf, catehet fiind arhim<andridul> Veniamin Iliuț (cf. nr. 19), iar profesor de limba română dr. Ion Gh. Sbiera.

Din cauza unei boli de ochi pierde un an, trece bacalaureatul în 1875. Vroia să studieze teologia, dar fiind asetat, decanul facultății teologice, Vasile Mitrofanovici, cu toată bunăvoința, nu-l putu primi în seminar – după legile de atunci, până după espirarea anilor de miliție. Se înscrie deci la filosofie, alegând de obiect limbile clasice.

Membru activ în „Arboroasa“: 1876-7, în „Junimea“: 1878/9 – 1879/80.

Cunoaște toată povestea „Arboroasei“, a asistat tot timpul la „procesul Arboroasei“.

Teodor Bujor e primul *cassar* al „Junimei“, în 1878/9, iar în 1879/80 este ales *președinte al Junimei*.

El cunoaște și povestea înființării „Bucovinei“. La începutul „Junimei“ se iscase între membrii ei o dezbinare din cauza dorului unora după chipiul burșilor germani. Între ei erau mai cu seamă Stefan Cocinschi (cf. nr. 51), nepot al episcopului Teoctist Blajevici, Alexandru Popovici (cf. nr. 76), fiul unui învățător din Suceava.

În vacanțele Crăciunului, 1879/80, deciseră „aderenții chipiului“, fără știrea celorlalți membri, să înainteze guvernului Statutele noii soc<ietăți> „Bucovina“, cu motivul că „Junimea“ e dizolvată și averea ei trece la „Bucovina“.

Spre norocul „Junimei“, se aflau pe atunci Metodie Luția, tata lui Orest, și Amfilochie Turturean, în Cernăuți. Auzind acești doi despre isprava „buchejilor“, îi trimit la Berhomet, unde petrecea Teodor Bujor vacanțele, o telegramă, citându-l la Cernăuți.

Sosind Teodor Bujor, se duseră toți trei la guvern și aflaseră de la consilierul Wazl, că într-adevăr statutele bucovinenilor sunt înaintate cu referatul sus indicat. Wazl dădu ascultare protestului celor trei în numele „Junimei“ și sfatul de a înainta imediat guvernului acest recurs, fiind termenul cel mai suprem pentru afacerea numită.

Așa a scăpat „Junimea“ în ultimul moment de dizolvare, intenționată de samavolnicia nemaipomenită a fraților rătăciți.

Partea aceasta a dosarului se finește** cu recunoașterea „Junimei“ ca „Societate admirabilă și model în toată privința“ și cu cuvintele: „Vivat, crescat, floreat Junimea“.

Numit emeritat în 10/11 1880, roagă, <în > 1909/10, demisia cu Iancu Cuparencu și Stef. Volcinschi, dar o retrage. Fost m<embru> sprijin<itor>: 1882/3, 1912/13, 1913/14/.

A fost prof<esor> în Cernăuți (1880-1883), în Suceava (1884-1888), Cernăuți. Lic<eul> I (1888-1901), de la 1901-1906 la filiala Liceului I, azi Lic<eul> „Aron Pumnul“, de la 1906 director al acestui liceu până la pensionarea sa, cu titlul de Consilier guvernial, fost președinte al „Armoniei“, membru al Soc<ietății> p<entru> Cultură.

În 1914 e mobilizat, luptă la Nadworna în Galiția, la Kolomea și Kossow. La partea sendentară lucră la cenzură; de la 30/IX 1918, căpitan.

E ofițer al „Coroanei României“ și „Steaua României“. Medalia p<entru> merite bisericești cl. I. A avut și „Signum laudis“, „Ordinul Francisc Iosif“ cu săbii etc.

Bătrânețele i-au adus pensionarului amărăciuni. Pensia lui e mai mică decât leafa foștilor săi servitori. Singurul fiu a trecut în lagărul german. Evlavios din fire, ține mult la „Junimea“ și vine la întreprinderile ei. Cartea jertfelor în ordine!

5/XI 1929
Cron<icarul>
(p. 75-76)

* Membri ai Societății „Bucovina“.

** Se sfârșește.

Nr. 172. Ioan Popovici

stud<ii> theol<ogice>¹⁰

Dosarul <nr.> 172.

<Vezi> spița neamului <la> nr. 142.

S-a născut la 14 ianuarie 1861 în comuna Rușii Mănăstioarei, jud. Suceava, ca fiul cel mai mare al parohului Leon Popovici. Acest<a > din urmă a fost descendent în linie directă al faimosului „Popă Andrei“ de la Uidești, refuzatorul îndărătnic al jurământului de credință față de Austria în luna octom<brie> 1777. El a trecut în Moldova.

Ioan Popovici a început liceul în Suceava, l-a terminat la Cernăuți.

Junimean *activ*: 1883/4 și 1884/5.

Numit emeritat: 10/XI 1919.

A fost decretat cooperator la parohia Rușii Mănăstioarei, unde după moartea tatălui său a rămas administrator parohial până la 1892. Aici a stăruit la terminarea bisericii parohiale, începute de tatăl său și sfințite în vara anului 1891 de Mitropolitul Silvestru.

De la 1892-1894, luna maiu, păstorește în parohia Ipotești, lângă Suceava, unde începe o aprigă campanie antialcoolică, terminată în 1893, prin prestarea jurământului tuturor capilor de familie de a se lepăda pe trei ani de beție și turnarea la Moscova a unui clopot numit „Tresvia“, ce se află și astăzi în clopotnița bisericii din Ipotești.

Păstorește în Negrileasa și Gălănești (lucra cu Atan. Gherman pentru participarea preoților la meetingul de protest contra lui Bourguignon), apoi Măzărăești. De la 1906 se află ca paroh în Fundu Moldovei, jud. Câmpulung Moldovenesc, esoperând aici zidirea a 2 case parohiale și renovarea bisericii sale parohiale cu hramul Sf. Nicolae.

A dat „Junimei“ 3 fii: Traian, fost președ<inte>, Leon și Eugen.

Jertfe pentru Junimea: pentru Cămin 200 lei, 1920; 200 lei – m<embru> fondator – pro 1921-1927; de la 1928, *membreu sprijinitor* cu 200 lei anual.

7/XI <1> 929

Cron<icarul>

(p. 219)

Nr. 149. Dumitru Burac

st<udii> theol<ogice>¹¹

Dosarul <nr.> 149.

S-a născut în Ipotești, la 10/X 1854 (nu în Mitocul Dragomirnei, jud. Suceava), din părinți plugari: Ioan și Maria, născ. Reguș din Ipotești.

Numele Burac înseamnă „sfeclă“. A cercetat liceul din Suceava, dar în 1875 era atunci în clasa a VI-a de liceu, fu asentat. În loc de 3 ani, cum era prescris, din cauza războiului din Bosnia (1878), a servit patru ani și 4 luni, până în anul 1880.

Reîntors, a început iarăși a studia. Termină liceul.

Junimean activ: 1882/3 – 1883/4.

Roagă primirea în Soc<ietate>, ca stud<ent> la phil<osofie>, la 6/II 1883; e primit la 18/III 1883. În 1883 e membru numai în sem<estrul> I.

Numit *emeritat*: 16/XI 1919.

Căs<ătorit> la 12/XI 1887 cu Alexandra, fiica protopesv<iterului> Gh. Grigorovici din Ipotești și a soției sale Domnica, născ<ută> Hacman.

În 1905 e ales de Congresul preoțimei din Bucovina să conducă deputația de 3 preoți la împăratul Franz Iosif, cu rugarea de a majora congrua. A făcut asupra împăratului o impresie foarte bună – avea pe piept o decorație de războiu – încât acesta mai vorbi cu D. Burac câteva minute asupra campaniei din 1878, spunând la urmă: „Es freut neich<indescifrabil> was möglich ist, wirdgeschehen“.

Congrua s-a majorat cu 100%. În 1909 e numit paroh în Cuciurul Mare, comuna cea mai mare din Bucovina, ajunsă pe mâna rutenilor.

Prin muncă încordată, jertfe și tact deosebit, în timp scurt a recucerit totul ce era pierdut. Cu ajutorul lui, Comitetul comunal devine iarăși român și cele două școli de câte 6 clase.

Din 1919 nu mai există în Cuciurul Mare clase rutene. Copii n-a avut – gijește de nepotul său, pr<eotul> Isidor Grigorovici.

A donat p<entru> cămin 250 lei, pe o altă listă: pro 1920-1927, p<entru> rap<ortul> an<ual> suprasolvit: 50 lei.

1/XI <19> 29

Cron<icarul>

(p. 196)

Nr. 217. George de Gallin

stud<i> jurid<ice>¹²

Dosarul <nr.> 217.

S-a născut în Rușii-Moldovița, jud. Câmpulung, Bucovina, din părinții Dimitrie Gallin, paroh, și Maria. A urmat liceul în Suceava, iar bacalaureatul l-a trecut la liceul din Rădăuți. Stagiul militar l-a făcut la Reg<imentul> 16 husari „Contele Clamgall“ din Cernăuți, avansând la gradul de sublocotenent.

Era, cum spun contîmpuranii, cel mai frumos „voluntar“ din tot Cernăuțul.

<Membru> Activ: 1885/6 – 1887/8.

Primit la 19/XI 1885. În 1886/7 e ales în delegațiunea pentru audiență la Kronprinz Rudolf. El e inițiatorul pentru Comisiunea pentru așa-numitul „Coment“ (cf. *ședplen* din 29/X 1887 și *Cronica*).

În 1887/88, sem<estrul> I, e *secretar* II, ales cu 15 voturi, reprezintă „Junimea“ la Comersul Soc<ietății> Acad<emice> „Hygiea“ din 27/XI 1887 (în sem<estrul> II).

Președinte al „Junimei“.

ales prin sorți (cf. Cronica); e membru în Comisiunea pentru schimbarea statutelor. A fost mai adesea interpelat, dar s-a apărat foarte bine.

Sub dânsul s-a strămutat – pe scurt timp – „Junimea“ din Reședință* în strada Domnească (azi Iancu Flondor). El a introdus: 1. cuvântul „bădiță“ ca denumire a membrilor emeritați; 2. *emblema „Junimei“*, afișată pentru prima dată la serata din Rădăuți, la <indescifrabil>. Din cauza astă a avut de furcă cu opoziția, în prima linie cu Ion Bumbacu; 3. El donează societății o panglică lată (eșarfă) tricoloră.

Numit emeritat la 3/XI 1888.

Memorabilă e epistola lui din 17/XI 1888. După ședcom** din 11/XII 1902, a colectat pentru Societate 84 cor<oane>, (pe atunci sumă mare – n.c.***). Lua în 1902/3 foarte ades parte la ședințe.

În 1902/3 are un conflict cu m<embrul> activ G. Bărtoiu și roagă demisia din emer<itat>.

În ședcom. din 15/XI 1905 (pag. 115) pledează: – președintelui să i se dea un feliu de cheltuială de reprezentățiune pentru timpul cât e activ, de 15 fl<orini> lunar. Propunerea cade. (Constantin Șandru e contra).

În 1912/13 dăruiește „Junimei“ pentru localul ei <din> str. Domnească: un registru pentru actele intrate, unul pentru acte ieșite, pentru ședcom., pentru ședplen., Stema (emblema) tricoloră cu circolul în mijloc, un joc de șah, un joc de domino, 2 pahare de apă, 2 scrumiere.

Ține la ordine, putrare cinstită și maniere ireproșabile; adesea deci președinții „Junimei“ îi cereau sfatul ca unui „magister elegantiarum“.

Fost membru sprijinitor: 1900/1, 1911/12, 1919/14 [...]

A fost mult timp secretar la Consulatul român din Cernăuți și a murit la 21 sept. 1921 în Cernăuți ca, consul al României Mari, visată de el.

„A iubit Junimea cu o pasiune entuziastă care numai cu greu putea fi înțeleasă de generația studenților de azi“.

E ctitor al „Junimei“.

25/XI 1929
Cron<icarul>
(p. 268)

Nr. 228. Victor G. Hnidei

stud<ii> jurid<ice>¹³

Dosarul <nr.> 228.

Își trage obârșia din vechea familie românească „Mohorâtu“ din ținutul Colacii, unde era deja introdusă în uricele sec. al XVII-lea prin localitățile Vrânceni, Chisăalău, Clivodin etc.

* Reședința Metropolitană.

** Șed<ința> com<ună>.

*** Nota cronicarului.

Abia administrația slavă, când Bucovina era supusă Galiției, a reușit să schimbe numele „Mohorâtu“ prin traducerea înțelesului, în cel de „Hnidei“. Hnideii sunt deci răzeși români.

Victor s-a născut la 26 iunie 1867 în Cornești, jud. Storojineț, ca fiul cel mai mic al preotului Gh. Hnidei și al Mariei, născută Ianovici, fiica prof. univ. Vasile Ianovici. Liceul l-a absolvit în Cernăuți.

<Membru> activ: 1885/5 – 1889/90

Primit în ad<unarea> gen<erală> din 1/XI 1886 „ca intrat la începutul anului“.

În 1887/8, sem<estrul> I, e *Bibliotecar*, ales cu 18 voturi [...].

Numit emeritat 2/11. 1890.

[...] Ca dr. jur<ist> a fost scurt timp în serviciul magistraturii, a trecut în 1894 în serviciul Căilor Ferate ale Statului la Direcția din Stanislav, trece în 1896 la Min<isterul> Căilor Ferate din Viena. El organizează și conduce Direcția Regională C. F.^{*}, nou înființată, în Bucovina, o desface de administrația galițiană, o organizează ca tip model și independent (1902-1908).

În acest timp mulțumită stăruințelor sale, s-a construit (din inițiativa și după propunerile sale) *Gara Mare din Cernăuți, Atelierele C. F. Palatul C. F.* etc. În 1908, e rechemat la Viena, însărcinat cu reforma administrativă a C<ărilor> F<erate>. Grație priceperii și muncii sale ajunge încă sub Austria Consilier aulic, primește Ord<inele> „Coroana de fier“, „Sf. Leopold“, „Francisc Iosif“ (comandor etc.)

După prăbușirea Austriei a condus Comis<ia> de lichidare din Viena, Secretariatul de Stat p<entru> Comerț, în Cernăuți, e numit membru în multe comisi, în 1920, conferențiar universitar, Secret<ar> gen<eral> la Min<isterul> Comunicațiilor etc. De la 1921 pens<ionar>.

Jertfe p<entru> „Junimea“: pentru Cămin, 500 lei. Totalul colectei: 5700 lei; pro 1919-1925; în total 615 lei; de la 1926 – *Membru sprijinitor cu 500 lei anual*.

7/XI 1929
Cron<icarul>
(p. 281)

Nr. 288. Nicu cav. de Flondor

stud<ii> jur<idice>

Dosarul <nr.> 288

Fratele lui Tudor și Iancu Flondor.

Nicu e fiul cel mai mic al boierului din Storojineț, Gheorghe cav. de Flondor, și al soției sale, Isabella.

Membru activ: 1889/90 – 1894/5 sem<estrul> I.

Roagă primirea la 1/X 1890, primit în ședplen din 16/X 1890.

* Direcția Regională a Căilor Ferate.

Funcțiuni în comitet sau secții n-a ocupat, după câte știu e membru emeritat.
În 1900, când lupta pentru tricolor, își ajunge apogeul – Guvernorul Bucovinei, fiind faimosul baron Bourguignon (cf. Rapan pro 1908-1925, p 25). Nicu Flondor, funcționar de administrație, e președintele Comitetului aranjator al Balului „Junimei”. Provocat să renunțe la acest post de onoare, el renunță la serviciul statului și vine la bal.

Pentru acest gest de mândrie națională e numit

Membru onorar în Ad<unarea> gen<erală> extraord<inară> din 3/VI 1900.

În războiul mondial era caporal sanitar la Cernăuți. Rușii l-au dus în Siberia¹⁴. Ca președ<inte> al Comisiei interimare a dat „Junimei” parcela din str. Alth. pentru zidirea unui cămin studențesc.

Jertfe pentru „Junimea”: pro 1919: 100 cor<oane>; pro 1920-1927 – pro 1928: 400 lei. De la 1929, membru sprijin<itor> cu 1000 lei.

22/I 1930
Cron<icarul>
(p. 348)

NOTE

1. Apelul a fost semnat de Traian Cantemir cu funcția de secretar I (de externe) în Comitet. Dr. Traian Cantemir trăiește și acum în Iași.
2. Nu va figura Dimitrie Onciul, primul președinte al „Junimei”, întrucât biografia sa a fost deja abordată în *Glasul Bucovinei*, nr. 1/1995, p. 27.
3. Arhivele Statului, Iași, Fondul „Frații și Arcadie Dugan”, dosar I, *Albumul Mare* (mss) cuprinzând date biografice, însoțite de fotografii asupra membrilor Societății Academice „Junimea” din Bucovina, vol. 1, de la <dosarul intern> nr. 1 până la <dosarul intern> nr. 400 – 480 p.
4. Articolul cuprinde fotografiile lui Z<aharie> Voronca și Elena Niculiță Voronca.
5. „Cronicarul” e numele cu care semnează Arcadie Dugan – cf. *Șematismul „Junimei”*, Arhivele Statului Iași, fondul frații Dugan, – dosar 14, 19.
6. Articolul cuprinde 4 fotografii:
 - a) Vasile Ștefănuță, născut în 1818, starostele blănarilor din Sirete – a murit în 1896, în vârstă de 92 ani;
 - b) necomentat – probabil Elisaveta, soția lui V. Ștefănuță;
 - c) Tudor Ștefanelli – tânăr magistrat;
 - d) Tudor Ștefanelli, ctitor al „Junimei”.
7. Alăturăm dosarului nr. 47, alte două dosare – nr. 174 și nr. 175 – de la pagini mai îndepărtate, pentru a oferi imaginea completă a familiei Ștefanelli. Pagina 222 e consacrată integral lui Juvenal Ștefanelli, tatăl lui Isidor.
8. Nr. 147, adică numărul de dosar din *Albumul Mare*. La fel nr. 106, nr. 207, nr. 89, nr. 107.
9. Comers – cf. *Șematismul Junimei*: „Adunarea generală festivă a tuturor junimenilor și a aceluia care sunt pentru „Junimea”. Pe parcurs a suferit modificări.
10. Articolul conține o fotografie: *Protoierul* Ioniță Popovici.
11. Articolul conține 2 fotografii:
 - a) Ca arhimandrit mitrofor;
 - b) Dionisie în mănăstirea Dragomirna.
12. Articolul conține 3 fotografii:
 - a) Ca husar;

- b) Soția (probabil);
- c) Tatăl cu feciorii săi.

13. Articolul conține 1 fotografie: Dr. Victor Hnidei, oficer al ord. Steaua României [...], 1928.

14. În amintirile sale, Ilie Dugan relatează despre o întâlnire cu Nicu Flondor la întoarcerea lui din prizonieratul rusesc din Taşkent, în trenul care îi duce, pe unul, la Palanca (stația de graniță cu Ardealul), iar pe celălalt, la Viena. Eliberat prin schimb cu un rus, era îngrijorat de soarta ce îl aștepta la destinație.

Din uniforma militară austriacă își confecționase haine civile (aducea cu el ca amintire oala afumată în care își făcuse ceaiul cât a stat în lagăr și ultima bucățică de zahăr).

Aflând de la Ilie că țara se pregătește de război contra Austro-Ungariei (era în primăvara lui 1916) spuse: „Apoi dacă-i așa, atunci să deie Dumnezeu bine!”.

Ulterior Ilie a auzit că în Viena „a fost acuzat de trădare de patrie și tradus în fața Consiliului de Război, care însă l-a achitat. După 1918, reîntors în Cernăuți, el și-a scris amintirile din timpul prizonieratului rusesc, în ziarul *Glăsuț Bucovinei* din Cernăuți. Baronul Nicu Flondor a fost în era românească primar al orașului Cernăuți, în care timp au apărut pe piețele orașului numeroase chioșcuri și pe locul unde mai târziu, între Templu (azi Cinematograful „Cernăuți”) și Teatru s-a ridicat Palatul Culturii – un careu de chioșcuri (bude) numite de populație „Budenitul nou“.

„La a doua evacuare a Cernăuților, el să se fi refugiat pe lângă Brașov, unde să fi murit prin 1948 (fără posibilitatea de-a verifica aceasta)”. (Informațiile sunt extrase din manuscrise aparținând familiei).

SUMMARY

The author intends to present a documentary serial in several issues of our review, about outstanding members of the „Junimea“ Academic Society in Cernowitz (from its foundation in 1878 to the semicentennial of 1928), using the documents of the „Frații Arcadie & Ilie Dugan“ Fund of the Archives in Jassy. Concentrating on the „Junimea“ members who, as active, merited or honoured members, have distinguished themselves by an activity surpassing that framed within the statutory limits of the compulsoriness, and which was carried on a larger, superior scale in the literary, educational, political or social domain, the author chooses to begin with the older ones, who had initially been members of the „Arboroasa“ Society and who are included in the „Big Album“ (mss), vol. I. Published here for the first time, this material can be of great use for a future history of Bukovina.

MAEȘTRI AI FILOLOGIEI ROMÂNE DIN BUCOVINA

Acad. Nicolae Corlăteanu

Chișinău

În cele ce urmează am de gând să prezint în mod succint două portrete ale unor reprezentanți de vază ai filologiei române bucovinene, care au activat în perioada interbelică. Este vorba de Al. Procopovici și Chr. Geagea, despre care s-a vorbit puțin în știința noastră filologică.

1. ALEXIE (ALECU) PROCOPOVICI s-a născut la 14 martie 1884 la Cernăuți într-o familie de intelectuali, care-și trăgea sorgintea încă de la Dimitrie Cantemir (cum menționează însuși Al. Procopovici în al său *Mic tratat de lingvistică generală*). A viețuit 62 de ani și a decedat la 22 iunie 1946 la Cluj. Școala primară și cea secundară le-a absolvit la Liceul German (numit în perioada 1918-1940 și 1941-1944 „Aron Pumnul”) din Cernăuți, ca student al lui S. Pușcariu, specializându-se în limba română și filologie clasică. Ca profesor secundar predă la mai multe licee din Bucovina (Cernăuți, Sirete ș.a., 1906-1910). Doctor în litere în 1908 cu o temă din fonetică: *Despre nazalizare și rotacism*¹. Membru corespondent al Academiei Române la 5 mai 1919. După plecarea lui S. Pușcariu la Cluj, în 1919, Al. Procopovici devine profesor agregat, apoi profesor titular, din 1922 și până în 1938, când pleacă și el la Cluj.

Ca om de știință, Al. Procopovici a desfășurat în cursul vieții o activitate științifică destul de bogată. În 1914 (în colaborare cu S. Pușcariu), Al. Procopovici publică o bună ediție (dar fără un studiu filologic necesar) a lucrării diaconului Coresi *Carte cu învățătură*². În trei ediții (1932, 1936, 1942), Al. Procopovici a publicat *Cronica* lui I. Neculce în două volume³. Principalele lucrări ale profesorului Al. Procopovici privesc probleme de lingvistică generală, istorie a limbii și literaturii române, fonetică, morfologie, sintaxă, raporturile interdialectale.

În plan de lingvistică generală trebuie încadrat acel *Mic tratat de lingvistică generală*, foarte util pentru uzul studenților filologi și nu numai. Este de fapt prima încercare românească de a prezenta la noi tratatarea în general a problemei limbilor. Lucrarea aceasta a fost premiată de Academia Română. În 1989, C. Dominte a reeditat câteva capitole din acest *Mic tratat de lingvistică generală* în *Istoria gândirii lingvistice românești în texte comentate*, Partea a II-a (București, 1989, p. 304-324). Vezi și *Limba română* (Chișinău, nr. 4, 1992, p. 118-120).

Discutând probleme de lingvistică generală, Al. Procopovici a scris studiile: *Principiul sonorității în economia limbii*⁴, *Despre „ă” și „î”*. *Probleme de fonetică și fonologie*⁵.

Privitoare la morfologia și sintaxa română sunt de menționat: *Din istoria pronumelui în limba românească*⁶, *Din morfologia și sintaxa verbului românesc*⁷,

Pronumele personal în funcție morfologică verbală (Cluj, 1933). Relațiile dintre dialectele române au fost studiate de Al. Procopovici într-o recenzie amplă cu prilejul apariției monografiei lui Th. Capidan⁸.

Pentru uzul studenților filologi, profesorul cernăuțean a publicat un compendiu de istorie a literaturii vechi românești⁹, precum și un studiu în care a caracterizat epoca de mare importanță culturală a lui Matei Basarab¹⁰, fiind convins că începuturile scrisului românesc se datoresc curentului husit, răspândit prin traducerea cărților bisericești¹¹.

Influențele străine asupra dezvoltării trecutului nostru cultural Al. Procopovici le-a analizat într-o lucrare specială, intitulată *Limpeziri*¹².

Lucrări interesante în privința istoriei culturii noastre, semnate de profesorul cernăuțean, s-au publicat în cele mai diverse reviste ca: *Arhiva pentru științe și reforme sociale*, *Revista pedagogică*, *Ideea liberală* ș. a.

În timpul studenției mele cernăuțene am auzit și am dat examene la concursurile substanțiale și bine documentate ale profesorului Al. Procopovici: *Sistemul fonetic al limbii române și evoluția lui*, *Morfologia limbii românești*, *Probleme de derivație și sintaxă*. Problemele fonetice, ca și cele gramaticale erau tratate cu precădere în plan diacronic cu analiza minuțioasă a situației contemporane a fenomenului supus studierii.

E de subliniat în mod special faptul că profesorul, cu un adevărat pedantism, absolut necesar în cercetările filologice, acorda o deosebită atenție pregătirii științifice a studenților. Cu mare atenție alegea temele pentru tezele de licență, care în final trebuiau să apară ca anumite contribuții la studierea celor mai delicate și dificile probleme ale filologiei române. Se interesa mereu de mersul investigației tânărului cercetător, dându-i mereu sfaturi și sugestii pentru realizarea cât mai meritorie a lucrării, care să constituie un început în activitatea științifică a viitorului licențiat.

În ceea ce privește formarea și dezvoltarea limbii române literare, Al. Procopovici (ca și N. Drăganu, Th. Capidan, V.F. Sișmariov ș.a.) îl urma pe S. Pușcariu (din: *Istoria literaturii române. Epoca veche*), considerând, ca și N. Iorga, că diaconul Coresi, tipărind cărți bisericești la Brașov și Târgoviște, a redat, într-o formă modernizată, traduceri mai vechi din perioada primelor texte românești¹³. Cu vremea, S. Pușcariu și-a schimbat într-o oarecare măsură părerea, constatând că: „Spre deosebire de alte popoare, întâia traducere în românește a celor mai importante părți din cărțile sfinte – evangheliile, apostolul și psalmii înainte de toate – nu reflectează limba unui ținut, deosebit de graiurile vorbite în alte regiuni. Copiștii care ajutau ca manuscrisele să pătrundă pretutindeni nivelau deosebirile dialectale, ce nu erau prea mari, de altminteri. Astfel s-a creat, prin contribuția tuturor regiunilor românești, limba noastră literară, fixată prin cărți sfinte. Și tot această limbă, pătrunsă din biserică în graiul comun, a fost una din cauzele esențiale care a păstrat unitatea limbii românești în provinciile despărțite politicește veacuri de-a rândul”¹⁴. De altfel, în 1940, S. Pușcariu vorbea direct despre diferențele dintre textele maramureșene sau bucovinene față de cele brașovene¹⁵. Făcând cunoștință cu asemenea opinii ale maestrului său, probabil că și Al. Procopovici a stat în dubiu în privința teoriei lui N. Iorga despre filiația textelor noastre vechi. De aceea, când în 1937 i-am cerut profesorului cernăuțean o temă pentru teza de licență, el mi-a propus să mă ocup de problema filologică dată. În februarie 1940, prezentându-mi teza, am căutat – pe baza unei analize minuțioase, nemijlocite a textelor corespunzătoare din *Codicele Voronețean* și *Lucrul apostolesc* al lui Coresi (1563) – colaționând un text slav de sud și altul de est, controlând paralel

textul grecesc, latin și german (pentru înțelegerea mai deplină a frazei) – m-am străduit să argumentez că diaconul Coresi n-a apelat, în mod nemijlocit, în lucrul său la traducerea aflată în *Codicele Voronețean*. În lipsa lui Al. Procopovici (care încă din 1938 se transferase la Cluj), teza mea de licență a fost aprobată de comisia profesorală (L. Morariu, Gr. Nandriș, I. Nistor) cu mențiunea „magna cum laude”. Lucrarea însă n-a fost publicată din cauza evenimentelor din vara anului 1940 și a celor care au urmat.

După mai mulți ani, în 1957, am făcut cunoștință cu lucrarea bine argumentată a profesorului clujean Șt. Pașca¹⁶, care-l susținea pe Gr. Crețu (cel care aflase manuscrisul *Codicele Voronețean* în 1871). Șt. Pașca nega filiația celor două texte în discuție. Exprimându-și ideile principale din teza de licență, m-am inclus și eu în dispută, ajungând în polemică, publicând două articole^{17, 18} în contradictoriu cu Al. Rosetti. Aceste publicații ale mele au fost apreciate pozitiv în revista *Mitropolia Olteniei*¹⁹, în care, între altele, se menționa că „autorul aduce o contribuție nouă și interesantă pentru istoria literaturii noastre vechi”.

În ceea ce-l privește pe prof. Al. Procopovici, păstrez până astăzi instructivele sale îndrumări și sfaturi, pe care mi le dădea în legătură cu teza de licență pomenită. Cu deosebită grațitudine îmi amintesc figura acestui distins dascăl.

*

* *

2. Născut la 25 aprilie 1872 în comuna frunțașă Avdela din munții Pindului (vestul Greciei), *CHRISTEA GEAGEA* a trăit 71 de ani

și a trecut în lumea celor drepti la 29 octombrie 1943, la Cernăuți. Cunoștințele elementare le-a primit în satul natal, trecând apoi la gimnaziul din Ianina (NV Greciei), terminând liceul românesc din Bitolia, centru aromânesc puternic, numit și Monastir (în sudul fostei Jugoslavii). Studiile universitare le-a început la București, apoi – la îndemnul prietenului său bucovinean, viitorul poet Constantin (Taniu) Dracinschi – trece la Cernăuți. La Leipzig (Germania) se specializează în filologie romanică și în dialectologie sub conducerea profesorului Gustav Weigand. În 1910, Chr. Geagea își susține teza de doctorat, tratând noțiunile de „dovadă” și „jurământ” în limba română. Teza a fost publicată în 1911 în revista conducătorului său științific²⁰. Între 1911-1916, Chr. Geagea predă limba română la Școala superioară de comerț din orașul grecesc Salonic. Revenit în țară, Geagea participă ca voluntar la primul război mondial, iar apoi predă mai mulți ani limba franceză la Liceul „Aron Pumnul” din Cernăuți.

Am avut fericirea de a-l cunoaște personal pe Christea Geagea. Timp de 4 ani, în calitate de conferențiar universitar, mi-a predat dialectul aromân și cel meglenit la Universitatea din Cernăuți. La curs și la lucrările de seminar, profesorul Geagea sublinia totdeauna elementele comune și cele distinctive ale dialectelor sud-dunărene față de dialectul dacoromân. Christea Geagea se distingea printr-un călduros sentiment de omenie, printr-o bunătate – aș zice proverbială – și o finețe sufletească deosebită, prin care a câștigat simpatia și prietenia colegilor, admirația și dragostea studenților.

În afară de teza de doctorat, Chr. Geagea a publicat o monografie solidă despre elementul grecesc în dialectul aromân, considerată de compatriotul său, Th. Capidan (membru al Academiei Române), drept cea mai reușită contribuție consacrată influenței grecești asupra dialectului aromân²¹. Autorul monografiei a stabilit că in-

fluența limbii vechi grecești la aromâni și dacoromâni este aceeași. În privința păstoritului, aromânii au ceva mai mult. Se simte la aromâni influența limbii neogrecești, ca și în alte limbi balcanice. Se pot constata și cazuri divergente. De multe ori grecismul își păstrează în aromână sensul original, pe când în bulgară și română el a evoluat. Se dă ca exemplu verbul *ursescu*, care ca și în greacă are sensul „stăpânesc, poruncesc, comand, doresc”, pe când în română și bulgară (*orisavam*) înseamnă „hotărâsc dinainte, predestinez, menesc”. De aici – „a ursi, ursită, ursitoare, ursitor”.

În 1937, Chr. Geagea a scos de sub tipar o lucrare despre dialectele române²². Profesorul s-a ocupat și cu elementele turcești în dialectele sud-dunărene, dar n-a apucat să-și definitiveze lucrarea. În toate investigațiile sale, Chr. Geagea s-a străduit să demonstreze, prin fapte concrete de limbă și prin documente istorice, că aromânii, meglenoromânii și istroromânii – ca entități formate în cadrul romanității orientale au existat în trecut²³, trăiesc și astăzi în împrejurări deosebit de grele, precare, în afara spațiului geografic al statului român național modern²⁴, păstrându-și totuși limba, cultura etnică distinctă de cea a națiunilor în mijlocul cărora își duc traiul.

*
* *

În încheiere, țin să subliniez, că și la această vârstă onorabilă a mea de astăzi, toți acei dascăli ai mei, pe care i-am avut în cursul vieții, trăiesc, sunt vii în memoria mea și cum spuneau strămoșii noștri – Vivunt in memoriam vivorum! Vivunt, laudantur, laguntur, celebrantur, amantur!

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Al. Procopovici, *Despre nazalizare și rotacism*, *Analele Academiei Române*, Secția literară, XXX, 1907-1908.
2. Diaconul Coresi, *Carte cu învățătură (1581)*, București, 1914.
3. *Cronica* lui Ion Neculce, vol I și II, Craiova, 1932, 1936, 1942.
4. *Dacoromania*, IV, partea I, Cluj, 1927.
5. *Dacoromania*, IX, București, 1938.
6. *Revista filologică*, an. I, nr. 1, Cernăuți, 1927.
7. *Revista filologică*, an. II, vol II, nr. 1-2, Cernăuți, 1929.
8. *Dacoromania*, IV, partea I, Cluj, 1927; Al. Procopovici, *Mic tratat de lingvistică generală*, Cernăuți, 1930.
9. Al. Procopovici, *Introducere în studiul literaturii vechi*, Cernăuți, 1922.
10. Al. Procopovici, *De la diaconul Coresi la Teofil – mitropolitul lui Matei Basarab*, în *Omagiu lui I. Bianu*, București, 1927.
11. Al. Procopovici, *Arbetețul busit al catehismelor noastre luterane*, Suceava, 1927.
12. Al. Procopovici, *Limpeziri (Grecism, fanariotism, slavism, romanism. Întâietăți regionale)*, București, 1941.
13. N. Iorga, *Istoria literaturii religioase a românilor până în 1688*, București, 1904.
14. *Biserica ortodoxă română*, LXI, 1937.
15. S. Pușcariu, *Limba română (I), Privire generală*, București, 1976.
16. Șt. Pașca, *Probleme în legătură cu începutul scrisului românesc. Versiunile românești din secolul al XVI-lea ale „Apostolului”*, în *Cercetări de lingvistică*, II, Cluj, 1957.

17. N. Corlăteanu, *În jurul unei controversă filologice (Raporturile dintre „Codicele Voronețean” și „Lucrul apostolesc” al lui Coresi)*, în *Studii și cercetări lingvistice*, București, nr. 3/1960.
18. N. Corlăteanu, *Despre aceeași controversă filologică (Raporturile dintre „Codicele Voronețean” și „Lucrul apostolesc” al lui Coresi)*, în *Limba română*, București, nr. 2/1963.
19. Revista *Mitropolia Olteniei*, an. XIII, nr. 1-4, 1961.
20. *Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig*, 17 und 18. 1911.
21. *Dacoromania*, VII, București, 1934.
22. Christea Geagea, *Dialectele române*, Cernăuți, 1937.
23. Avram Traian, *Profesorul Chr. Geagea*, în *Anuarul Liceului teoretic de băieți „A. Pumnul” din Cernăuți pe anul școlar 1942/43*, Cernăuți, 1944.
24. *Pe urmele vremii. Christea Geagea*, în revista *Bucovina*, nr. II, Cernăuți, 1943.

SUMMARY

The author evokes the personalities of several extremely honoured professors – Alexie Procopovici and Christea Geagea – remarkable representatives of the Romanian Bukovinean philology in the interwar period, whom he met while being a student at the University of Cernowitz. The two sketches comprise data about these illustrious precursors' works along with personal confessions on their value as teachers and mentors of the future researchers in the philology domain. They can serve as sources of information for a history of science in Bukovina.

Teorie, istorie și critică literară

DESPRE ARTA CUVÂNTULUI

Ștefan Munteanu

Timișoara

Într-un text al lui Caragiale, intitulat *O conferință*, având ca pretext o expunere despre artă, autorul parodiază, între alte stiluri, și stilul retoric. El reproduce un presupus dialog între Aristotel și un tânăr cuconas, care îl întreabă pe prințul filozofilor:

„– Spune-mi, ilustre, ce este frumusețea?

Iar ilustrul i-a răspuns:

– Amice, asta e o întrebare pe care numai un orb trebuie s-o facă. “

Răspunsul filozofului, dacă acesta va fi fost, și pe care Caragiale l-a luat, direct sau indirect, din cartea lui Diogene Laerțiu, *Viețile și doctrinele filozofilor*, nu se eschivează, cum s-ar putea crede, de la formularea unei definiții a noțiunii în cauză. El ne trimite spre ceva pentru care explicația pare superfluă, întrucât este suplinită prin instituția obiectului sub forma actului viu al contemplării. În felul acesta conștiința noastră participă la farmecul artistic prin trăire directă, asociată cu obiectul radiind frumosul ce cade sub privirile noastre. Avem ce face, deci, cu o reacție de ordin estetic, care înlătură ca ceva de prisos cuvintele, explicația, chiar dacă un asemenea comentariu poate fi făcut dintr-o perspectivă sau alta. Dar atunci când ascult un concert de Beethoven sau o rapsodie de Brahms mă pot lipsi de comentarii, deoarece îmi tulbură și îmi strică acea dispoziție creată de emoția pură de care mă las purtat și vrăjit. Am nevoie atunci să fiu singur cu mine în fața frumosului: fără intermediari...

În cele ce urmează, doresc să mă refer la arta cuvântului, fără să dau definiții fastidioase și fără a căuta cu tot dinadinsul explicații teoretice culese de pe teritoriul altor discipline conexe. Nu voi putea evita însă dificultățile impuse de o expunere care necesită întemeierea pe argumente pentru a putea convinge. Într-o demonstrație, cum este aceasta pe care mi-am propus-o, se operează, prin forța lucrurilor, cu concepte și raționamente „la obiect“ pentru a evita alunecarea într-o cozerie, fie și agreabilă. Mă voi feri însă, pe cât îmi va fi cu putință, să adopt o soluție unică, exclusivistă în ce privește arta cuvântului, pe care o voi numi *stil*, cu toate inconveniente sferei foarte largi a termenului folosit.

Totuși, nu ne putem dispensa de câteva noțiuni fundamentale impuse de particularitățile domeniului abordat și de o anumită metodologie, proprie lui. S-ar putea, la rigoare, să pornim de la rezerva cu care chiar poezii s-au exprimat despre arta lor. Nu mă voi referi ca argument la cunoscuta definiție a lui Arghezi, care,

punându-și întrebarea „Ce este poezia?” dădea acest răspuns voit paradoxal și dezamant: „Poezia este ceva care nu e nimic”. Fără îndoială că o astfel de formulă nu ne obligă să comitem impolitețea de a-l crede pe cuvânt pe unul dintre cei mai mari poeți români din secolul nostru. Altă dată, Arghezi declara, cu aceeași sinceră sau disimulată incertitudine, că „stilul pare să fie *meșteșugul de a da relief cuvintelor duritate, culoare și însuflețire*”. Și suavitate, grație, s-ar putea adăuga, gândindu-ne, cu încuviințarea poetului, chiar la versurile sale, dar care virtuți își au izvorul nu într-un simplu meșteșug, oricât de ingenios ar fi el, ci și în adâncimile unei conștiințe străbătute de fiorul creației, pentru care cuvântul nu apare decât ca o față „din afară” a gândului dinlăuntru. Căci altfel cum s-ar tălmăci versuri ca acestea ale poetului?

*Poate că este ceasul, de vreme ce scoboară
Din arbori toată frunza ce-a fost și strălucit,
Să ne privim trecutul în față, liniștit,
Când urma lui de umbră începe să ne doară.*

.....

*Și de ni-s rupti genunchii de căile spinoase,
De ce pentru-ntristare să fie tot ce-a fost?
Nu-i toamnă? Să ne facem din noi un adăpost
Și s-adunăm deșertul, la cald, pe lângă case.*

(Poate că este ceasul)

*De ce nu pot să nu știu, de ce nu pot să n-aud
În ce stă rostul zilei și prețul de-a țî-o trece?
Deschide-mi-te, suflet, prin șapte ochi de flaut,
Și cântecul și viața și moartea să le-nece.*

(Nehotărâre)

Există aici altceva și mai mult decât dexteritate verbală, ceva ce poartă numele de har poetic și care vine nu numai din erudiție filologică. Astfel, toți lingviștii ar fi și mari poeți, poate chiar exclusiv ei, ceea ce nu s-a adevărit până acum. Acel *ceva* înseamnă a avea de spus lumii mai mult decât suntem în stare s-o facem noi, muritorii de rând. Înseamnă a trăi pe dimensiunile înalte ale gândirii și pe cele profunde ale unei sensibilități ce se cer a fi comunicate ca sub puterea și porunca unei fatalități. Și mai înseamnă a ne recunoaște pe noi înșine în ceea ce nu știam și nici nu bănuiam că există virtual în sufletul nostru, într-o stare difuză, tulbure: mărturisindu-se pe el, poetul ne descoperă ceva din ființa noastră ascunsă, bucuroasă să se desfacă și să dezvăluie într-o nouă lumină ce vine din afara ei, trimisă ca o solie spre și pentru noi.

Vorbind despre arta literară, ar trebui să stabilim termenii cu care operăm și să definim noțiunile prin genul proximal și diferența specifică. Ne-am așteptat ca poetul, în primul rând el, să aibă inițiativa unui asemenea demers. Dar iată că, nu rareori, în locul unei formule care să satisfacă nevoia noastră de certitudine, poetul răspunde nu altfel decât un copil care, întrebat, de exemplu, ce este iarna, răspunde: „Iarna este când ninge” sau „Când facem un om de zăpadă”. Copilul înlocuiește cauza cu efectul, el gândește punând în relație termeni contingenti, răspunsul lui este de natură

metonimică. Un răspuns similar dă un poet pus pe neașteptate în fața întrebării unui copil: „Ce este poezia?” Și poetul, care se numește Carducci, încearcă „s-o definească” pe înțelesul copilului:

*O, piccola Maria!
Di versi a te che importa?
Esce la poesia
Quando malenconia
Batte del cuor la porta.**

Nu aș fi amintit aceste versuri dacă ele nu ar cuprinde totuși un răspuns pe care, de bună seamă, mica Maria nu l-a putut înțelege pe de-a întregul. Căci poezia naștere, pentru autorul versurilor, sub presiunea unei stări de suflet, ea este rodul, fructul pârguit al unei trăiri ce se cere supusă, strigată prin transfigurarea simțirii în creație. Este o formă și o treaptă de sublimare a unui sentiment izvorând dintr-o experiență, indiferent dacă poetul vorbește despre el, despre lucruri și despre lume, despre noroc și nenoroc, despre viață și moarte^{*}. În locul efectivului, poetul invocă, de fapt, cauza. Și copilul, și împreună cu el, noi toți, înțelegem că poezia nu este numai un șir de cuvinte sărbătorești și frumos sunătoare; că ea este expresia unui adevăr ce se numește trăire, adică a unui adevăr subiectiv, a cărui putere ni se impune nu prin autoritatea regulilor logicii formale, ci prin forța cu care răscolește și trezește „senzațiile somnolente”, dezvăluind astfel colțuri aflate în umbră ale existenței noastre, pentru a le aduce într-un cerc de lumină ce se aprinde și arde în noi alături și împreună cu versul poetului.

Cele spuse până acum sunt lucruri comune, se va spune. Totuși, s-a înțeles, poate, că doresc să mărgesc comentariul despre arta literară dintr-un unghi aparte. Aceasta va fi de natură stilistică. Iar prin „stilistică” nu se înțelege aici „explicația de text” nici parafrazarea tautologică, ci o meditație asupra condiției estetice a limbajului: a limbajului ca sens și formă în creația poetică. Mai exact spus, stilistica va constitui, în această perspectivă, calea de acces spre opera poetică (textul poetic), în care originalitatea artistică ne apare ca un raport solidar între forma

*...to rape,
...to love? &!*

Desen de Sam Kaz.

* Într-o traducere aproximativă: „O, mica mea Maria! / Ce gânduri spre versuri te poartă? / Se naște în noi poezia / Atunci când melancolia / Bate la-a inimii poartă”.

** „Căci versurile nu sunt, cum cred unii, sentimente (pe care le ai destul de timpuriu) – sunt experiențe” (Rainer Maria Rilke).

conținutului (forma internă) și forma expresiei (forma externă), subordonate ambele funcției poetice. Și când spun „funcție poetică“ am în vedere opera, dar nu ca produs exclusiv al limbajului, ca simplu sistem expresiv, ca structură determinată cantitativ și verificabilă statistic, ci privită ca realizare estetică, generatoare de valori.

Căci opera literară, care se slujește de limbă, nu este limbă decât prin partea ei de semn, adică prin fonetică și ritm (G. Ivănescu). Ea este însă limbă în măsura în care limbajul nu poate fi despărțit de gândire, în cazul de față de gândirea poetică. Dar aici intrăm în domeniul dificil – de care nu îndrăznesc să mă apropiez – anume al teoriei artei sau al științei despre frumosul artistic, de care se ocupă estetica. Mă voi mulțumi să amintesc numai faptul că limbajul poetic se opune limbajului uzual, față de care funcționează ca „supralimbaj“, grație mijloacelor, în principiu, prin nimic prohibite, la care poate face apel. A studia opera literară din punctul de vedere al realizării ei stilistice înseamnă a o descrie pentru a descoperi acea parte a ei care se situează în conul de lumină al *poeticității* și prin care opera intră în rândul creației artistice. Aceasta presupune organizare, structurare a unui *conținut* realizat într-o *formă*, concepte esențiale și inseparabile, de care cercetarea stilistică nu se poate dispensa, decât spre paguba ei, dacă ar privi cu suspiciune o dihotomie numai pentru motivul că este tradițională. Evident că forma nu este decât expresia unui conținut pe care îl ordonează și îl configurează, a unor trăiri, ca să folosesc un termen la îndemână. Dar trăiri, experiențe, sentimente avem cu toții fără ca prin acestea să ni se deschidă și drumul spre arta cuvântului. Căci, ne atrage atenția un ilustru stilistician spaniol, Amado Alonso, în trăirea obișnuită, sentimentele, emoțiile, gândurile sunt ca o maree cu valori care înaintează și se retrag, izbindu-se între ele; în actul poetic, se ajunge la unicitatea intenționat creată a momentului sentimental. Acest act se configurează ca expresie inedită a unui alt mod de a privi lucrurile și de a gândi raporturile dintre ele.

Limbajul poetic, din ale cărui mijloace expresive se constituie stilul unei opere, al unui autor sau al unui curent literar, se sustrage regulilor statuate în gramatică și dicționare, fără ca prin acestea să fie contrazis spiritul limbii naționale decât în cazuri izolate, cum a fost experiența poeziei dadaiste. Limbajul poetic presupune negarea uzului cotidian, atitudine motivată de substanța gândirii poetice care neagă, depășește formele trăirilor comune, nu în sine, ci ca intensitate și capacitate de a se exprima prin cuvinte. Căci durerea unui părinte care își pierde copilul este, desigur, mai sinceră și mai zguduitoare decât cea imaginată de un poet pe această temă, dar versurile poetului întrec „natura“, faptul ca atare, prin capacitatea lor de a evoca, de a reconstitui prin cuvinte intensitatea, profunzimea dramei, ca în scena în care regele Lear ține în brațe trupul fără viață al Cordeliei sau, *mutatis mutandis*, când, în *Moartea lui Fulger*, ascultăm cuvintele sfâșiate de suferință și revoltă neputincioasă rostite de o mamă pe marginea gropii copilului ei. Trecerea de la „faptul de viață“ la „faptul de artă“ are loc, în plan stilistic, prin înfruntarea sistemului de convenții al gramaticii normate și al semanticii uzuale, pe care poezia le pune în umbră, le contrazice, ba chiar le „ruinează“, afirmă nu numai de dragul metaforei unui stilisticien. Și pe această structură, înălțată nu neapărat și nu totdeauna pe ruine și pe cenușă, ne întâmpină o altă gândire, care înfruntă, la rândul ei, logica exprimării curente, substituind-o prin așa-zisa logică a poeziei.

Astfel, când Eminescu scrie „*Timpul mort și-ntinde trupul și devine vecinicie*“ (*Scrisoarea D*), el atribuie cuvintelor sensuri de care vocabularul limbii române era lipsit până atunci. Citit cuvânt cu cuvânt, potrivit deprinderilor noastre de a folosi lexicul în conformitate cu valorile lui semantice consfințite prin uz, acest vers contrazice tot ce stă și ține de autoritatea gândirii...logice. Pentru că timpul este o categorie filozofică, și deci lipsită de atributele fizice ale experienței corporale și, cu

atât mai mult al amplificării, al dilatării dimensiunilor lui; apoi, timpul nu este supus legii dispariției – cel puțin pentru înțelegerea admisă de pragul minții noastre – și de aceea nu „moare“, iar dacă moartea lui este considerată sinonimă cu eternitatea, aceasta este o contradicție în termeni, căci nu poate să se bucure de sentimentul veșniciei și nici măcar de al vieții efemere ceea ce nu există în realitate.

Nimeni nu va obiecta, totuși, după cât se pare, că ideea eternității, a vidului, a infinitului sterp, imaginat ca abstracție pură, ca o construcție ideală a gândirii, scoasă de sub autoritatea fatală a legilor contingentului, nu și-a găsit aici una din cele mai înalte, mai subtile și mai evocatoare forme de expresie și reprezentare. În această ipostază, limba devine un instrument „inventat“ de poet, un limbaj în lipsa căruia realitatea gândită *astfel* de poet n-ar fi putut prinde contur pentru noi ca produs original al artei literare. Limba se constituie, se încheagă acum în *stil* ca formă unică și definitorie de existență a operei. „Stilul este opera însăși“, ne încredințază, parafrazându-l pe Buffon, H. Meschonnic.

Ar trebui făcută doar precizarea că această definiție are în vedere noțiunea de stil în măsura în care ea cuprinde o viziune asupra lucrurilor, a lumii pe care o receptăm nu numai ca informație ce ne lipsea, ci și ca un izvor generator de valori care ni se impun. A vorbi despre stilul unei opere, al unui scriitor, fără a implica și conceptul de valoare, este, fără îndoială, „o scăpare“ și, în consecință, *o eroare prin omisiune*. Actele de valorizare se situează între limite ce țin de natura raporturilor noastre și de gradul de înțelegere și de adeziune incluse în atitudinea subiectului. Optăm între a spune despre ceva că este bun sau rău, folositor sau nociv, adevărat sau fals, frumos sau urât. În opera literară, valorile stau sub semnul artei, ele sunt valori estetice, prin acțiunea cărora sensibilitatea noastră este atinsă, este mișcată, și ceea ce, poate, ar trebui să se întâmple de fiecare dată, înălțată, purificată, sentiment cu care voiau să părăsească amfiteatrul spectatorii Atenei antice după reprezentarea unei tragedii de Sofocle.

Pentru a răspunde acestei funcții, în creația literară limba „se întrece pe sine“, observă cu finețe Mihail Bahtin. Cuvântul își schimbă statutul, el nu mai este un semn arbitrar, cum știm de la Ferdinand de Saussure că stau lucrurile când ne referim la sistemul general al limbii. În limba operei literare cuvântul este motivat, determinat de rostul său artistic; el este *un unicat* și, în consecință, substituția lui prin sinonime nu este posibilă decât cu prețul de a comunica altceva. Aceasta ar fi, după Pius Servien, deosebirea esențială dintre limbajul științific și cel poetic (sau liric, cum îl numește el). Afirmăția trebuie considerată fundamentală și deschizătoare de drum pentru cercetarea estetică a operei literare. Restrângându-ne însă la tărâmul care ne interesează, să transcriem, mai întâi, acele versuri din poemul *Vară de noiembrie* de Lucian Blaga:

*O, lumea, dacă nu-i o amăgire,
ne este un senin veșmânt.
Că ești cuvânt, că ești pământ,
nu te dezbraci de ea nicicând.
O, lumea e albastră haină
în care ne cuprindem, strânși în taină
ca vara sângelui să nu se piardă,
ca vraja basmului mereu să ardă.*

(Vară de noiembrie)

Întrebarea firească, dacă nu chiar banală, pe care și-o poate pune oricine, și anume: sunt aici substituibile cuvintele poetului prin ... altele, fapte să comunice aceeași emoție sub forma unui imn de inspirație hedonistă, cvasihoratică – a unui cântec născut din dorința temătoare de a nu se sfârși prea repede darul unui anotimp prelungit și bucuria unui drum ce mai poate fi străbătut în preajma pânditoare și inexplorabilă a capătului de cale?

Sau, pentru a lua un alt exemplu. Când Tudor Arghezi scrie:

*Cenușa visărilor noastre
Se cerne grămezi peste noi*

(Cenușa visărilor)

nu mai avem sentimentul că ni se vorbește doar despre visuri, trăite cândva și sublimate acum ca amintire, ci despre ceva mai mult, mai adânc și mai difuz. Cuvintele le percepem ca imagini purtătoare de semnificații inedite, neașteptate, metaforice și prin aceasta simbolice, inexistente în semantica limbajului cotidian: cenușa nu este aici altceva decât expresia materială și reziduală a unei arderi stinse, consumate; iar imaginea căderii ca prin sită a noianului de gânduri, venind de demult și de departe, conferă reprezentării accente sensibile, lăsându-ne să descoperim noi înșine sensurile subiacente ale analogiei ce se exprimă astfel pentru a numi o stare de suflet a prezentului trăind vibrația stăpânită a emoției cu față întoarsă spre trecut. Metafora nu este, ca și stilul, în general, o podoabă verbală, un veșmânt, o expresie de zile mari, ci un mod original și, ca atare, deseori singurul posibil ca procedeu „propriu“, *denotativ*, al gândirii poetice și al limbajului ei.

Conceptul de stil este asociat în mod curent cu ideea de elaborare, tinzând spre perfecțiune formală. În acest caz perfecțiunea este înțeleasă, de obicei, ca preocupare pentru alegerea grijulie a mijloacelor, nu însă ca scop în sine pentru a bate la ochi cu orice preț. Desigur, o poezie, un vers sau chiar o frază ne pot reține atenția prin expresivitatea lor, noțiune capitală a stilisticii. Dar expresivitatea realizată, de regulă, prin figuri nu este ceva adăugat ideii poetice ca un fel de ornament festiv, fapt despre care a fost vorba și mai înainte, cu referire la stil. Ea ține de esența intimă a naturii limbajului poetic. „Expresivitatea unei flori este floarea însăși“, observă pe bună dreptate M. Dufrenne. Perfecțiunea formală este, în plan stilistic, latura complementară a ceea ce se numește, în plan estetic, *adevăr artistic*: un adevăr individual, subiectiv, dar care trece în categoria generalului, întrucât individualul conține, reflectă umanul și, prin extensiune, universalul. Căci vorbind despre el, poetul vorbește despre ceea ce este în general omenesc, de la o scară ridicată, pe care o urcăm citind și prelungind ecoul lecturii mult dincolo de sfârșitul ei.

Prin urmare, frumosul în arta literară nu este și nu poate fi negarea cunoașterii, numai pentru motivul că pornește de la o viziune fragmentară a realității, ilustrată de cazuri singulare, individuale, asupra cărora cade fasciculul îngust de lumină al cuvântului. El este contraponderea cunoașterii științifice și dimensiunea ei complementară. Materialul verbal de construcție a operei literare este, în această condiție, istovit sub pana unui scriitor de toate sensurile ce zac așteptând să fie dezgropate din straturile acoperite ale limbajului pentru a fi puse în slujba *cunoașterii artistice prin stil*. Suntem în prezența stilului atunci când nu avem impresia imediată și prea directă că scriitorul scrie cu ostentație „altfel“, că este preocupat „să facă stil“. Firește, chiar așa fiind, avem a face și în astfel de împrejurări, ca și în altele, cu un *stil*, dar să-i dăm

dreptate, mai întâi, unuia dintre cei mai severi mânuitori ai limbii artistice, prozatorul Jules Renard, care afirma: „Stilul bun n-ar trebui să se vadă“.

Nu rezultă de aici că stilul presupune simpla supunere la obiect, la idee a cuvântului propriu, căci în arta poetică mijloacele figurate sunt, în fond, și ele *mijloace proprii*, puse în serviciul cunoașterii artistice. Atunci când Marcel Proust declara că numai metafora este în stare să confere un fel de eternitate stilului, el enunța un adevăr, căci metafora este în esență și prin definiție creație. Cu atât mai mult cu cât mai puțini cercetători împărtășesc azi opinia retoricii antice, potrivit căreia metafora ar fi o comparație abreviată. Or, comparația pune alături termenii, constatând asemănarea sau deosebirea dintre ceea ce desemnează ei; metafora se bazează pe transferul de semnificație, ea trece dincolo de asemănarea dintre ceea ce desemnează termenii, ducând analogia până la identificare. Între *înalt* (sau *mlădios* sau *bătut de vânt*) ca o *trestie* și „*Omul e o trestie gânditoare*“, deosebirea constă nu în lipsa adverbului de comparație în metaforă, ci în transferul unor valori semantice, în cazul de față verticalitatea, flexibilitatea și precaritatea sugerate de numele *trestie*, adică transferul sensului de la *natura* plantei la *natura* fragilă, precară, a omului, elastică în bătaia vânturilor vieții, dar conștientă și stăpână pe sine prin gândire – a vrut să spună Pascal. Când Eminescu scrie că luna scoate *din noaptea amintirii* mii de doruri, el nu formulează pentru început o comparație pe care o transformă apoi scurtând-o și reducând-o la o metaforă, ci *gândește din capul locului metaforic*. Pentru el gândurile trezite de lumina lunii izvorăsc dintr-un trecut întunecos și îndepărtat, în care s-au sedimentat urmele unor experiențe ce păreau uitate și stinse: sentiment ce nu putea fi exprimat altfel decât prin metafora poetului.

Acest mod de a gândi înseamnă la un poet un mod de existență, adică o anumită aptitudine de a trăi în marginile visului, a visului care nu e decât „viața dilatată nebunește“ spunea cineva. Expresia e și aici metaforică și ne surprinde prin asocierea în același context a unor termeni care până atunci se situau la mare distanță unul de celălalt. Ei se întâlnesc abia acum. Iar contrastul dintre sfera în care sunt întrebuițați în mod curent și cea din propoziția de mai înainte frapează și contrazice așteptarea noastră, de unde impresia noutății, a ineditului, a creației. Omul de pe stradă va putea obiecta, zâmbind, că numai metalul se dilată... Va fi greu să fie convins, dacă nu o va face pe cont propriu, că se poate și altfel, cu condiția să accepte și existența unui alt orizont de înțelegere a lucrurilor.

Opera literară ni se adresează pe cale participativă a fanteziei noastre, care „recrează“ deseori sensurile textului dintr-o perspectivă individuală. De aici atenția acordată de o bucată de vreme textului ca structură, punându-se în paranteză autorul, ba chiar și semantica, pentru a da câștig de cauză schemei, modelului. Imaginația, ca să revenim la ea, este însoțitoarea fidelă și indispensabilă a oricărui act de lectură, ce se vrea și este o lectură *printre rânduri* a sensurilor care circulă pe dedesubtul cuvintelor – dacă ele există, bineînțeles – pentru a nu mai vorbi de sensurile receptate de pe „suprafața“ textului. Vreau să spun că atunci când citesc o pagină de poezie sau proză literară, eu, cititorul, nu percep structurile, căci nu cu acest scop am deschis cartea, ci pentru a descoperi acel ceva de natură semantică, afectivă, și eventual melodioasă ce se degajă – și dacă se degajă – din ele, acel ceva care face ca limba să pună în umbră structura, indispensabilă, desigur, pentru a ține în picioare scheletul operei, nu și pentru mine ca cititor de *literatură*, și nu de radiografii și epure ale literaturii.

În altă ordine de idei, perfecțiunea stilistică, pe care am asociat-o cu impresia de adevăr, a unui adevăr trăit de scriitor, un *Erlebnis*, fie și în planul imaginației, cum se întâmplă adesea, nu poate fi despărțită de condiția muncii. Pentru un estetician ca Tudor Vianu, arta este o formă a muncii, a încordării spirituale, a efortului. „Scriitorul este un om căruia scrisul îi cade cel mai greu”, mărturisește Thomas Mann. Iar Ibsen, sumbrul dramaturg al nordului, își recunoaște sentimentul răspunderii față de sine și față de artă când afirmă: „Scriitorul este un om care se simte dator să se simtă pe sine însuși în fața scaunului propriei sale judecăți”.

Pentru că efortul artistului de a ajunge la adevăr are de străbătut un drum anevoios, în care limba nu i se oferă de la sine, gata făcută, spre a fi mulată pe gândurile scriitorului ca o haină croită fără cusur. Îndoielile, ezitățile, incertitudinile țin de imperfecțiunile limbii înseși. Ne-o spune același Marcel Proust într-o scrisoare adresată unei prietene: „*Vai, doamna Straus, nu există certitudini nici măcar gramaticale. Și nu e oare mai bine așa? Pentru că în felul acesta chiar și o formă gramaticală poate să devină frumoasă, de vreme ce nu poate fi frumos decât ceea ce poartă semnul alegerii noastre, al gustului nostru, al incertitudinii, al dorințelor și slăbiciunilor noastre*”.

În una dintre însemnările sale, Rainer Maria Rilke obseva că drumul pe care pășește critica literară spre înțelegerea poeziei este impropriu: că lucrarea poetică nu se lasă descoperită în întregime și în intimitatea ei prin intervenția spiritului analitic al criticii, ci prin altceva mult mai greu de definit ce ține – ne lasă poetul austriac să credem – de un fel de empatie, de capacitatea cititorului – a „destinatarului” – de a se transpune în starea de spirit a poetului și în felul acesta de a ajunge la stratul din adânc al gândirii și al stării emoționale, care a făcut cu puțință produsul artistic și prin care el se explică.

Probabil că nu toți criticii literari vor împărtăși acest punct de vedere, deoarece critica își face un titlu de glorie din operația de dezvăluire a misterului poeziei, transpunându-l, pentru a-l face explicit, în termenii exegezei, sau, cu un cuvânt mai nou, ai hermeneuticii. Nimeni nu va contesta totuși faptul că prin comentariul critic, uneori printr-o singură frază sau printr-o comparație, cititorul pătrunde mai lesne și cu mai mult câștig în cunoașterea intuitivă a operei, în versuri sau în proză, prin adaosul de informație, datorită sugestiei stilistice cuprinse în originalitatea formulării. Astfel, G. Călinescu caracterizează arta lui Liviu Rebreanu în *Răscoala* printr-o frază alcătuită dintr-o comparație și o metaforă înlănțuite, care sintetizează pagini întregi de analiză stilistică: „*Frazele, considerate izolat, sunt incolore ca apa de mare ținută în palmă; sute de pagini au tonalitate neagră-verde și urletul mării*”.

Aspirația artistului de geniu este de a se dăruie celor din jur, făcându-i să trăiască o altă viață, prin cuvânt, freamătul neistovit al vieții. Mai mult decât atât: „*Creând oameni vii, cu viață proprie, scriitorul se apropie de misterul eternității*”. Sunt cuvintele aceluiși autor al *Răscoalei*, rostite la intrarea în Academia Română.

Există în opera oricărui creator de artă, ca și în viața muritorilor de rând, ceva ce nu se realizează pe deplin, cum au visat, poate. Și nici nu e posibil altfel. Existența, în pluralitatea fețelor ei, nu poate fi redusă la câteva cărți, iar arta închisă în câteva formule, așa cum voinicul din poveste preface și închide într-o nucă un palat de argint de pe alt tărâm. Iar dacă, la capătul căutării de-o viață a scriitorului, rămâne ceva nespus și neîmplinit, aceasta e pentru că însuși cuvântul se arată a fi neîndestulător și neîncăpător, iar puterea lui, puțină față de fluxul necurmat și imprevizibil al vieții.

SUMMARY

Intending to discuss about the art of the word in the literary creations, the author tries to define it by the concept of style, taking stylistic to be more than an explanation of the text. It is a meditation on the aesthetic condition of the artistic language. Under this hypostasis, stylistics will also open the way to the poetic text, in which the artistic originality appears as a strong relation between the form of the contents (the inner form) and the form of expression (the outer form), both being subordinated to the poetic function. We perceive the words as images carrying novel, unexpected, metaphorical and thus symbolic significance, which do not exist in the semantics of the everyday language. Sharing H. Meschonnic's idea that „style is the work itself“, the author of the study pleads for the understanding of the unutterable of the poetic work, for its aesthetic apprehension through style. If at the end of the poet's lifelong quest there is something untold and unaccomplished, it is because the word itself proves to be insufficient and narrow, and its power too weak for life's unending and unforeseeable flux.

PETRU MOVILĂ SAU ADEVĂRATA EUROPENIZARE A ESTULUI

Dan Horia Mazilu

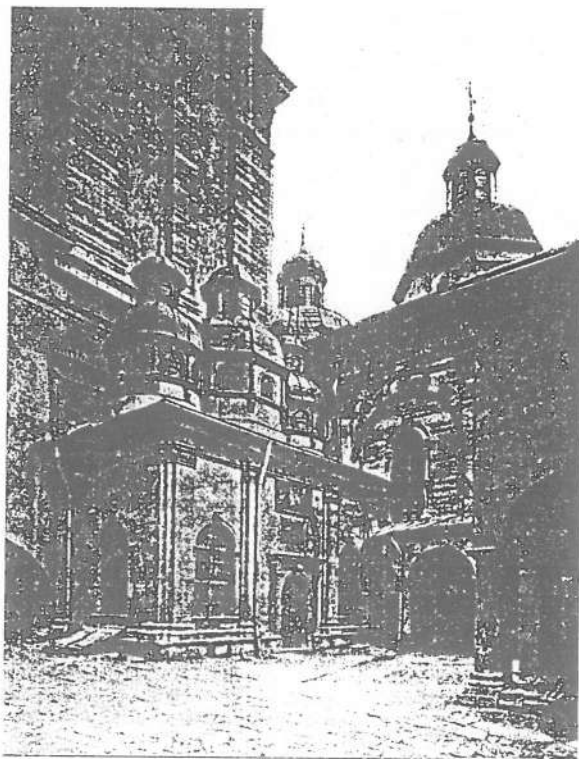
București

Între oamenii de carte români pe care soarta i-a făcut peregrini prin lume, Petru Movilă, al treilea din cei șase feciori ai lui Simion Movilă (domn, pe rând, în Țara Românească și în Moldova), ajuns „mitropolit al Kievului, Haliciului și al întregii Rusii“, umanist de marcă, personalitate complexă care a polarizat, pentru câteva decenii, o întreagă suită de valori culturale, unindu-le într-un uriaș efort de întoarcere spre Europa și distribuindu-le apoi sub forma unor rodnice înrâuriri, ocupă o poziție privilegiată.

A surprins oare alegerea lui Petru Movilă, la 6 septembrie 1627, în rangul de arhimandrit, vacant de câteva luni, al celebrei *Lavre Pecerska* din Kiev, puternica și influenta stavropighie de pe malul Niprului? Judecând după ecurile din epocă, ajunse până la noi, și mai ales după amploarea discuțiilor din vremurile mai apropiate nouă, se pare că nedumeririle s-au născut mai mult în paginile scrise (uneori cu o vădită tendențiozitate) despre Petru Movilă de cercetătorii timpurilor noastre, căci pe Movilă cel de atunci contemporanii îl cunoșteau foarte bine. O mărturisește și consemnarea lucrărilor seimului provincial al Jitomirului, for în care s-a petrecut selecțiunea („...întregul cler... a ales ca arhimandrit al Lavrei Pecerska din Kiev pe ilustrul Petru Movilă, fiul voievodului Țării Moldovei, față bisericească îndeobște cunoscută...“), o confirmă apoi și diverse personalități ale timpului de a căror prietenie și prețuire s-a bucurat fiul lui Simion Movilă. Iar atunci când cuvintele de apreciere vin din partea unui adversar împătimit, cum a fost Meletie Smotrițki (autor al unei gramatici pe care Antim Ivireanul găsea încă util a o retipări către sfârșitul secolului al XVII-lea), ele sunt cu atât mai demn de încredere.

Urmașii, însă, s-au mirat, firește, căci (după ce luptase, probabil, la Tuțova, în 1620, bătălie în care moare protectorul său, cancelarul Stanislav Zolkiewski) în 1621, cel care urma să ajungă „marele Arhimandrit“, mitropolit și exarh al patriarhiei ecumenice din Constantinopol, lua parte în rândurile oștirii polone, ca virtual pretendent (a nutrit, la un moment dat, acest gând) la tronul pe care șezuse părintele său, la marea înfruntare de sub zidurile Hotinului, ducându-și, apoi, pâlcurile de oșteni să protejeze pământul Moldovei și pe oamenii lui de excesele polonezilor învingători. S-au arătat nedumeriți cei care au încercat să înlănțuie cursul evenimentelor istorice, mai ales din cauza absenței știrilor – în anii următori – despre cel care avea să devină subiectul alegerii din 1627, a lipsei informațiilor în măsură să furnizeze elementele de motivație a deciziei. Și presupunerile au fost diverse, nelipsind, ca mai totdeauna, supozițiile evident exagerate și uneori răuvoitoare.

Alegerea lui Petru Movilă drept arhimandrit al Lavrei Pecerska nu poate fi privită – așa cum au încercat să afirme unii istorici – ca o realizare a intențiilor exclusiv religioase, izvorâte din dorința sa de a intra în slujba bisericii, îmbrăcând haina de călugăr și pășind pe calea ascetismului. Formularea aceasta include o poziție extremă, greu de acceptat, după cum la fel de dificil de primit ca atare ni se pare și explicația care vede în mirajul bogățiilor cuprinse în numeroasele moșii ale mănăstirii din Kiev mobilul care l-a atras pe feciorul voievodului din Moldova către viața

Biserica valahă din Lvov.

monahală. Fără a exclude relativa pondere pe care ar fi putut să o aibă cele două elemente prezentate mai sus în desăvârșirea actului făcut de Petru Movilă (spiritul religios profund al familiei Movilă – care dăduse Moldovei și un mitropolit, pe Gheorghe și își legase numele de zidiri ecleziastice) – era un fapt cunoscut în epocă, la fel ca și opulența domeniilor aflate în stăpânirea Lavrei kievene), trebuie totuși să precizăm că împrejurările, cauzele și motivele interne și externe ale alegerii sale în acel cin călugăresc – și, evident, ale propensiunii ulterioare – se circumscriu într-un context mult mai complex, în care planurile social- politic, religios se întrepăund și se intercondiționează.

Factorilor externi care au contribuit la desemnarea lui Petru Movilă în funcția amintită – printre care cităm influența relevabilă a mitropolitului de Kiev, Iov Borețki.

sub a cărui oblăduire spirituală tânărul Movilă se afla de câțva timp – li se alătură primând, desigur, asupra lor valoarea incontestabilă a lui Petru Movilă însuși, bazată pe solida-i cultură și pe prestigiul ce i-l ofereau țara sa de baștină și tradiția numelui ce îl purta. (Movileștii, familia care izbutise să alcătuiască o veritabilă dinastie, urcaseră pe tronul Moldovei și – incidental – și pe cel al Țării Românești câțiva voievozi: Ieremia și fiii, lui Constantin și Alexandru, Simion și băieții lui, Gavril și Moise). Aceste fapte au determinat, în primul rând (celelalte supoziții rămân simple speculații generate de felurite intenții), alegerea fiului lui Simion Movilă ca arhimandrit al acelei citadele a ortodoxiei ucrainene – Lavra Pecerska – și întreaga activitate pe care o va desfășura ulterior arhimandritul, și apoi (din 1633), mitropolitul Petru Movilă va confirma această ipoteză.

Cum se scurseseră primii treizeci de ani din viața lui Petru Movilă (el se năștea la 21 decembrie 1596) – și-au pus întrebarea istoricii – ce au însemnat cele trei decenii de până în 1627, an al apogeului, și întrebarea a apărut firesc, pentru că izvoarele istorice ale timpului nu ne spun aproape nimic (excepție făcând doar menționarea lui în rândurile combatanților de la Hotin, în 1621) despre anii de formare, contemporanii săi arătându-se încă o dată (căci multe dintre „începuturile“ marilor oameni ai culturii noastre vechi sunt marcate de lipsa informațiilor precise) deosebit de parcimonioși în transmiterea unor date utile în configurarea contextelor. Un singur lucru era cert: în arena religioasă și, implicit, culturală a Ucrainei apăruse o personalitate de excepție, un om ale cărui cunoștințe i-au uimit pe cei din jur prin diversitate și profunzime. Trebuia deci căutată sursa acestei instrucții cu totul neobișnuite. Au fost întâi menționate școlile Lvovului (oraș cu care Movileștii au întreținut relații permanente), lăcașuri unde Movilă putea să acumuleze o bună parte din informațiile fundamentale, deși, după părerea noastră, discuția s-ar fi convenit începută cu instrucția pe care copilul de voievod a primit-o, împreună cu frații săi, în casa părintească, cu profesori autohtoni sau aduși din alte locuri, practică încetățenită în familiile nobiliare românești. Dar școala „frățeii“ laice din Lvov, au zis cercetătorii, nu putea – cunoscut fiind în genere nivelul ei – să asigure pregătirea remarcabilă cu care s-a prezentat candidatul seimului provincial din Jitomir, și, în această situație, ipoteza unor studii în Occident – ipoteză sprijinită și pe considerarea atentă a activității ulterioare a cărturarului român – a devenit plauzibilă. A fost propusă Olanda, cu renumitele ei centre de studii eline, apoi Sorbona, pentru a se ajunge, în cele din urmă, la ideea frecventării unui alt colegiu francez. Argumentele nu lipsesc: într-un text, intitulat *Magna ars disserendi de qualibet materia*, descoperit în arhiva unei așezări din Ucraina apuseană, un apărător anonim al lui Movilă le răspunde denigratorilor, care, culmea!, îl învinuiau pe înaltul prelat de absența unei pregătiri corespunzătoare: „Per summum nefas vituperatur. Varonem enim praeceptorem hebabat eminentissimum“. A fost oare Movilă, prin 1609, se pare, elev al lui Varon (mai exat Veron) în colegiul La Flèche din regiunea Anjou, școală fondată de iezuiți prin 1604 și pe care o va frecventa și Descartes? Dificil de răspuns în absența unor alte elemente mai concludente. De altfel, construirea unor astfel de supoziții nici nu este absolut necesară, desăvârșirea instruirii tânărului român putând să se producă foarte bine, credem noi, într-una din școlile poloneze de rang superior celei din Lvov, cum era, de pildă, Colegiul Zamoiski, o veritabilă academie a vremii, înființată, în 1595, de hatmanul Jan Zamoiski în orașul Zamosć.

Fapta de cultură a acestui mare organizator și promotor care a fost Petru Movilă – greu de cuprins în descrieri lapidare, căci unor astfel de formulări le scapă, de

obicei, înlănțuirile interne ale evenimentelor – ar putea fi totuși, în ciuda simplificării, condensată și imaginată ca o perpetuă ardere pentru zămisirea cărții. În carte, în alcătuirea, multiplicarea, răspândirea și cercetarea ei asiduă a fixat cărturarul român, ajuns înalt prelat al Kievului ucrainean, soluția propășirii unui întreg sistem ale cărui valori s-a străduit să le trezească dintr-o moleșeală letargică, să le ordoneze și să le apropie de modelele pe care i le propunea cultura europeană a timpului. „V-am dat și nu voi înceta până la moarte să vă dau cărți și profesori” – spunea Movilă în Predoslovia *Antologhionului* din 1636, rezumând într-o singură frază un program de activitate de dimensiuni impresionante, program a cărui concretizare i-a solicitat eforturi considerabile. Era nevoie, în primul rând, de ordine, de organizare și disciplinare fermă a celor pe care intenționa să-i înregimenteze în această campanie și Movilă a rezolvat cu multă energie (răuvoitorii, căci n-au lipsit nici atunci, l-au acuzat chiar de duritate) aceste situații. Erau apoi necesari oamenii noi și Movilă i-a adus. Tipografia Lavrei este înzestrată cu noi completuri de litere, numărul meșterilor sporește, vin să lucreze aci Tarasie Zemka, tipograf, dar și cărturar și poet de mare sensibilitate, Pamvo Berânda, român și el, se pare, întemeietor al lexicografiei ucrainene moderne. Petru Movilă începe cu o productivitate vădind, desigur, și mobiluri propagandistice – imprimarea cărților de vitală necesitate în desfășurarea unui serviciu religios degradat prin folosirea unor texte pervertite prin ignoranță. Procură manuscrise care purtau girul teologilor de la Athos sau texte demne de încredere (cum a fost manuscrisul *Octoibului* de la Mănăstirea Neamțu, pe care i-l aduce, în 1629, din partea voievodului Miron Barnovschi, Varlaam, pe atunci doar egumen la Mănăstirea Secu), lucrează la restituirea unor versuri certificate de confruntări filologice (cum se întâmplă cu *Liturgbierul* din 1629, „tradus – zice Movilă în prefață – timp de câțiva ani de pe textul grecesc și comparat cu textele edițiilor grecești”), le tipărește, le reeditează – semn al grabnicei epuizări –, le distribuie, urmărind pas cu pas înfăptuirea țărilor programate. Nu se sfiește – în virtutea concepției sale despre profitabilele deschideri – să utilizeze și izvoarele occidentale (în *Trebnicul cel mare* din 1646, operă capitală a perioadei movilene – cu texte grăitoare în privița umanismului creștin profesat de mitropolitul din Kiev, pentru care „omul înseamnă cerul sau majestas Domini” – cercetătorii au deștat elemente din tipărituri apărute la Roma), ba, mai mult, recomandă și altora procedeul. Este exemplificator, în acest sens, cazul călugărilor de la Kutein, care, tipărind în 1637 romanul *Viața lui Varlaam* și *Ioasaf* (într-o ediție ce poartă stema lui Petru Movilă și o dedicație în versuri adresată aceluiași patron), folosesc pentru tălmăcire nu texte grecești și slavone așa cum ar fi cerut dogma și după cum stăruitor încearcă ei să ne convingă încă din titlu, ci – după cum au dovedit concludent cercetătorii – versiunea latină a lui Jacob Billius.

Tipografiile, consecvent susținute de Petru Movilă, traversează o etapă de prodigioasă activitate. Meșterii alcătuiesc un corp select, laudele pe care le închină patronului și protectorului lor (în 1630, Pamvo Berânda și Tarasie Zemka compun o *Imnologhie* în care începutul fiecărei strofe realizează acrostihul „Lui Petru Movilă arhimandrit al Lavrei Pecerska, fiu al voievodului Țării Moldovei”; aceiași, și alții probabil, scriu, în 1633, panegiricul intitulat *Eufonia vesel sunătoare*) se răsfrâng implicit și asupra lor, cărțile pe care aceștia le imprimă se bucură de o deosebită apreciere. Așa se face că emisarii lui Movilă, dirijați în țările ortodoxe din jurul Ucrainei în cadrul unei bine precizate campanii de expansiune culturală (căci numai astfel poate fi just interpretată sosirea celui Meletie Macedoneanul, grec sau macedo-bulgar de neam, la curtea lui Matei Basarab), reușesc de regulă în misiunile lor.

Deși aflați de mai mult timp în tratative cu Roma, cărturarii din preajma lui Matei Basarab înclină totuși, în cele din urmă (așa cum vor face și conaționali lor din Moldova), spre procurarea tipografiilor din Ucraina, astfel că la Câmpulung (din 1635) și la Iași (din 1642) încep să funcționeze tiparnițele trimise de mitropolitul Kievului, scoțând primele cărți românești din secolul al XVII-lea.

Cititorului de azi îi pot părea, desigur, exagerate frazele încărcate, bogat ornamentate și pline de reminiscențe mitologice, din encomionurile adresate lui Petru Movilă. Lectura lor trebuie să țină însă seama de un element fundamental: toate sunt texte emanând de la niște literați ai Barocului și, drept urmare, podoabele stilistice și ornamentația fastuoasă apar ca niște prezențe obligatorii ce înveșmântează subiecte care pot fi cu ușurință descrise în termeni cât de cât exacti. „Preastrălucite și milostive doamne, părinte al nostru, păstor, patron și fondator – i se adresează, în prefața *Eucharisterionului* din 1632, Sofronie Poceaski, profesor de retorică la colegiul din Kiev, același care, peste câțiva ani, va fi primul rector al colegiului de la Trei Ierarhi din Iași –, ești la fel ca aurul printre metalele nobile, ca diamantul printre nestematele iubitorilor științei ...”. Singurele simboluri, socotește panegiristul, potrivite să-l glorifice pe cel care, mai mult decât Mucius Scaevola, strămoșul roman de nepieritoare faimă al Movileștilor (ascendența cu pricina era o „descoperire“ a heraldicii poloneze), își sacrifică cu osândie întregul trup și aduce pe pământurile ucrainene pe „Minerva, regina științelor“, sunt „Heliconul și Parnasul cel cu două piscuri“, „în stare să înalțe pân-la cer numele glorioșilor Movilă ...“

Ce a făcut de fapt Petru Movilă pentru învățământul kievean, pentru școala ucraineană în general? Întrebarea e firească, pentru că, și în acest plan, unele dintre opiniile urmașilor (care au văzut în aceste acțiuni doar o încercare inutilă de introducere în școlile Kievului a scolasticii occidentale, demult depășită în Europa) sunt în dezacord cu entuziasmul contemporanilor. O analiză atentă a situației pe care Movilă a găsit-o la instalarea sa ca arhimandrit al Lavrei Pecerska, a inițiativelor sale și, mai ales, a rezultatelor concrete ne va convinge că elogiile contemporanilor, beneficiari direcți ai acestor acțiuni, nu păcătuiau deloc prin exagerare.

În mănăstirea Lavra Pecerska ființa o școală; o întemeiasc cu câțiva ani mai înainte un predecesor al lui Movilă, Elisei Pletenețki. Era însă o școală de nivel elementar, de carte slavonă, cum mai erau și altele în Ucraina, așezăminte modeste, care nu puteau în nici un caz intra în competiție cu colegiile înființate de călugării iezuiți – aflați în plină penetrare spre Est –, întrucât le lipsea o programă de învățământ judicios alcătuită, iar studiul limbii latine, atribut indispensabil al omului cult din epocă, i se acorda un interes minor. Printre cauzele de prim ordin care împiedicau ridicarea nivelului învățământului în școlile existente în Ucraina, cea mai importantă era lipsa profesorilor bine pregătiți. Nu trebuie neglijată nici opoziția marcată pe care o ridicau cele mai conservatoare elemente ale clasei conducătoare ortodoxe, cărora studiul limbii latine, de pildă, ca să nu mai vorbim de retorică sau dialectică, li se părea un sacrilegiu, un pas covârșitor pe drumul spre erezie. Evident că o atare stare de lucruri nu-l putea mulțumi pe Petru Movilă, omul de cultură deschis spre toate înnoirile vremii sale, și nici pe Petru Movilă, clericul convins că decăderea ortodoxiei este o consecință a nivelului precar al învățământului. Rezolvarea, în plan general, a acestei situații o propune Movilă în *Memoriile* sale, un fel de „jurnal“ rămas multă vreme în manuscris, și ea constă în înființarea unor „colegii“, care să fie strict ortodoxe în spiritul lor, iar în ceea ce privește nivelul științific să poată fi comparate cu cele mai bune școli poloneze ori apusene. Era un plan de proporții mari, cu consecințe

previzibile remarcabile, la a cărui realizare Movilă a pornit, prin transformarea școlii mănăstirești din Lavra Pecerska în institut de învățământ de rang superior, în școală pentru educarea tineretului „în spiritul credinței, al bunelor obiceiuri și al *artelor liberale* (subl. n) ...”, pentru folosul și îndestularea neamului dreptcredincios“. (Am citat dintr-un hrisov dat de Movilă la 15 iunie 1631, la Lvov, unde participa la sfințirea bisericii cu hramul Adormirii Maicii Domnului, „biserica moldovenească“, refăcută cu sprijinul neamurilor sale. Hrisovul acesta, cuprinzând programul de întemeiere și de susținere materială – „Lor, profesorilor, le voi da întreținerea corespunzătoare, atât ca hrană, cât și ca îmbrăcăminte, precum și pentru alte nevoi pe cheltuiala mea pentru totdeauna ...“ – , poate fi socotit actul de naștere al faimosului colegiu.)

Concretizarea acestei inițiative a solicitat eforturi materiale considerabile și multă iscusință diplomatică, întrucât opozițiile, vehemente de multe ori, n-au lipsit, dar apariția și consolidarea colegiului (lăcaș de carte la care Movilă a ținut enorm, pe care l-a sprijinit prin subsidii considerabile, lăsându-i chiar și prin testament importante valori materiale, localul din Podol cu toate acareturile, biblioteca, averea aparținătoare moșiei sale de la Nepolohy, veșmintele sale de arhieru, ornate cu pietre scumpe, 80.000 de zloți și bunuri pentru ajutorarea „spudeilor“ lipsiți de mijloace, – care va deveni ulterior o instituție de învățământ religios de mare faimă) au marcat o remarcabilă victorie. Era victoria unei noi ideologii, a unei noi mentalități, a unui nou sistem de gândire și comunicare cu cultura europeană, căci fapta lui Petru Movilă a reprezentat mai mult decât o banală și necesară reorganizare, ea a însemnat o veritabilă revoluție modernă într-o lume pe care o izolare tradițională o baricadase între zidurile închistării dogmatice.

Și roadele acestui travaliu de mare suprafață, ale atmosferei de efervescență culturală instaurată de Petru Movilă în lumea spirituală a Kievului și a Ucrainei nu au întârziat să se arate. Colegiul movilean a devenit repede un veritabil focar de cultură teologică și laică, profesorii – un Isaia Tromfimovici-Kozlovski, profesor de filosofie, un Silvester Koscov, dascăl de retorică – selecționați cu grijă de întemeietor, au ajuns să facă gloria orașului care i-a adăpostit, din foștii elevi, din „spudeii“ claselor de retorică, poetică ori teologie, au crescut cărturari de mare faimă, teologi și poeți, retori și profesori căutați de școlile din țările vecine. Dintre cei care s-au format aci, în contact direct cu universul mirific al Antichității – o lume clasică filtrată prin programele școlare ale Contrareforme – s-au separat apoi numele celor care alcătuiesc ceea ce s-a numit literatura ucraineană barocă. Și tot aci s-a realizat, în jurul aceluiași Petru Movilă, concentrarea unor numeroase și deosebit de valoroase forțe intelectuale, a unor cărturari cărora umanismul le era familiar, în ceea ce a fost vestitul „Ateneu movilean“, grupare de pură tradiție renașcentistă. Aici au apărut, în lungime și complicatele controverse, liniile directoare ale reorganizării și consolidării ortodoxiei răsăritene sub raportul teologiei și al dogmaticii și tot aci s-au plămădit scrieri celebre, cum a fost atât de necesară, pe acel timp, *Mărturisirea* ortodoxă, lucrare capitală ce a nemurit numele cărturarului român.

Un mare istoric al nostru, grăbit uneori în afirmații, scria cu destulă iritare că Petru Movilă, urcând cu atâta repeziciune și strălucire treptele ierarhiei bisericești, i-ar cam fi uitat pe cei din mijlocul cărora pornise, negăsind cu cale să pomenească în testamentul redactat înainte de moarte (Petru Movilă s-a stins la 22 decembrie 1646) decât pe Moise Movilă, fratele său, care reușise să reînnoade pentru un timp firul domniilor movelești. Că lucrurile n-au stat deloc așa ne-o dovedesc atât atitudinea lui Movilă însuși, care și-a afirmat în repetate rânduri, cu nedisimulată mândrie, descen-

dența (altminteri insistența cu care stema „străluciiților Movilești, domni ai Țării Românești și ai Moldovei“, apare în tipăriturile patronate sau sprijinite de el ori aluziile străvezii și la fel de insistente ale panegiriștilor nu și-ar mai afla rostul), cât și fapta sa culturală cu profunde implicații în evoluția literelor românești din prima jumătate a secolului al XVII-lea. De prisos să insistăm aci asupra sprijinului acordat cercurilor de cărturari din Țările Române (fapte pe larg comentate în multe sinteze de istorie literară ori culturală), sprijin la a cărui sorginte trebuie să așezăm în primul rând legăturile de sânge, neperisabile, indiferent de circumstanțele în care se dezvoltă, augmentate de condiția umanistului elevat care a fost Petru Movilă, și apoi mobilurile propagandistice pe care le urmărea înaltul prelat în cadrul unei campanii de atragere a culturii românești în sfera de influență slavo-răsăriteană (intenții confirmate de aproape toți cercetătorii) prin eliminarea din această zonă a înrâuririi grecești.

Există însă și alte câteva dovezi ale neîntreruptelor legături, aflate, ca moment generator, mult mai aproape de sufletul cărturarului, de sfera de preocupări a omului de condei, a scriitorului care a fost Petru Movilă. La 3 august 1629, Petru Movilă, arhimandrit, pe atunci, al Lavrei Pecerska, îl avea ca oaspete pe Varlaam, viitorul mitropolit al Moldovei, care îi aducea, cum arătam mai sus, un manuscris pe care Movilă îl solicitase fără îndoială. Întâlnirea, memorabilă, a născut o mare prietenie care va dăinui multă vreme și va contribui – prin Varlaam –, decisiv, probabil, la stingerea animozității evidente pe care o nutrea la începutul domniei sale voievodul Vasile Lupu față de familia Movileștilor și, implicit, față de descendentul ei ajuns prelat al ucrainenilor. Movilă l-a chestionat cu aviditate pe egumenul de la Secu în legătură cu noutățile din țară. Om al tagmei sale, Varlaam i-a istorisit printre altele și două minuni înfăptuite, zice-se, pe la 1610 de moaștele Sfântului Ioan cel Nou, patronul Sucevei. Se pare că istorisirile l-au interesat pe Movilă, căci miracolele cu pricina (alături de încă unul pus pe seama aceluiași sfânt și povestit autorului de părintele său Simion) și-au găsit loc în *Memoriile* sale, alcătuite ce conține meditații personale și mici piese, deosebit de izbutite, dedicate vieților unor sfinți ai bisericii ortodoxe. Potrivit unei opinii tradițional reluate de cercetători, *Octoibul* adus de Varlaam va servi drept text de bază pentru ediția imprimată la Lvov în 1630.

În exemplarele unuia dintre „tirajele“ *Triodului înflorit*, apărut la Kiev în 1631 (împodobite cu stema lui Moise Movilă, întovărășită de o *Epigramă*, alcătuită – verosimil – de Tarasie Zemka), mitropolitul Kievului publică niște *sfaturi* către fratele său Moise Movilă, ajuns între timp voievod al Moldovei, un text de mică întindere, ce e drept, dar neobișnuit de dens și, mai ales, așa cum remarcă specialiștii, „de o deosebită importanță istorico-literară“, putând fi așezat în istoria culturii noastre alături de sfaturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie ...

„Dator ești – îl consiliază Petru Movilă pe fratele ajuns pe tronul părintelui lor – nu numai să ai grijă de tine, ci și să aduci folos supușilor, să te ocupi nu numai de cele politicești, ci să te deprinzi întru cele duhovnicești ..., nu numai să stăpânești, ci și să fii pildă pentru supuși“. Povețele adresate acestui frate la care a ținut, se pare, cel mai mult (intervine, de pildă, pentru el și mai târziu, prin 1639, pe lângă patriarhul Chiril Kontaris al Constantinopolului: „Aliud est quod a Tua Sanctitate obtinere velim in re scilicet privata nostre Mohilanae domus, cuius propensio et grati animi iam pridem intercessere erga Sanctitatem Vestram officia tum a nobis ipsis, tum ab illustrissimo germano nostro Dno Moyse Mohila, palatino terrarum Moldaviae, in quem a piae memorise praedecessore Sanctitatis Tuae Dno Cyrillo patriarcha quorundam hominum ausu impetrata est excommunicatto, ut illam irritam facere Sua Santitas dignetur,

enixe iterum atque iterum postulo“) sunt pline de simțire patriotică („Pentru libertatea patriei și a supușilor să lupti bărbătește ...“) și emană aceeași noblețe spirituală care i-a diriguit toate acțiunile: „Să fii ctitor, ziditor și binefăcător al bisericii și al școlilor“.

Petru Movilă n-a participat la Sinodul de la Iași, din 1642, unde a fost dezbătut conținutul scrierii sale *Mărturisirea ortodoxă*. A venit însă în capitala Moldovei în februarie 1645, pentru a lua parte la căsătoria domniței Maria, fiica lui Vasile Lupu, cu litvanul Janusz Radziwit, eveniment de mare rezonanță politică, desfășurat cu mult fast, în prezența a numeroși oaspeți de marcă („Și așa s-au făcut nunta aicea – va scrie Miron Costin – în Iași, la care câțiva domni din Țara Leșească singuri cu chipurile sale cu fostu, cu curțile lor, și Pătrașco Moghila, feciorul lui Simion Vodă, mitropolitul de Kiev. Iară soli trimiși erau de la ...“). Cu prilejul acestei nunți, la care participase mânat de cele mai amicale intenții, mitropolitul a rostit, parte în limba polonă, parte în limba română – după cum singur mărturisește –, o *cuvântare* (*Mowa duchowna*) – un *discurs nupțial*, de fapt, cu o poziție bine precizată în cadrul retoricii familiale baroce – pe care n-a întârziat apoi să o publice la Kiev, în polonă, spre a împlini prieteneasca dorință a voievodului moldovean, interesat, firește, în publicitatea rapidă a alianței făcute și în grăbirea ecourilor ei de diverse ordine. Discursul este tipic pentru maniera compozițională a lui Petru Movilă, desfășurându-se în cadrul unui text de o mare densitate în care demonstrația urmează vultele unei argumentări dispuse gradat, segmentată de digresiuni și eșafodată pe ample citate din scrierile sacre. Fraza arborescentă, aceeași din scrierile oratorice de tinerețe sau din predoslovia *Trebnicului* din 1646, apelează constant la dispuneri sintactice savante, în care modelele clasice fac loc secvențelor poliglotice atât de dragi scriitorilor barochizanți.

I-a fost dat acestui mare cărturar român, strălucit umanist și remarcabil prețuitor al cărții, să producă măsura capacității sale creatoare dincolo de hotarele țării în care s-a născut. Roadele gândului său mare (care au materializat veritabil europenizarea unui spațiu – cel est-slav – amorf până atunci sub apăsarea desuetelor tradiții bizantine), născute pentru perpetua propășire a spiritului și a slovei, s-au întors însă mereu printre ai săi, metamorfozându-se în simboluri capabile să asigure permanența unui meritat elogiu.

Ale cui merite au fost mai mari în ampla activitate de modernizare a Răsăritului – se întreba învățatul ucrainean I. Venelin într-o formulare în care era sugerat și răspunsul – și cui i se cuvine cu dreptate – dintre cei doi bărbați pe care i-a chemat Petru – lui Petru I sau lui Petru Movilă?

SUMMARY

The author points out the privileged position – among the Romanian men of letters doomed to roam the world – of Petru Movila, the third of the three sons of Simion Movila (prince first of Wallachia and then of Moldavia), who became Metropolitan of Kiev, Haliciu and of the entire Russia; a remarkable humanist, a complex personality who had polarised, for some decades, an entire suite of cultural values (he laid the foundations of the Movelean Academy, wrote works of great echo in the Christian world of that epoch, among which the Well-known *Marturisirea Ortodoxa* [The Orthodox Confession], he modernised the typographical industry a.s.o.) unifying

them into a huge effort of turning towards Europe (because of this effort, the Ukrainian scholar, I. Venelin compares him with Tsar Peter I) and then spreading them under the form of fruitful influences all over the East-Slav space, which had lain in numbness under the weight of the obsolete Byzantine traditions.

Aniversări cernăuțene Vasile Levițchi – la 75 de ani

Vasile Levițchi

CARTEA DE VISE, NICIODATĂ ÎNTREAGĂ

Arcadie Suceveanu

Chișinău

Care ar fi linia definitivă ce ar configura efigia artistică a poetului Vasile Levițchi, de la prima trăsătură de peniță? Personal, cred că această linie se identifică întru totul cu cea pe care o lasă pe hartă Siretul, râu ce curge prin satul său de baștină, Carapciu, din dulcea Bucovină. Iar „relieful” spiritual al poetului aș zice că imită relieful de deal-vale în perspectiva de imediată contopire cu munții Carpați. Sunt acestea simple metafore? Vă asigur că nu, deoarece aceste două simboluri ale spațiului bucovinean – Siretul și Carpații – i-au marcat deopotrivă ființa și scrisul. Sub zodia lor și-a trăit viața, și-a scris cărțile. *La izvoarele Siretului* – așa se intitulează una din cărțile sale de poezie apărută la Chișinău în 1966, în care a încercat să exprime, în mod criptico-metaforic, simbolică revenire la începuturi de neam și istorie.

În perioada când l-am cunoscut, în 1966, la Universitatea din Cernăuți, poetul își cheltuise deja o bună parte din viață dăscălind generații de copii în școlile din satele bucovinene, reușise să creadă cu sinceritate în ideea „omului nou” și să se decică total și iremediabil de ea, fusese demis din funcția de redactor al ziarului regional de limbă română, *Zorile Bucovinei*, pe care îl întemeiasse, întrucât credea

(„din naivitate“, vorba Dumnealui) că acesta trebuie să fie o tribună a românilor, publicase câteva volume de versuri între care *Preludiul primăverii*, prima și (unica) carte apărută pe atunci în grafie latină, și era considerat „patriarhul“ literaturii române din Bucovina. Imaginea sa se identifică în mintea noastră cu cea a Poetului romantic și visător, dublată de cea a Profesorului. Era iubit și idolatrizat de studenți. Era urât și persecutat de universitarii șovini și „vigilenți“ pentru demnitatea de a fi român, dar mai ales pentru neobosita strădanie de a trezi în cugetele tinere libertatea de gândire,

Desen de Sam Kaz.

conștiința națională. Îi îndrăgea pe studenții care „simțeau românește“, care gândeau, care își dădeau seama de falsitatea ideologiei „mamuților fosilizate“. Pe cei mai buni și serioși dintre ei îi făcea *elevii* săi (în accepția călinească), prieteni, îi invita acasă, le împrumuta cărți și reviste românești. În acele zile și nopți, mulți dintre poeții bucovineni de azi au deprins de la distinsul Profesor gustul scrisului, exprimarea corectă, verticalitatea morală, dar și mersul pe muchie de cuțit...

La începutul deceniului opt, la Cernăuți luase naștere un Cerc literar semiclandestin, o mică școală literară, despre care am scris și cu alte ocazii. Câțiva tineri „insurgenți“, între care Ilie T. Zegrea, Ștefan Hostiuc, Vasile Tărățeanu, Simion Gociu și subsemnatul, ne-am consolidat sub flamura idealului poetic, încercând să menținem prin scrisul nostru spiritul românesc în nordul înstrăinat al Bucovinei, să rezistăm tentativelor de „turcire“ și prostituare ideologică. Mentorii noștri nedeclarați, dar acceptați de toți erau profesorii și poeții Vasile Levițchi și Grigore Bostan. Atunci când nu ne întâlneam acasă la Ilie T. Zegrea ori la Vasile Tărățeanu, veneam la domnul profesor Levițchi,

în a cărei casă au avut loc multe din neuitatele noastre „ceaiuri literare“. Erau seri pline de reverie și fantasmă tinerești, în care se citea și se discuta poezie, se asculta muzică românească și se prorocea (eufemistic și codificat) sfârșitul zăpezilor imperiale... Eram romantici și visători, locuiam în hōlderliniene turnuri de crin și aveam conturi deschise la Banca Decembrelui... Pe atunci, sub portretul lui Eminescu, încadrat între două baltage, poetul ținea vară și iarnă un mănunchi de crenguțe de salcie încărcate cu mătîșori. Pe masă, lângă mașina de scris obosită și neagră „ca o reptilă“, se afla tot timpul câte un maldăr de foi tipărite ale manuscrisului vreunei traduceri: *Învierea* de L.N. Tolstoi sau *Martin Eden* de J. London, *Pădurea rusă* de L. Leonov sau *Cevengur* de A. Platonov... Scriitorul traversa una din perioadele sale cele mai grele, când,

îndepărtat de la catedră, pus pe linie moartă, era nevoit să salahorească la niște traduceri pentru a putea supraviețui. Astfel, generația noastră – despre care pot afirma fără teamă de exagerare că este cea mai valoroasă generație de scriitori bucovineni din perioada postbelică, prima care a încercat să reinnoade firele tradiției cu poezia „iconarilor” – îi datorează formarea personalității sale artistice, atât cât o are, poetului și profesorului Vasile Levițchi. Existența sa în lumea spirituală românească a Cernăuțului, cât și, mai ales, prezența sa ca „factor reactiv” în anturajul studenților și al tinerilor de creație a însemnat nespus de mult.

Ca poet a debutat târziu cu placheta intitulată simplu *Versuri* (1959), din care, mai apoi, a avut curajul să nu rețină nimic pentru culegerile selective. Spirit parcimonios, a scris relativ puțin, însă cărțile care le-a dat la lumină (*La izvoarele Siretului, Mărturisiri în drum, Inima iarăși, Întârziere de-o viață, Se destrămă o noapte albă, Adaos la cartea de vise*) poartă pecetea unei sensibilități și gândiri profund personale, „se potrivesc” exact cu faptele și opțiunile sale cotidiene. Adică sunt sincere și nespectaculoase. Poetul n-a căutat să-și facă opera pe contul atitudinilor sale civice și nu s-a lăsat „isterizat de prestigiul noutății obligatorii” (Andrei Pleșu). N-a râvnit să fie un personaj. Nu i-au plăcut exagerările, adjectivele puse „la superlativul flatant”: cel mai mare, cel mai talentat, cel mai încolo și încoace. S-a mulțumit să rămână mereu în postura nobilă de soldat al Poeziei (deși este, fără îndoială, unul din „gradații” ei), căruia imaginea bastonului de mareșal nu i-a produs insomnii și obsesii.

Legat de tradiție, nu este un conservator. Poezia sa, concepută inițial mai mult ca o formă de rezistență într-o realitate ostilă și agresivă, a cunoscut o evoluție consecventă și fermă, cu deschideri spre orizonturile poetice înnoitoare, moderne. În poemele sale lucrurile au mereu o sensibilitate rănită și poartă însemnele unei întârzieri vinovate, ale regretului adânc după ceva ce ar fi putut să se întâmple și nu s-a întâmplat. E o poetică a prea târziului, în descendență romantică, a vergilianului *fugit irreparabile tempus*, consumându-se sub aspectul timpului modern. Unul din simbolurile liricii sale este *visul* cu toată multitudinea sa de semnificații. *Cartea sa de vise* reprezintă o „tălmăcire” a fantasmelor nocturne, a întâmplărilor sufletești, fără a-și fi impus rigorile programatice ale onirismului estetic, așa cum se întâmplă în *Carte de vise* a lui Leonid Dimov, de pildă. *Visul* lui Vasile Levițchi e un *adaos* (o continuare) la eminescianul *vis bimeric* („trăire visată” din care se naște „terestrul și dulcele-amarul/ năprasnicul meu paradis”). De aceea, *cartea sa de vise* nu poate fi niciodată întregă, din ea vor lipsi mereu niște file.

Ca structură estetică, poetul este un spirit eminentemente liric și sentimental, un visător lucid, ce tinde să ajungă la esențe, la sâmburii înțelepciunii. Obligat să conjuge betonul și culoarea, sentimentele vii cu cele produse de „imaginare inimi electronice”, el supune faptul de viață unei scrupuloase analize lucide, deplasând obiectele și fenomenele naturale în sfera trăirii umane. Înainte de a se așeza la masa de scris, Vasile Levițchi pare să se închine la statuia Minervei – zeița înțelepciunii cu ochii de bufniță... Cât privește aspectul formal al „hidrei poetice” (Paul Valéry), preferă s-o potcovească scrupulos cu rime rotunde, disciplinând-o conform rigorilor „dulcelui stil clasic” sau ale versului liber și dându-i să bea ape otrăvite de lună din izvoare onirice...

În ordinea biografică, aș zice că e un *spirit insular*, instalat de aproape un sfert de veac într-o singură austeră. Parafrazând o superbă *poveste* a lui Andrei Pleșu despre El Greco, se poate afirma că poetul e un om-insulă, izolat în apartamentul său de la periferia orașului, îngânat doar de ritmul mașinii de scris cu ajutorul căreia încearcă să învingă „vidul paginii albe”. „Sunt izolat ca Robinson Crusoe,/ Nu vine nime-n ușa mea să bată,/ Și dacă stau cu ușa încuiată/ E că nici eu de nime n-am

nevoie..." – îi place uneori să recite la telefon, cu autoironie, sonetul lui G. Topârceanu, drept răspuns la întrebarea ce mai face... În viața de toate zilele, omul e de o fermecătoare delicatete, de o discreție și de o modestie structurală, asigurată, cred, și de bunul simț bucovinean. Spirit analitic și partizan al dialogului, folosește ca unică armă forța argumentului, manifestând toleranță și respect față de opinia preopinentului. N-am observat la el acel „nenorocit sentiment de invidie“ (Eugen Simion) ce caracterizează în general lumea artistică. Epigramele și bancurile sale se remarcă printr-o nedezmințită subtilitate și sunt de o scilpitoare inteligență ironică. De regulă, la masa la care se află poetul, în compania câtorva prieteni vrednici și a unui clondir cu vin roșu (care, nu știu cum se face, dar de fiecare dată, se întâmplă să aibă, vorba Dumisale, același „cusur“: e prea puțin...), întotdeauna domnește o veselie contagioasă, iar discuțiile sunt din cele *cu sens*. Bănuiesc că ar fi dat mult pentru un „chef literar“ la Capșa, că i-ar fi plăcut la nebunie să hălăduiască în preajma lui Păstorel pe la cramele Moldovei, bând vin mănăstiresc și savurând aromele tari ale vorbelor de duh... Fiind un intelectual rafinat, de o adevărată noblețe a spiritului, scriitorii din generațiile tinere îl simt apropiat sufletește și-l consideră „de-al lor“. Îl „revendică“ în special optzeciștii, și nu numai datorită unor rațiuni și „afinități“ de ordin aritmetic, se înțelege... „Clasicist“ ca formație și structură, el posedă în același timp calitățile unui spirit democrat, sensibil și receptiv la demersurile înnoitoare ale tinerilor în general iacobini și iconoclaști. O probă elocventă în acest sens o constituie și colaborarea sa la revista tinerilor scriitori *Contrafort*, în care susține rubrica *Dubito, ergo cogito*.

Maestrul are un adevărat cult pentru marii clasici, ar putea să declame ore în șir din Eminescu, Coșbuc, Arghezi, Blaga, Stancu. Decupează și acum, cu scrupulozitate de școlar, poezii și eseuri de prin ziare și reviste literare. Și-a făcut un obicei din a afișa pe perete, la bucătărie, câte o poezie frumoasă sau vreun citat celebru, spre a putea fi mai ușor memorate. Nu se rușinează să deschidă dicționarul și se bucură când (aproape de fiecare dată) își dovedește că intuiuse exact noțiunea cuvântului...

Dintre întâmplările vieții pe una o evocă, cred, cel mai des. Aceasta e legată de ziua de 4 aprilie a anului 1944, când un tânăr pompier din Armata Română a trăit la București grozăvia cumplitelor bombardamente ale aviației americane. O bombă a căzut la numai câțiva metri de el, înfigându-se în pământ fără să explodeze. A fost ca și cum s-ar fi născut a doua oară. Azi nu pare deloc lipsit de semnificație faptul că anume la 4 aprilie, la diferite intervale de timp, i s-au născut doi nepoți, Rodica și Vasilică... Aflându-se, o dată, la București, a ținut să-mi arate cazarma de pe Splaiul Independenței și locul unde a căzut bomba. L-am văzut emoționat și răvășit de amintiri... Altă dată, întâmplarea a făcut să zăbovesc, împreună cu poezii Nicolae Popa și Ștefan Hostiuc, chiar lângă poarta acelei cazărmi. Era trecut de miezul nopții și, cum a doua zi Popa și cu mine plecam la Chișinău, iar Hostiuc rămânea la București, am desfăcut acolo în stradă o sticlă de Pinot Noir... Pe cea de-a doua am băut-o, bineînțeles, cu gândul la tânărul pompier militar Vasile Levițchi...

De altfel, situația sa de fost soldat al Armatei Române i-a atras multe neazuri și neplăceri. Din această cauză, kaghebiștii l-au considerat a fi, a priori, „naționalist român“. Dosarul lui ca și dosarele unor discipoli ai săi trosneau de umflate ce erau. Iar atunci când i se găseau „impurități“ în gândire, „fisuri“ în carcasa civică, nu întârziiau măsurile de pedeapsă și „corecție“: demiterea de la ziar, constrângerea de a părăsi – pe fondul unor „manifestări naționaliste“ ale studenților români dirijate din chiar clădirea securității cernăuțene – catedra universitară, izolarea publică etc. Oficialitatea ideologică aștepta de la el „compromisuri“. Le-a făcut? Nu le-a făcut? Cine a reușit să-l cunoască mai bine poate afirma cu hotărâre că Vasile Levițchi nu este un om al compromisului. El a știut să-și păstreze coloana vertebrală într-o deplină și

exemplară verticalitate. În anii cât a fost redactor la *Zorile Bucovinei*, gazeta publica frecvent pagini literare și de folclor, materiale privind cultura și obiceiurile populare ale românilor. Articolele istoricilor de circumstanță despre „trecutul întunecat” și „viața grea” de pe vremea „regimului burghezo-moșieresc român” nu prea vedeau lumina tiparului, cele mai multe luând calea arhivei sau fiind aruncate la coș. Ambițiosul redactor a avut îndrăzneala, o dată, să respingă articolul unui grangur de la Comitetul regional de partid în care figura expresia „rumânskie psi” („copoi români”), cu argumentul de rigoare: „nu toți românii sunt copoi”. E drept, „nesăbuința” l-a costat scump... Micile „cedări” pe care a fost nevoit să le facă vizează mai cu seamă creația sa de început, când, pentru a se putea manifesta ca scriitor de limbă română, a „comis” și poezie în spiritul vremii. Altfel nu se putea. Altfel riscai să nu-ți vezi cărțile tipărite niciodată. Iar în Bucovina de atunci, am spus-o deja, scrisul era mai mult o formă de supraviețuire, un imperativ de ordin etic (citește: etnic) și mai puțin un „deliciu” estetic. „Dar despre 28 iunie n-am scris niciodată”, mi-a spus de mai multe ori, cu aerul demnității depline, poetul...

Vasile Levițchi întreține certitudinea că se poate scrie (și citi!), zilnic și cu toată energia, și la 75 de ani. Luciditatea gândirii și sensibilitatea-i nealterată par să ignore convențiile impuse de ordinea biologică a vârstei. El n-a fost niciodată și nu este nici acum un contemplativ, ci un implicat, un neliniștit pe care îl preocupă toate problemele contextului politic și social. Dovada o fac și tabletele pe care le semnează de câțiva ani buni în revista *Literatura și arta* la rubrica personală *Multe trec pe dinaintea...*, scrise cu penetrație și pasiune civică. Muzica mașinii de scris îi este poate cel mai sigur remediu împotriva singurătății și dezolării. Mica „reptilă neagră” rămâne unul din cele mai fidele „personaje” ale intimității sale...

De câțiva ani poetul s-a stabilit la Chișinău. Dar, spiritual, nu s-a desprins de Bucovina. El face parte dintr-o generație care a cunoscut vechea imagine a Cernăuțului, pe când acesta era unul din cele mai mari centre de cultură românească. „Cernăuțul e un oraș în care au existat oameni și cărți”, îi place să repete adesea cunoscuta frază a lui Paul Celan. Icoana Carpaților, sadoveniana curgere a Siretului, vorba domoală și așezată a oamenilor rostită în dulcele grai bucovinean, casele de lemn cu „ochi” deschiși în acoperișe de draniță privind parcă în adânc de memorie, – toate acestea rămân pentru el marele reper existențial și spiritual, terra paterna, pe care ți-o poate da numai providența, ea fiind ruptă din generozitatea Atoatelui. Iar fără de el, Bucovina s-ar simți mai înstrăinată, mai fără de nădejde.

Mulțumesc soartei pentru șansa de a fi mers cu el în aceeași „luntre a clipei”, de a-l avea mereu în preajmă.

SUMMARY

The words written by the poet Arcadie Suceveanu are not simple eulogy to Vasile Levițchi at 75, but a sincere attempt to carve in time's marble the portrait of the Professor at his respectable old age; thus, the human effigy of the poet Vasile Levițchi appears sober, vertical, moulded by the poetical frame of mind. Vasile Levițchi has written quite little, but the books he has brought to light bear the sign of a deeply personal sensitivity and thought, „they match” with his everyday deeds and potions.

Poezie

CU UN MUGUR DE CREDINȚĂ LEGATĂ DE CATARG

Vasile Tărățeanu

E pentru prima oară când încerc să scriu câteva cuvinte despre Ilie Motrescu. N-am îndrăznit s-o fac până acum, deși câteva luni am fost colegi de serviciu, deși nu o dată l-am ascultat vorbind – cu dăruirea și convingerea care-l caracterizau – despre literatură, despre rostul poeziei, despre nestematele perle folclorice pe care le culegea de la bătrânii satului, în special de la Veronica Solcan, deși l-am avut în 1969, în prima Duminică după Sfintele Paști, oaspete drag în casa părintească din Sinăuții-de-Jos, la hramul satului, deși adeseori îl admiram cum joacă îndârjit ore întregi tenis de masă cu Ion Tăbuleac și cu alți colegi în holul prea strâmt pentru acest sport, dar atât de familial de la etajul doi al clădirii în care se află acum sediul redacției ziarului regional *Zorile Bucovinei*, unica pe atunci publicație românească din Cernăuți, deși i se zicea „moldovenească”, înțelegându-se și „sovietică” prin aceasta.

N-am scris nimic pentru că nu știam precum nu știu nici acum, când înșir aceste rânduri comemorative, dacă aș fi putut adăuga ceva nou la toate cele câte se vorbeau atunci deschis, sau pe ascuns, despre dispariția lui mult prea timpurie și mult prea enigmatică, acoperită de un val inexplicabil de suspiciune, de tăcere și de teamă. Încordându-mi nițel memoria, precum fac alții, aș fi reușit, desigur, să-mi amintesc și eu diverse imagini, impresii, frânturi de gânduri, expresii din acea scrută perioadă cât am lucrat împreună, în aceeași secție – de cultură – a ziarului sus-amintit, bântuit pe atunci de niște furtuni interioare, legate de plecarea forțată a scriitorului Vasile Levițchi de la conducerea ziarului, la leagănul facerii căruia stătuse cu o dăruire rar întâlnită.

Și-apoi de fiecare dată când mă gândeam la Ilie Motrescu, la soarta lui, în fața ochilor îmi apărea unul și acealși tablou zguduitor de pe la mijlocul lui septembrie 1969, când împreună cu alți colegi, cu frații săi, Ștefan, Grigore și Nicolae, după aproape două luni de întrebări, bănuieli, nedumeriri, căutări, presupuneri care frământau nu numai familia lui, ci întreaga noastră redacție, am participat la identificarea celui dispărut fără de veste în ziua de 26 iulie a aceluiași an, plecat la sfârșitul unei săptămâni de muncă la părinți în sat, fără să mai ajungă la ei; sicriul acela dezgropat undeva la marginea cimitirului central din Cernăuți, în care corpul lui intrat în putrefacție era acoperit cu altele mai mici, ale unor copilași uciși înainte de a se naște, sau imediat după naștere, tablou sinistru ce le-ntunecă pe toate celelalte legate de numele lui.

Ni s-a spus atunci că trupul lui a fost descoperit de niște țărani, undeva lângă un pâlț de corciuri la cotitura Prutului din apropierea satului Ostrița, dezbrăcat și plin

de nămol, păstrând însemnele unei morți violente pe trup. Prin culoarele redacției și în afara ei se vorbea atunci că-n moartea lui sunt implicate niște persoane suspuse, apoi că e mâna faimosului K.G.B. și câte altele. Oricum, dar anchetările ce au urmat după ce mortul a fost identificat erau parcă făcute anume nu ca să arunce lumină asupra acestei morți, ci mai mult pentru a încurca și mai tare firele, ca-ntr-un păienjenis.

De remarcat că cei care se implicaseră mai mult în restabilirea adevărului despre moartea lui Ilie Motrescu – ziaristul și poetul Ion Tâbuleac, juristul Ungureanu – nu peste mult timp au fost nevoiți să plece de la ziar, mai târziu chiar din oraș. Primul – la Chișinău, cel de al doilea – tocmai la Mucacevo, în Transcarpatia. În același timp, unul dintre frații lui Ilie, Ștefan, era dat afară din școală și închis aproape un an de zile pe motiv de huliganism, exprimat prin învinuirea unor persoane de moartea fratelui său, persoane care, chipurile, n-ar fi fost vinovate.

Toate acestea, plus faptul că unii dintre posibili martori renunțaseră să mai susțină că l-au văzut în ziua de sâmbătă, 2 iulie 1969, cu niște domni trecând prin sat și îndreptându-se cu ei la o petrecere în pădure, după cum afirmaseră anterior, au creat în jurul acestei morți enigmatice o atmosferă apăsătoare, amenințătoare, încărcată de bănuieli și suspiciuni, de tăceri prea pline de înțelesuri...

Deasupra a toate însă pluteau versurile lui prin care ca un fir invizibil trecea sentimentul morții. Ca o presimțire a tot ce avea să se întâmple cu dânsul:

*Rogu-mă, sfinția ta,
să mă miluiești c-o stea
să-mi ardă, să pot vedea
când voi fi a mă pleca
peste neființa mea.*

Unele dintre ele, cum sunt cele finale din *Cântecul vâșlașului*, de exemplu:

*Și valurile vremii vin și trec
Și nu mă mai înec,
Și nu mă mai înec*

după timpurile ploioase și inundațiile din vara lui '69, după descoperirea trupului său printre corciurile Prutului, căpătau de-a dreptul semnificații noi.

De fapt, presimțirea acelei zile nefaste, când niște mâini dușmane, dirijate nu se știe de unde, necunoscute până astăzi, aveau să-i pună capăt zilelor zbuciumate ca ale unui brad semeț de pe crestele munților din apropierea satului său de baștină – Crasna lui Ilschi din fostul județ Storojineț, ca o obsesie trece de la o poezie la alta prin întreaga sa creație. Astfel în *Bunavestire* el se vede:

*prăbușit ca un trunchi
peste râul scrisorii
cu unda sleită, amară...*

Iar în *Baladă*, înfrigurat parcă de ceva, constată cu amărăciune că:

*Apa-i rece, unda-i sumbră,
Chipul meu nu are umbră...*

În finalul aceleiași *Balade* el răbufnește, precum poetul anonim, creator de adevărate perle:

*Crapă-te o dată, tei,
și mă ia dintre mișei.
Curmă-te, bradule, o dată
de la cetină, de sus,
să sfârșesc ce am de spus.*

Dar ruga-i disperată n-a fost auzită. Brazii din apropierea satului natal în loc să crape de la cetină, de sus, până la rădăcină, precum zisu-le-a poetul într-o clipă de disperare, au ars mai degarbă ca niște lumânări la moartea lui, asistând ca-n balada *Mioriței* – martori fără de grai – la înfăptuirea unui sacrilegiu, cu care „pe sub codru, pe sub boltă“ a fost înăbușit un „aprig strigăt de revoltă“ (*Frescă*).

Însă, știindu-și „gândul spornic și frumos“, „vrerea nestrămutată-n toate“, „zborul înalt“ și cu toate că-și presimțea sfârșitul tragic și timpuriu, el mai păstra totuși, undeva în tainițele sufletului său, o undă de speranță în cinste și-n omenie, care-l determină ca în finalul altei poezii să întrebe nevinovat, ca un copil:

*Lume pizmăreață,
Chiar ai să te-nduri?...*

Și lumea aceasta străină, ba poate chiar vrăjmașă idealurilor lui, știind prea bine cum să macine talente, cum să zdrobească destine, cum să frângă zboruri la-nceput de vis, ca-ntr-un malaxor infernal, n-a stat mult pe gânduri. L-a redus la tăcere. Prea curajos părea a fi. Prea neînduplecat. Și prea încrezător în rădăcinile neamului său.

Din această cauză, poetul asurzit de atâtea voci străine mărturisește o anumită răceală:

*N-o să-mi mai deslușesc nici chipul
printre arbori, printre ziduri,
Vinețiu voi fi ca steaua,
N-am să-mi mai aud nici pașii
Și nici inima din mine,*

sau că:

*Brațul mi se face lemn,
Chipul mi se face var –
Sfâșiere și amar.*

(Alean)

Iar noi, cei vii, fiind mânați de griji și probleme cotidiene de tot felul – unele dintre ele atât de mărunte încât nu valorează nici o para chioară la bursa valorilor, războindu-ne cu dușmanii invizibili și vizibili, cu incisivii câini ai viciilor omenești, ne dăm până la urmă seama că de la poama vieții „nu moștenim nimic“, că tot el, flăcăul acela frumos și mândru, „scoborător din seminție dacă“, curajos și dârz este acela

care, într-un dialog zguduitor prin simplitatea și dramatismul său, ca și ciobanul mioritic, dă replica de rigoare vieții trecătoare:

– *Vă mulțumesc de moarte,
petreceți sănătoși.*

Și iată-ne, așadar, acum pe toți cei care l-am cunoscut petrecând și petrecându-ne și noi în timp, uneori prea cuminti, alteori, dimpotrivă, căzuți în mintea copiilor, vorbind despre el la trecut. Despre Ilie Motrescu. Ca despre un fost coleg de muncă. Sau ca despre un poet în devenire, care nici n-a ajuns să-și înmănuncheze singur versurile între copertile cărții de debut.

Cu toate acestea, Ilie Motrescu a fost un poet. Și dacă ar fi trăit (dar el trebuie să trăiască, deoarece era de viță sănătoasă de munteni), sunt sigur că ar fi devenit (ba nu, greșesc, el chiar era și continuă să rămână în pofida faptului că zborul i-a fost curmat la început de cale) unul dintre cei mai importanți poeți pe care i-a dat nordul înstrăinat al Bucovinei eminesciene de la '40 încoace. Or, poezia lui, atâta câtă este ea, împrăștiată prin publicațiile periodice ale timpului sau rămasă în manuscrise prin arhiva prietenilor săi mai apropiați – regretatul și el Ion Gheorghiuță, Ion Tâbuleac sau Dumitru Covalciuc – ne mișcă și astăzi, ba poate, comparându-i-o cu tragica și misterioasa moarte, mai mult decât atunci când a fost scrisă, grație frumoaselor și netrecătoarelor ei calități, acordurilor de simfonie carpatică, metaforelor surprinzătoare, imaginilor de neuitat, profunzimii gândirii poetice și, mai ales, dramatismului interior. Ce bine ar fi să o avem, toată câtă a reușit să rămână, ca o frumoasă amintire, adunată între copertile unei cărți, despre necesitatea căreia s-a vorbit atâta de-a lungul ultimilor ani din sfertul de veac trecut de la dispariția lui.

Oare să nu fi sosit încă timpul scuturării prafului de pe dosarele cercetărilor sau mușamalizărilor efectuate atunci, astfel ca lumina adevărului să se reverse binefăcătoare asupra amintirii unui poet român, care a lăsat urme frumoase în scurta-i trecere pe acest pământ și prin această lume roasă de vicii și invidii, și prin această viață zguduitor de atâtea și atâtea crime și fărâdelegi, viață pe cât de frumoasă, pe atât de grea și amară.

La cei 27 de ani neîmpliniți (născut la 2 august 1942), trecând printre nenumărate ruguri, printre atâta păgână incinerare, el avea tot dreptul să întrebe:

*Pentru care semet,
neîmbunat Dumnezeu
voi arde crâncen o clipă și eu?*

O clipă? Dar clipa aceasta a vieții lui e soră cu veșnicia. O clipă prin care el a trecut ca un vâslaș după un naufragiu. Ca un vâslaș sfidând cruzimea soartei și vitregia ei „cu un mugur de credință legată de catarg“. Credință în nesfârșirea neamului său. Credință din cauza căreia poate că i s-a tras și moartea timpurie.

POEZII

Ilie Motrescu

Ilie Motrescu

CANONUL I

Toate sunt așa cum sunt
plămădite din pământ,
poleite-n colb de stele,
botezate-n nume sfânt.
Toate sunt cum se făcură
pentru dragoste și ură,
pentru zâmbet și alean
legile din veac în an.
Toate-ncearcă a-și vedea
chip frumos în apa mea;
fața apelor – lucie
precum mi se-ndeamă mie,
chipul apelor – zbârcit,
universul s-a sluțit.

SIMFONICA

Bucură-te, inimă, solistă,
azi
la pupitrul sentimentelor
urcă maestrul, poetul
să hotărască altfel intrările
în fuga-ți sincopată
a vieții.
Peste o măsură,
peste un semn
vor începe viorile,
Crângul-doină-i bântuit de furtună.

(La naiba cu variațiunile vechi
pe o singură strună!)
Azi
sub bagheta lui
nu vor avea interludii
nici fagotul nostalgic,
nici piculina sfioasă,
și nici violoncelul romantic.
Maestrul trece la operă,
să dirijeze corul antic,
va da intrare trompetelor,
nădejdlor, prevestirilor,
pasajului ritmat
cu ecouri eterice, calme...
De ce nu bate nimeni din palme?

FRESCĂ

Noaptea când stau și-ascult
zvonurile de demult,
la pâlنيا timpului
cu urechea gândului,

Deslușesc din vremuri duse
ba un vaer, ba o tuse,
ba o rugă, ba un plâns...
Neam năpăstuit și-nvins.

Dar când stau să mai ascult
zvonurile de demult,
aud bine cum se iscă,
cum se-ncheagă și se mișcă

Oști întregi pentru dreptate...
...Undeva un ciopot bate,
undeva un buciom sună,
undeva arcuri se-nstrună,

undeva mamele plâng,
colo voinicii se strâng...
Pe sub codru, pe sub boltă –
aprig strigăt de revoltă.

Undeva cornul răsună,
undeva lupta detună...

SEMN

Sub muntele bătrân și-mpădurit
molizii grei se prăvălesc în mit,
străbunii mei se prăbușesc și ei
cu vremile de-a valma peste zei.

Și-așa cum vin din coame de Carpați
se-ntunecă genunea de bărbați
scoborători din seminția dacă
ce luptă-aici cu moartea și se-mpacă.

Până aici veniră să se-nfrunte
virtuțile romane cu cremenea din munte,
molizii tari și brazii aici s-au prăbușit
peste mânia turcului pocit.

Cu brațul vlăguit de grele arme
sub muntele acesta Ștefan doarme...
Sub muntele acesta neamul meu
răsare-ntre Pământ și Dumnezeu.

Desen de Sam Kaz.

TOAST

*Versuri pentru mitelul meu
cu năsucul numai atâtica...*

Să beau, să-nchin, să mă inspir..
Ard pe fața dragostei flori de trandafir.
Flacăra flămândă, flacăra de sânge –
mistuire a inimii nătânge.

U-uh, ce cupă-adâncă, măi, ce elixir!
Egoismul dragostei – gură de vampir.

Cine-i care-mi strigă: suflete, nu bea!
Moartea-mi de otravă mi-o prevede cine?
Cerule, cristalule, ți-ai prăbușit o stea
în tulburul din tinerețea mea
ori mi-e inima-necată-n fericire?

U-uh, dogoarea patimei din mine!

Beau din elixirul, sorb din elixirul –
egoismul dragostei – vampirul.

BUNAVESTIRE

Ah, zorii!
Cocoșii aceștia cu pene de pară
cum mă mai sperie,
cum mă surprind vlăguit,
prăbușit ca un trunchi
peste râul scrisorii
cu unda sleită, amară.
Ah, zorii!
Cocoșii avântului meu adormit
cum mă văzură,
cum m-au găsit
cu tâmpla căzută pe șoldul viorii
ca după o dragoste convulsivă, barbară.
Sânt plin de vedenii și alb de lumină...

Isuse preasfinte, ce adânc am dormit!
Și-apoi cocoșii aceștia cu pene de pară
ce vor?
– Să ieși la lumină, la cântec, în vară.

– Să ies la lumină, la cântec, în vară,
s-alerg sub cascade de soare
și iarăși ca-n zilele bune
să cânt necurmat, a mirare?

Sunt orga materiei,
mic fenomen,
zvon de spic în holda vieții.
Inima? Copil sărman,
sugruma-te-aș de-aș putea,
brațul nu mi se ridică
sau de milă,
sau de frică,
viața mea-i atât de mică...

CANONUL IV

În mănosul deșert al materiei
vetrele lumii răsar ca altare,
nenumărate socluri pe care
noi, furnicarele suntem jertfele.

Întru care supremă credință atâtea altare,
atâtea ruguri aprinse, atâta cântare,
atâta păgână incinerare.

Pentru care semeț, neîmbunat Dumnezeu
voi arde crâncen, o clipă și eu?...

PENTRU CĂ MI-I ZBORUL...

Pentru că mi-s falnic
și înalt ca uliul,
mă țintesc vrăjmașii
și mă cer pizmașii.

Pentru că mi-i zborul
neatins ca slava,
vânătorul pizmaș
își încarcă țeava.

Pentru că mi-i vrerea
ne-ndurată-n toate,
vor să mă doboare
focuri detunate.

Pentru că mi-i gândul
spornic și frumos,
câinii, incisivii
mă adastă jos.

Să mă aibă-n gheare,
să mă aibă-n guri...
Lume pizmăreață,
chiar ai să te-nduri?...

HORA VIETȚII

Aici ne întâlnim
în preajmă și-napoi,
sunt timpurile duse
și vremile de-apoi.
Iar noi feciori și mame,
prieteni și dușmani
întindem hora vieții
pe-un țarmure de ani.

Ne revedem o dată
în timp de-o veşnicie,
şi ne iubim, sau batem
o urmă să rămâie.
Ospăţul vieţii fierbe
în clocot spumegos!
De-odat' întoarcem ochii
şi vrerile pe dos,
ne ducem...
– Cale bună, bărbatule voinic!
– De la pomana vieţii n-am moştenit nimic!
– Să ne-auzim de bine, flăcăule frumos!
– Vă mulţumesc de moarte, petreceţi sănătoşi.

BALADA

Tot mai singur mă-ntârzii
prin golite-mpărăţii,
unde-s fagii arămii,
pe poteci rupte, abrupte
sărutând urme de ciute,
ciutele, ciulitele
şi năpăstuitele.
La o cumpănă de gând,
la un prăvăliş de cale
mă îndemn nătâng la vale
către ape ruginii...
Apa-i rece, unda-i umbră,
chipul meu nu are umbră,
nu mă văd, nu mă aud
gândul vechi mi-e tot mai crud:
să-mi sugrum, să-afurisc
plânsul ce nu-l mai sfârşesc.
– Crapă-te o dată, stei,
şi mă ia dintre mişei,
Curmă-te, bradule, o dată
de la cetină, de sus
să sfârşesc ce am de spus...

AM ȘI EU O CREDINȚĂ...

Am și eu, ca tot omul sărman, o credință –
Femeia.

Și-o rugăciune zilnică –

Dragostea.

Prea destulă lumină pentru fruntea mea.

Prea destulă dragoste pentru inima mea.

Am și eu, ca tot omul păcătos, o credință...

Pe când unii se roagă la ploaie,

Alții – la bani,

Cineva – să mi-l secere moartea,

Careva – să-l acopere gloria, –

Eu mă rog păcătos de iubire.

RUGĂCIUNE

Rogu-mă, sfinte părinte,
ruga mea cea mai fierbinte,
să te-nduri a-mi da și mie
o făclie din tărie
pentru vremea ce-o să-mi vie.

Rogu-mă, sfinția ta,
să mă miluiești cu-o stea
să-mi ardă, să pot vedea
când voi fi a mă pleca
peste neființa mea.

Când va fi a mă sfinți
fără tine într-o zi,
când va fi ca să cobor
treptele din viitor
să alunec, să mă-ntunec...

*
* *

Dintre toate faptele,
iertatele și neiertatele
necuviința cea mai mare va fi
când vei nesocoti spiritele din mine.
Păzea, streine!
Căci dacă nu te-a blestemat încă prisăcarul blajin
pentru furtul mierii de albine
îți va cere socoteală haiducul
frate cu pădurea și cucul,
trimisul județului drept –
plumbul răzbunării slobozit în piept.
Chiar de n-o fi ispravă cuminte,
nici un învăț,
va fi cel puțin o pomană –
corbul negrilor ospăț.
Iar dacă totuși te încumeți să stai la o masă cu mine,
primește, ridică această cupă din coajă de tei
și cinstește pe dumnezeul fraților mei.

ALEAN

Vino, frate-nstrăinate,
să vezi viața ce-mi împarte,
să-mi vezi zilele ce mi-s –
greul de a trăi din scris.

Hrană sărmană,
pâine de pomană,
trudă oarbă, sărăcie,
soartă hărăzită mie.

Vino, maică, să mă vezi
ce-am ajuns de când veghez
la fereastra visului
semnele proscrisului.

... Nu se arată nici un semn.
Brațul mi se face lemn,
chipul mi se face var,
sfâșiere și amar.

CÂNTECUL VÂSLAȘULUI

Am cutezat spre larg,
De-acum
mi-s aștrii călăuză
și valurile – drum,
și-un gând, ce draga mea de pe liman
n-o să-l auză.
Câți ani vor fi de-atunci, de la plecare,
când se prelinse steaua căzătoare
și mă avea o mamă iubitoare?
N-am ornic, n-am busolă și nici cârmă.
Ce-i înainte?
Ce-a rămas în urmă?
E câmp de ape, muzică de stele
și-un singur matelot
se mai căznește-n not,
cu vâsla și cu visul printre ele.
Mi-e teamă? Aș! Am cutezat spre larg
c-un mugur de credință legată de catarg.
Talazurile mării vin și trec
Și nu mă mai înec.
Și nu mă mai înec!

RĂSCRUCE

Ajungând cu noroc la răscrucile vârstelor două,
Caut prilej de avânt pentru vremea-mi cea nouă,
Caut o stea undeva țintuită-n tărie,
Caut o piatră străveche, înfiptă-n glie,
Caut un semn neclintit de curaj și îndemn.

Poposind pentru mas la răscrucea vârstelor două,
Beau din răcoarea credinței întru fapta-mi cea nouă,
Gust din bucatele trudei, scrisorii aceste,
În genunchi să-mi aștern, ca drumețul târziu din poveste,

Să mă las biruit, toropit de un gând,
Că-nainte mult mai este,
Că-nainte-s spini și creste.
Și pe când vrerile tac, fără somnul și veghea
Mi se iau mai cu sete la trântă,
Pe deasupra casei trece liniștea cădelnițând.

Arhiva Bucovinei

DIN ARHIVA FAMILIEI NANDRIȘ

*Satul nostru Mahala din Bucovina
Însemnări pentru mai târziu*

(continuare)

de dr. Ionică Nandriș

XVI

În primăvara anului 1944, situația de pe frontul de Răsărit se înrăutățește din zi în zi. Lumea și mai ales satele erau neliniștite și frământate de nesiguranța zilei de mâine. Pe la mijlocul lui martie cele dintâi unități ale armatei hitleriste, scoase din luptele de pe front au intrat în Cernăuți. Starea lor era groaznică și moralul prăbușit. Am văzut și am făcut multe retrageri în primul război mondial după bătălii pierdute, dar așa ceva nu s-a văzut. Nu mai era retragere, era dezastru. Nu era o înfrângere militară ci mai degrabă o prăbușire morală. Aveai impresia că nemții sunt buni în război în ofensive, în defensive își pierd capul. Am văzut un general neamț cu restul unității lui sosit în Cernăuți într-un hal de demoralizare, de dezordine și dezorientare care m-a impresionat. La Spitalul Central a venit o unitate mare sanitară în retragere, trimisă de Guvernatorul Bucovinei, generalul Dragalina, care purta la gât zi și noapte decorația germană „Dar grosse eiserne Kreuz“, să le dau două pavilioane să-și instaleze spitalul lor militar. Le-am spus că fără ordin în scris și fără proces-verbal nu le pot da nimic. Și s-au supus ușor. La procesul-verbal am refuzat să-l iscălesc fiind în limba germană. Am adus traducerea în românește de la consulatul german din localitate. Cunoșteam limba germană, dar vorbeam ca și prin interpret. Într-un ceas au umplut spitalul cu răniți și bine organizați din punct de vedere sanitar au și început să opereze răniții mai gravi. Dar peste un ceas au primit printr-un motociclist un ordin și peste jumătate de ceas nu mai era urmă de nemți în spital. Trei medici din coloana sanitară germană au venit pe furiș la mine în birou. Se vede că au aflat că știu limba germană și de la ușă, grăbiți, s-au scuzat că mă deranjează dar m-au rugat să le spun adevărul depre starea războiului din acea vreme și mi-au spus că sunt din Viena, că au familie și copii. Când au aflat situația războiului hitlerist de la sfârșitul lui martie

1944, au rămas îngroziți. Și m-au rugat să le arăt pe harta lor care e drumul cel mai scurt de aici la Viena. Au mulțumit și-au plecat grăbiți și parcă ferindu-se să nu fie văzuți de ai lor.

Era 24 martie 1944, zi de vineri și cea din urmă zi a noastră în Cernăuți.

Spitalul întreg îl evacuasem din vreme, mahaleniile mele pornise pe drumul pribegiei spre Suceava și mai departe. Am rămas cu doi medici, cu administratorul și un funcționar și cu două mașini gata în orice moment de plecare. Am rămas în vinerea aceea până la miezul nopții în biroul meu din spital ca să văd și să observ ce se întâmplă, cum se face o retragere și, poate inconștient, să stau cât mi mult pe pământul nostru atât de scump, pe care nu o să-l mai calc cât voi trăi.

Afară ninge ușor, aer tare, pământ înghețat. Pe ferestrele din birou priveam pe șoseaua Ștefan cel Mare pe unde se făcea retragerea. Treceau unități de artilerie și mitraliere trase de cai, soldații acestor unități au tăiat ștreangurile de la hamuri, au încălecat câte 2-3-4 pe un cal și-au luat în trap la drum, lăsând tunurile și mitralierele în șanț.

Treceau unități de infanterie cu grămada în grupuri și foarte grăbiți să scape de locurile primejdioase. Panica și demoralizarea domneau.

Cu toată durerea și zbuciumul din suflet că trebuia să plec și eu și să părăsesc aceste locuri scumpe, am trăit și clipe de bucurie, de mândrie și încredere când am văzut unități ale armatei noastre, trecând și ele în retragere prin Cernăuți, pe șoseaua Ștefan cel Mare. Ostașii noștri erau necăjiți și ei, dar aveau o ținută de liniște, de disciplină militară, cu ofițerii lor alături. Mergeau în coloane ca la defilare, călcau apăsat pământul lor ce-l părăseau, priveau liniștiți și plini de dispreț marea debandadă a armatei germane din jurul lor. Ei parcă mergeau înainte purtând un gând în suflet. Au fost momente ce nu puteau să nu te înalțe și aspecte ce nu puteau să nu-ți întărească încrederea în viitorul neamului.

Pe la miezul nopții am părăsit Cernăuțul, înecat în întuneric... Spre apus către Moși cerul era roșu... ardea fabrica de zahăr din Moși și marile depozite militare de benzină de pe valea Prutului. Tunurile bubuiau. Armata lui Vlassov, formată din prizonieri ruși și anticomuniști, condusă de generalul rus, și el prizonier de război, care se retrăgea odată cu armata germană, a întors tunurile și trăgea în nemți și au distrus și Capela Mitropoliei.

Am ajuns noaptea în Suceava și-am stat o zi. Voiam să văd forma, întinderea și starea sufletească a celor ce plecau grăbiți spre miazăzi.

La Pașcani se întâlneau convoaiele de refugiați din Bucovina cu nesfârșitele convoaie de refugiați din Basarabia. Zguduitor tablou. Șirul de căruțe și care încărcate cu vârf, cu tot ce-au putut lua bieții oameni, se mișcau încet de-a lungul șoselei spre miazăzi. Copiii erau așezați în căruțe, tăcuți, îndurerați cu fețele obosite de grija zilei de mâine.

Cine a văzut aceste nesfârșite coloane de refugiați din primăvara lui 1944, care și-au părăsit în grabă casa, morții și locurile strămoșești și fugeau de groaza rușilor, s-a cutremurat și în ochi păstrează toată viața acea viziune. Numărul refugiaților din Bucovina și Basarabia a fost evaluat la un milion și jumătate de suflete.

Am făcut drumul de la Cernăuți la București cu mașina cinci zile. Am voit să văd, să privesc zile în șir întreaga dramă și a oamenilor și a pământului românesc.

Peste trei săptămâni am mai întâlnit la Slatina oameni din Mahala plecând în neștire. Unii și-au luat întreaga familie, alții au plecat cu băieții mai mari, lăsând acasă nevasta cu alți copii. Nu se îndurau să lase munca lor, casa lor, trecutul lor și mai

credeau oamenii că poate se va întâmpla ca și în 1941, când locurile părăsite au fost din nou dobândite. Și cei plecați s-au întors. Întâlnirea din Oltenia (Slatina) cu mahaleni mei a fost nespus de duioasă și dureroasă. A fost și tonică pentru starea lor sulatească. I-am oprit trei zile, le-am asigurat cele necesare și iarăși am ținut sfat și ne-am înțeles să plece drept înainte și să se așeze unde vor putea în Banat. Și așa s-a întâmplat. Și i-am mai sfătuit să nu piardă legătura unul cu altul, să se ajute între ei. Astăzi oamenii din satul nostru sunt răspândiți în toată țara, dar nu și-au uitat nici satul și nici prietenii de drumuri lungi. Și astăzi, după un pătrar de secol, trăiesc familiile refugiaților împărțite. O parte acolo pe loc, o parte în România ca refugiați. Rușii nu vor să lase ca restul familiei de acolo să treacă în România, iar cei refugiați nu se pot hotărî să se întoarcă acasă, fiindcă au teama și groaza deportărilor în Siberia.

Drama familiei și a omului continuă. La ONU se discută mereu despre „Drepturile omului” și despre apărarea familiei. Câtă fățărnicie e și pe lumea asta!

XVII

Îndată ce au pus rușii stăpânire pe pământul Bucovinei de miazănoapte, încă în primăvara anului 1944, au chemat la primăria din Mahala bărbații buni de a purta arma și i-au sfătuit să se înscrie ca voluntari în armata sovietică. Oamenii s-au uitat unii la alții și fără întârziere au spus că ei sunt români și nu pot face ce li se cere. Rușii i-au trimis acasă fără să le spună o vorbă.

Peste trei săptămâni, toți aceștia au fost ridicați noaptea și duși în Carelia, ca să curețe câmpul minat, pe unde a fost frontul ruso-finlandez. Pentru acest lucru li s-au dat doar cazmale.

Rezultatul a fost că foarte multe mine îngropate au explodat și-au omorât o mulțime de mahaleni. După ce-au isprăvit munca, cu mari sacrificii omenești, pe restul supraviețuitorilor i-au trimis în pădurile Murmanskului la tăiat copaci, în condiții nespus de grele. Pe câțiva, grav tuberculoși și cu alte afecțiuni serioase, i-au trimis acasă.

Și cu această a doua ocupație rusească, s-a dovedit că veneticii și străinii din sat au servit interesele noului stăpân – adică ale rușilor – ca informatori, denunțatori și coadă de topor. Bunul plac, destrăbălarea și lăcomia au pus stăpânire pe sat. Singurul evreu din sat, Leiba, care s-a retras cu rușii în 1941, a devenit primar și a făcut mult rău în sat. Într-o dimineață a fost găsit mort pe o uliță a satului, nu departe de casa unei iubite de a lui!

Bieții oameni ajunseseră la disperare. Câțiva săteni au intrat în pădure și s-au făcut haiduci. Venise iarna. Aprovizionarea se făcea tot mai greu, fiind toate cărările supravegheate de miliția rusească. Într-o noapte au venit în sat trei dintre ei și au intrat în casa unui vechi prieten pentru aprovizionare. În timp ce se ospătau la masă cu ferestrele astupate bine, au intrat din întâmplare doi mari și cunoscuți comuniști din sat, dar și informatori. Vederea unora și altora a fost înfricoșătoare. Hotărârea a fost rapidă. Cei trei s-au sculat de la masă, i-au strâns de gât, până și-au dat sufletul cei doi veniți în control la casa omului. I-au pus în saci și i-au dus prin locuri dosite la Prut, unde au tăiat gheața cu toporul și i-au dat sub gheață.

După aceste întâmplări, haiducii se pare că au părăsit pădurile din apropiere și-au plecat undeva mai departe.

Dar toți zeloșii, informatorii și făcătorii de rău s-au potolit.

În august 1965, s-a mai petrecut „o întâmplare“. Cel mai vechi și de încredere comunist, numit „a lu Iancu“, fost și „procuror“ un timp, în august 1965, a fost omorât de nevasta lui cu vâtraul. Nevasta a fost ridicată de miliție și nu se mai știe de urma ei.

BISERICA DIN MAHALA. Nu știu prin ce minune se menține destul de bine. A doua biserică din Cotul Ostriței, aparținând tot de Mahala este închisă. În prima și a doua ocupație, biserica din Mahala a fost numai o săptămână fără preot, dar și atunci era deschisă în fiecare duminică și sărbătoare. Un țăran citea din cărțile sfinte cât era datoria unui dascăl de biserică, oamenii aprindeau lumânări și își spuneau rugăciunea, ca niciodată poate, așa de frumos și din toată inima. Pentru înmormântări, botez și nunți aduceau oamenii în timpul acela un preot din Cernăuți. În prima ocupație rusească oamenii au găsit un preot bătrân într-un sat din Basarabia și l-au adus în sat, asigurându-i existența, un salariu și veniturile obișnuite. În a doua ocupație, oamenii din Mahala au găsit și au adus un tânăr și vrednic preot din părțile Herței. Îl cheamă Dimitrie Bihoreanu*, are 38 de ani, are cinci copii și după toate știrile de-acolo e un om și jumătate, este un adevărat apostol. Biserica e plină, predicile lui sunt ascultate cu sfințenie. Este și duhovnic dar și îndrumător. Spune oamenilor să nu aducă copii la biserică, ca să nu le strice la școală, dar le spune ce trebuie să facă părinții acasă, pentru a crește în credința strămoșească. Le dă sfaturi practice, predică împotriva avorturilor, contra înstrăinării. E totdeauna alături de săteni și nu cere nimic. Sătenii însă i-au făcut o casă, îi asigură un salariu și veniturile obișnuite. Văzând că biserica e vie, activă, conducerea satului face nenumărate greutăți: controlul și verificarea cărților bisericești, impozite foarte mari pentru biserică, preotul e obligat să verse săptămânal la primărie veniturile și din aceste venituri Sfatul îi dă lunar preotului o sumă oarecare.

Se făceau inspecții în timpul serviciului religios de către civili ce stau cu pălăria în cap sau ofițeri de miliție. Unul din acești ofițeri s-a oprit în fața icoanei mari cu figura lui Ștefan cel Mare, a întrebat cine e acela și oamenii i-au răspuns. A privit lung, n-a spus nimic și a plecat.

Biserica e foarte bine întreținută și are un cor mare din fete și bărbați, făcut de preotul Dimitrie Bihoreanu și condus de un țăran. Acest preot din Mahala mai face servicii religioase și în unele sate vecine care n-au preot și multă lume din satele vecine vine duminica la Mahala, la biserică. Credința e încă puternică în satul nostru.

Între biserică și Casa Națională unde azi e „Sfatul Popular“ este o cruce de piatră pe un larg pedestal unde se face de secole sfințirea aghiazmei. Oamenii au fost chemați la sfat și li s-a cerut să dărâme crucea aceea. Au răspuns că ei n-au pus-o și nici nu vor dărâma-o. „Iar dumneavoastră puteți face ce doriți.“ Și crucea mai dăinuie și azi.

ȘCOALA DIN MAHALA. Funcționează cu opt clase. Se predă și limba moldovenească cam stâlcită cu litere chirilice. Restul în limba rusă. În ultimul timp oamenii au început să dea copiii la școlile medii din Cernăuți după obiceiul de altădată. Au ieșit și acum medici, ofițeri, învățători și un preot care a făcut teologia la Kiev, la Institutul Teologic înființat de românul Petru Movilă. Și meșteșugul nu este neglijat. Dar aici îi paște o mare primejdie pe acești intelectuali ieșiți din Mahala: deznaționalizarea. Dar e și un joc al sortii. Oamenii de acolo se plâng că fiii lor, care răspund bine la examenele de admitere la școlile medii din Cernăuți, nu sunt primiți. Și când au mers să întrebe de ce copiii lor au fost respinși, pe când alții, cu răspunsuri și note

* Corect: Bivolaru.

mai slabe, au fost primiți, li s-a spus fără ocol că „prea mulți copii vin aici din satul vostru și cine rămâne la colhoz?”

Cum spuneam limba moldovenească se învață în sat cu litere chirilice aproape de cele rusești. De câțiva ani s-a introdus din clasa a cincea și limba franceză cu litere latine. Dar cum a venit limba franceză cu alfabetul latin, copiii parcă s-au deșteptat din somn, cum îmi spunea un sătean de acolo, venit în oșteie la copiii lui. Învață cu multă trageră de inimă limba franceză, dar mai ales alfabetul latin. Prin sat, circulă cărți românești, rămase de pe vremea noastră. Mai scriu cei cu școală românească și mai în vârstă în limba noastră și cu literele noastre, mai vin scrisori multe din România, de la neamuri în scrisul nostru și bieții copii nu le puteau citi. De când cu limba franceză li s-a deschis parcă o fereastră largă și au lumină nouă și aer proaspăt. Băiatul lui Cova Ionică, care avea doi ani când a plecat tata în pribegie, îi scria cu atâta bucurie tatălui său: „... tată, acum eu pot ceti scrisorile d-tale și îți pot scrie și eu ce vreau, că până acuma mă rugam de Domnica (sora lui mai mare) să-ți scrie și de la mine... știi, noi am început să învățăm franțuzește și asta la fel se scrie... așa ca limba noastră...”

PORTUL ROMÂNESC se mai vede doar la biserică, la nunți sau alte ocazii de sărbătoare. În timpul săptămânii „nu ne-ai cunoaște, căci suntem îmbrăcați ca niște calici” ... îmi spunea același sătean. Se mai ține portul, dar mă întreb cât timp? Își mai fac tinerii bondițe, ca pe vremuri, dar costă cam 15.000 lei în banii noștri; fetele își mai fac catrințe dar sunt foarte scumpe, nu se mai găsește lână. Datinile de Crăciun, de Paști, de Duminica mare (Rusalii), cu hram, se mai țin și azi. Limba românească se menține, dar tineretul a început s-o dea și pe rusește. Câtă vreme va mai trăi un rest din vechea lume românească? Mi-e teamă că atunci când vor închide ochii aceste generații mai vechi, tineretul ce se va ridica nu va mai păstra ideea și conștiința de român. Copilul e crescut și „prelucrat de mic în creșă”, este educat în rusism.

Cerul să se îndure.

Ion Alexandrescu, Ion Bulei, Ion Mamina, Ioan Scurtu. *ENCICLOPEDIA PARTIDELOR POLITICE DIN ROMÂNIA (1862-1994)*

Editura Mediaprint, București, 1995, 412 p.

În vara anului 1993 o întâmplare fericită a făcut ca să-l întâlnim pe unul dintre autorii viitoarei *Enciclopedii* a partidelor politice din România. Într-o discuție întreținută la Sinaia – loc pitoresc și tot atât de plăcut sufletului, ca și noua noastră cunoștință – d-ul profesor Ion Mamina, doctor în istorie, ne-a vorbit cu modestie că lucrează de mai mult timp la o carte de istorie, împreună cu alți colegi de breaslă. Spre norocul nostru, am reușit să smulgem o promisiune pentru *Glasul Bucovinei*, revistă, care se profila în planurile noastre de viitor. Domnia Sa a onorat promisiunea cu un extras din viitoarea carte, în care se lua în discuție activitatea partidelor istorice din Bucovina. Materialul a și apărut în primul număr al revistei (vezi: *Glasul Bucovinei*, an I, nr. I/1994, p. 41-44).

Și iată că acum ținem în mână, la un an de la momentul apariției, *Enciclopedia partidelor politice din România*, carte apărută la București, în octombrie 1995, sub Egida Editurii Mediaprint, grație strădaniei de mai mulți ani a istoricilor dr. Ion Alexandrescu, cercetător științific principal la Institutul de Studii Operativ-Strategice și Istorie Militară, dr. Ion Bulei, profesor la Facultatea de Istorie a Universității București, dr. Ion Mamina, șef al serviciului „Colecții Speciale” al Bibliotecii Naționale a României, prof. univ. dr. Ioan Scurtu, Director general al Arhivelor Statului. La realizarea acestui volum a contribuit și prof. Ioan V. Cocuz.

Concepută cu erudiție și acribie de cei patru autori de marcă, *Enciclopedia partidelor politice din România* „imortalizează în 412 pagini aproape un secol și jumătate de viață politică românească” (vezi Colofonul întocmit de editura care a tipărit cartea).

În ea găsim prezentarea analitică a tuturor partidelor din România, componența tuturor guvernelor care s-au succedat la conducerea țării, începând de la 22 ianuarie 1862, când s-a format primul cabinet ministerial unic al României, și încheind cu guvernul instaurat după alegerile parlamentare din 27 septembrie 1992, cât și activitatea acestuia până la sfârșitul anului 1944. De asemenea, sunt prezentate toate alegerile parlamentare din acest răstimp, toate Constituțiile țării, în prevederile lor esențiale, precum și legile importante din această perioadă.

Bineînțeles, despre existența unor partide politice în România nu se poate vorbi decât doar după perioada adoptării celei dintâi Constituții românești de la 1866. Ea a fost întocmită de reprezentanții legitimi ai națiunii române: A fost o Constituție

după model european. Ea nu s-a născut din rezultatul luptelor partidelor politice. Acestea au apărut după adoptarea Constituției, ca un rezultat al viabilității ei. Anterioare Constituției, ideile politice conservatoare, progresiste, revoluționare își au originea în generația de la 1848. Primele partide politice moderne românești, *Partidul Național Liberal* (1875) și *Partidul Conservator* (1880), s-au constituit după Unirea Principatelor din 1859 și reformele din timpul domniei lui Al.I. Cuza. În cursul procesului de modernizare a societății aceste două partide au fost urmate în timp de multe alte grupări politice, de ale căror existență și activitate putem lua cunoștință din paginile *Enciclopediei*... Este bine ilustrat de asemenea conceptul de partid politic atât în înțelesul de astăzi al noțiunii, cât și a celui din secolul trecut.

Partidele politice au fost cu mult mai puține în România înainte de Marea Unire. După 1918, numărul lor a crescut considerabil, chiar foarte mult. O consecință a acestui fapt a fost schimbarea sistemului de vot – de la censul electoral la votul universal. Se pare că atunci s-a trecut de la o Românie liberală la una democratică. Societatea românească a simțit nevoia lărgirii liberalismului spre democrație. În *Cuvânt înainte* autorii ajung la concluzia că „în ciuda existenței a zeci de partide și organizații, viața politică a fost dominată de câteva mari partide: Național Liberal și Conservator până la 1918, Național Liberal și Național-Țărănesc în perioada interbelică. În jurul acestora au gravitat cele mai multe dintre grupările și formațiunile mai mici, și nu puține au sfârșit prin a se alia sau a se contopi cu ele“.

În paginile cărții este dezvăluită foarte bine evoluția sistemului electoral, care la început era în funcție de cens, stabilit după criteriile averii, pregătirii profesionale și științei de carte. Censul a fost înlăturat în 1918 și înlocuit cu votul universal, care a lărgit numărul cadrelor electorale. Sub regimul de autoritate monarhică (1938-1940), modelul electoral suferă o restrângere. În cele din urmă, votul universal este reinstabilit după cel de-al doilea război mondial, dar degradat prin sistemul monopartid.

E unanim cunoscut că regimul totalitar comunist, atât în România, cât și în alte țări din fostul lagăr socialist de tristă amintire, nu era cointerestat în prezentarea unui sistem pe care îl lichidase. În consecință, tradiția democratică românească este puțin cunoscută de mass-media, cu excepția câtorva realizări istoriografice. *Enciclopedia partidelor politice*... vine să ilustreze într-un registru amplu spiritul românesc democratic, așa încât cartea este un adevărat „Cognesce te ipsum“ în planul conștiinței naționale, ea evaluând și calitățile morale ale acestui popor.

Organizațiile politice, a căror activitate se analizează în paginile lucrării, sunt clasificate în două părți, fiecare dintre acestea alcătuind un capitol. Prima parte este consacrată partidelor propriu-zise, forțelor politice definite prin program, doctrină și acțiuni politice. Pentru un cercetător sau chiar un cititor de rând e convenabil faptul că fiecare partid analizat e prezentat prin următoarele elemente informative (foarte bine ordonate): data fondării, președintele (perioada președinției și succesorul, dacă acesta a existat), membrii marcantți, organul central de presă, organizarea, programul, activitatea propriu-zisă și momentul încetării existenței acestuia.

Cea de a doua parte a cărții descrie activitatea partidelor și forțelor politice fără ecou notabil în scena politică, de scurtă existență, sau cu influență zonală.

Cititorul are posibilitatea să ia cunoștință de o listă a partidelor create în virtutea decretului-lege al Consiliului Frontului Salvării Naționale din 31 decembrie 1989, de instituire a pluralismului politic (după cum vedem, pluralismul politic îl regăsim nu numai în democrațiile occidentale, ci și în istoria României). Această listă cuprinde doar partidele înregistrate până la data alegerilor generale din 27 septem-

brie 1992. Merită remarcat faptul că activitatea partidelor politice este supusă unei asemenea analize încât putem urmări o legătură logică cu tradiția politică și în același timp o „redescoperire“ a democrației, mai ales după înlăturarea regimului totalitar.

„Multitudinea de partide și grupări politice din anii interbelici, inclusiv ale minorităților naționale, cu programe, ideologii și structuri foarte variate, paleta largă a opțiunilor – de la extrema stângă la cea dreaptă – intensă trăire politică sunt o mărturie a multiplelor posibilități oferite de democrația românească“, afirmă autorii în *Introducere. Enciclopedia...* caracterizează structura partidelor politice ce au existat și în Bucovina istorică, începând din cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Valoarea acestei cărți este dublă pentru istoricii bucovineni. O dată, că au posibilitatea să-și cunoască aprofundat istoria ținutului și în al doilea rând – având la îndemână date exacte – să analizeze în cunoștință de cauză evoluția ideilor politice care au generat apariția acestor partide în conjunctura momentelor astrale sau mai puțin importante ale istoriei.

În partea întâi a cărții se dă o analiză completă a activității formațiunilor politice din Bucovina în următoarea ordine: Partidul Democrat al Unirii din Bucovina (*P.D.U.B.*, 15 septembrie 1919 – 27 ianuarie 1923, când a fuzionat cu *P.N.L.*), al cărui program cuprindea revendicări cu caracter general-democratic; Partidul Național Român din Bucovina (*P.N.R.B.*, 7 martie 1892 – august 1914), în cadrul activității căruia mai mulți intelectuali români au inițiat acțiuni de protest împotriva serbărilor prin care autoritățile habsburgice voiau să marcheze centenarul anexării Bucovinei. cea mai activă a fost Societatea studentească „Arboroasa“. Aceasta a fost doar una din acțiunile întreprinse de *P.N.R.B.*; Partidul Social-Democrat Român din Bucovina (*P.S.D.B.*, iulie 1906 – 10 iunie 1921), al cărui program se inspira în mare parte din programul general al social-democrației austriece, cu accente de reforme în cadrul regimului imperial, pe acțiunea parlamentară, în vederea impunerii unor reforme sociale.

La capitolul *Alte formațiuni politice* se ia în dezbatere activitatea Partidului Conservator Român din Bucovina (*P.C.R.B.*, 16 martie 1900 – iulie 1902), care își propunea să susțină elementul român, ca „o necesitate eminentă de stat“, cât și „datorința de a ține morțiș la autonomia țării“ (Bucovina); Partidul Național Ucrainean (*P.N.U.*, 1919). Acest partid și-a propus ca program să câștige drepturi culturale, profesionale, politice și economice pentru populația ucraineană, drepturi care au fost prevăzute de Constituția și legile țării. În 1931 a luat ființă Partidul Ucrainean Țărănesc din Bucovina (conducător: Constantin Cracalia). El a încorporat multe dintre structurile organizatorice ale *P.N.U.* După desființarea partidelor, la 30 martie 1938, ucrainenii din România au fost reprezentați politic în Frontul Renașterii Naționale, în al cărui Consiliu Superior Național aveau patru reprezentanți, potrivit acordului de la 5 octombrie 1939.

Partidul Țărănesc Democrat din Bucovina (*P.Ț.D.B.*, 1902, președinte Aurel Onciul) milita pentru satisfacerea unor revendicări cu caracter predilect social. „Tactic, se orientează spre colaborarea cu autoritățile austriece și cu celelalte naționalități din Bucovina. În 1904, încheie o înțelegere politică cu ucrainenii, germanii și evreii – „Tovărășia Țărănească“ – împotriva Partidului Poporal Național Român și a Partidului Conservator Român, care iese victorioasă în alegerile din luna iulie a aceluiași an“, notează autorii *Enciclopediei...* Partidul Țărănesc Democrat împreună cu Partidul Conservator formează la 17 iulie 1905 Partidul Național Român. Acesta, însă, își încetează activitatea la 10 octombrie 1908, fuzionând cu Partidul Apărățist și formând,

în ultimă instanță, Partidul Creștin Social Român din Bucovina. O forță politică fără ecou în scena publică a fost Societatea Autonomiștilor Naționali, înființată în anul 1872 din inițiativa unor proprietari de pământuri români, care și-a propus să cultive în popor „instrucțiunea politică și conștiința națională“. În anul 1873 își încetează activitatea.

Dacă rezumăm capitolele care alcătuiesc conținutul cărții, ele sunt următoarele: *Partidele politice, Alte formațiuni politice, Partidele politice înregistrate după 31 decembrie 1989, Anexe*, care cuprind *Lista de abrevieri și Guverne. Alegeri. Legi (1862-1994)*. Cartea se deschide cu un *Cuvânt înainte, Avertisment*, și se încheie cu un *Indice de organizații politice*.

Anexele cuprind măsurile legislative, adoptate pe parcursul diferitelor guvernanări, care au marcat evoluția societății românești. Ele ilustrează politica internă a partidelor care se aflau la putere.

Lista de abrevieri și Indicele de organizații politice facilitează utilizarea *Anexelor*.

După cum afirmă autorii, elaborarea enciclopediei a necesitat o analiză scrupuloasă a documentelor programatice ale organizațiilor politice, studierea presei vremii. Au fost consultate sintezele istorice ale lui N. Iorga și A.D. Xenopol, realizările istoriografice ale istoricilor Dan Berindei, Gh. Platon, V. Russu, Apostol Stan, Paraschiva Câncea, Traian Lungu, Liviu Botezat etc. Nu au lipsit din atenția autorilor nici unele lucrări de referință vizând psihologia poporului român, aparținând lui D. Drăghicescu, C. Stere, Pamfil Șeicaru, P.P. Negulescu.

Anexele lucrării au la bază izvoare esențiale: *Monitorul Oficial, Buletinul Oficial, Dezbaterile Adunării Deputaților, Dezbaterile Senatului, Codul general al României*.

Enciclopedia partidelor politice din România (1862-1994) este un adevărat instrument de lucru și de informare pentru istorici. Lucrare esențială pentru istoriografia românească, ea se impune prin rigoare științifică, obiectivitate și bogăție de informații.

ILIE LUCEAC

Ioan Căpreanu. *BUCOVINA: ISTORIE ȘI CULTURĂ ROMÂNEASCĂ (1775-1918)*

Iași, Editura Moldova, 1995, 142 p.

Apariția unor lucrări referitoare la trecutul unei provincii istorice are o importanță deosebită pentru cercetătorii români, mai ales acum, când orice lucrare de acest gen este suprasolicitată de cititori. Datoria istoricului, ca și, de altfel, a oricărui intelectual, este de a prezenta lucrurile și fenomenele pe bază de documente, argumentat și obiectiv, având ca model o anumită logică istorico-științifică.

Lucrarea istoricului ieșean I. Căpreanu este prefată de profesorul Gh. Buzatu. Ea conține cinci capitole de dimensiuni diferite și o bibliografie selectivă. Autorul a

încercat în cele 142 de pagini să expună în mod succint istoria și cultura românească din Bucovina în perioada când provincia se afla sub dominație austriacă, recurgând la materialele și monografiile deja publicate, însă fără a folosi izvoarele inedite și documentele de arhivă. Cercetătorul nu utilizează nici culegerile de documente publicate până la 1990, precum și lucrările istoricilor români, I. Nistor, M. Iacobescu, N. Ciachir ș.a., apărute între anii 1991-1994.

Reflectarea problemelor legate de gazeta *Bucovina* și programul ei politic este inclusă argumentat în capitolul referitor la epoca de după 1848 – 1849. Paragraful *Legăturile culturale dintre Bucovina și România în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea* (p. 74-81) nu este trecut în cuprinsul monografiei.

Concluziile formulate de autor la p. 80-81 nu rezultă din conținutul capitolului respectiv și nici chiar nu coincid cu acesta. Totodată, unele subiecte sunt reflectate într-un volum

Desen de Sam Kaz.

prea mare (de exemplu, Serbarea de la Putna din anul 1871 – p. 53-65; despre artista Agata Bârsescu – p. 77-79; despre revista *Junimea literară* – p. 91-99). Toate acestea sunt în defavoarea elucidării altor subiecte, nu mai puțin importante.

Jurământul de credință față de habsburgi, depus de bucovinenii în anul 1777, a fost semnat numai de circa 5-6 reprezentanți din fiecare localitate rurală și nu de întreg satul (p. 27). Documentul ce viza programul revoluției de la 1848 în Bucovina,

Petiția Țării, a fost susținut în Parlamentul austriac, pe lângă deputații M. Bodnar și M. Ciupercovici, de germanul A. Kral, delegat al orașului Cernăuți în forul suprem austriac, și nu de episcopul E. Hacman (p. 45), care nu se afla printre cei opt parlamentari bucovineni la Viena. Într-un mod denaturat sunt prezentate acțiunile referitoare la dizolvarea Societății studențești *Arboroasa* la 1877 (p. 69-70).

Discontinuitatea desfășurării unor evenimente istorice derutează. Astfel, răscoala din satul Uidești (Udești) de la 1777 este oglindită în p. 24-25, iar sfârșitul ei – la p. 27-28; în textul referitor la istoria *Societății literare din eparhia Bucovinei* este introdus nejustificat un alineat privitor la calendarele populare. Totodată, una și aceeași idee sau informație se repetă în mod nemotivat în mai multe rânduri (aceasta o confirmă textul de la p. 20 și 21, 30 și 35, 40 și 42, 41 și 42, 42-43, 67 și 71, 70 și 72, 71 și 73, 74 și 76).

În lucrare sunt prezentate alături fragmente cu privire la subiecte diferite între care lipsește o legătură logică. Așa, spre exemplu, ultimul alineat de la p. 51 nu are nimic comun cu subiectul care îi precede și, în consecință, cititorul rămâne dezorientat. Același lucru se observă și la p. 71, 77 etc.

Cercetătorul face trimiteri la lucrări fără a indica pagina și, în unele cazuri, autorul studiului citat. În plus, citate diferite sunt date din același izvor și de la aceeași pagină (p. 35, nota 1 și p. 37, nota 2), iar unele citate sunt inserate în text fără a li se indica sursa.

Studiul conține prea multe neglijențe și unui cititor neinițiat în temă cartea istoricului I. Căpreanu îi poate provoca nedumeriri și produce o receptare denaturată a trecutului Bucovinei.

ȘTEFAN PURICI

Ion Beldeanu. *BUCOVINA CARE NE DOARE*

Editura Junimea, Iași, 1996, 199 p.

În ultimii ani a apărut o serie întreagă de cărți de istorie actuală sau de publicistică despre viața românilor basarabeni. Amintim aici doar câteva dintre ele: *Basarabia. Numele tău e Maria* de Teodor Tanco, *Masacrul inocenților* de Victor Bârsan, *Bat clopotele pentru Basarabia* de Georgeta și Ioan Adam, *Basarabia. Din nou la răscruce* de dr. Iftene Pop ș.a.

Despre Bucovina s-a scris și se scrie cu părere de rău, de partea cealaltă a Prutului, mai puțin. E firesc ca atenția confrăților noștri scriitori, publiciști sau istorici din țară să se îndrepte mai mult spre Basarabia, date fiind evenimentele care au avut loc acolo: greve, manifestări studențești, războiul din Transnistria etc. Dar nici Bucovina nu e de uitat...

În acest context cu atât mai binevenită și mai necesară este cartea cunoscutului poet și publicist sucevean Ion Beldeanu, *Bucovina care ne doare*, carte care vine să completeze un gol pe care nu l-au putut acoperi în întregime cărțile privind istoria culturii și învățământului în Bucovina, semnate de distinsul cercetător bucureștean Mircea Grigorovița, sau cea semnată de remarcabilul istoric Iacobescu din Suceava.

Căci, așa cum menționa marele istoric bucovinean Dimitrie Onciul într-una din cărțile sale, „nicăieri pe pământul românesc nu se află pe un spațiu atât de mic, atâta bogăție de istorie românească, atâta bogăție de amintiri scumpe ale trecutului nostru“.

Și atâta durere, atâta zbatere și atâta luptă neîntreruptă, am adăuga noi acum pentru ca această „bogăție de istorie“ și aceste „amintiri scumpe“ să nu dispară definitiv de pe acest picior de plai mioritic, în condițiile vitrege ale sorții prin care trece neamul nostru, cel așezat în calea tuturor relelor, precum menționa cu sute de ani în urmă Marele Cronicar.

Am făcut această parafrază gândindu-mă la cartea lui Ion Beldeanu, *Bucovina care ne doare*, care, chiar dacă nu e scrisă de pana unor istorici de talia lui Ion Nistor, Dimitrie Onciul, sau, mai aproape de noi, a lui Mihai Iacobescu, este și ea, după umila noastră părere, o *carte de istorie*, chiar dacă autorul ne previne, din primele rânduri, că lucrarea sa „nu se vrea a fi o istorie a românilor din nordul Bucovinei“, ci mai degrabă „o inițiere“ în realitatea dramatică, de dată recentă, a acestui înstrăinat pământ românesc, o *carte de istorie dramatică* la care ar trebui să revenim din când în când pentru a ne da seama mai bine ce se întâmplă cu noi, cu neamul nostru.

Astfel *Bucovina care ne doare* este mai mult decât o radiografie a „stării de lucruri“ din partea înstrăinată a Bucovinei, autorul propunându-ne o imagine neliteraturizantă asupra procesului de renaștere națională, început aici în preajma căderii Cortinei de fier, o radiografie a avântului, frământărilor și căutărilor în care s-au zbatut românii din nordul Bucovinei în dorința firească de revenire la matca lor normală, de

renaștere și recuperare a identității de neam, dar și a deziluziilor, a decepțiilor, dezbinărilor produse în sânul lor...

De fapt, s-ar părea că în cartea lui Ion Beldeanu se vorbește mai mult despre activitatea și problemele cu care s-a confruntat, de la înființare, Societatea pentru Cultură Românească „Mihai Eminescu” din Cernăuți și ziarul *Plai Românesc*. În realitate însă ea cuprinde o arie tematică mult mai largă. De la materiale documentare la memorii ale foștilor deportați, de la stricta notare reportericească la considerații, comentarii pe marginea celor întâmplare sau descrise, ea vine să întregască tabloul despre viața întregii comunități românești din nordul Bucovinei.

Prin punctarea măiestrită a celor mai relevante momente din viața noastră, cartea lui Ion Beldeanu e mai mult decât un semn de „veghe pentru neuitarea, dacă nu și pentru indiferența unora dintre noi”. Anume din această cauză ea merită să se afle pe rafturile nu numai ale bibliotecilor publice din regiunea noastră, ci și în fiecare casă de român din dulce-amărâta Bucovină eminesciană.

VASILE TĂRĂȚEANU

Tehnoredactare computerizată:
INFO-TEAM Ltd.
fax: 659.46.26

Tiparul executat la
Tipografia „ARC“ SRL
Tel: 211.86.17

ISSN 1222-5606